

Tomāss Karlails

**Par varoņiem,
varoņu godināšanu un
varonīgumu vēsturē**

No angļu valodas tulkojusi
Zenta Mauriņa

Saīsināts izdevums

Rīgā, 1936
Valtera un Rapas akc. sab. izdevumā

Tomāss Karlails

Tomāss Karlails

Par varoņiem,
varoņu godināšanu un
varonīgumu vēsturē

No angļu valodas tulkojusi
Zenta Mauriņa
Saīsināts izdevums

Rīgā, 1936

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMĀ

On Heroes,
hero-worship and the heroic
in history
by

THOMAS CARLYLE

Pirmais priekšlasījums

Varonis kā dievība. Odins. Pagāniskums: Skandināvu mitoloģija

(Otrdien 1840. gada 5. maijā.)

Mēs te esam uzsākuši mazliet runāt par lieliem vīriem, par to, kā viņi parādījušies mūsu pasaules ritmā, kādu veidu tie guvuši pasaules vēsturē, kāds priekšstats cilvēkiem bijis par viņiem; kādu darbu tie veikuši, proti, par varoņiem, par tautas attiecību pret viņiem un viņu veikumiem, ko es saucu par varoņu godināšanu un varonīgumu cilvēku attiecībās. Pēc mana uzskata pasaules vēsture ir vēsture par to, ko cilvēks šai pasaulē ir veicis, patiesību lielo vīru vēsture, kas darbojušies attiecīgajā laikmetā. Viņi bija cilvēces vadoņi, šie diženie, viņi bija veidotāji, paraugi un vispilnīgākā mērā visa tā radītāji, ko lielā cilvēku masa piepildījusi vai sasniegusi. Visas lietas, ko mēs pasaulē redzam īstenībā pabeigtas, ir ārīgais iznākums, to domu piepildījums un iemiesojums, kas pasaulē raidīto lielo vīru smadzenēs mita: visas pasaules vēstures dvēsele — tā to ar pilnu tiesību varētu teikt — ir šo cilvēku vēsture. Neapšaubāmi, tas ir temats, ko mēs šeit nevaram pilnīgi izsmelt.

Mierinājums vismaz ir tas, ka lielu cilvēku tuvums mūs izglīto, lai mēs sastaptos ar tiem kādā veidā sastapdamies. Mēs nevaram aplūkot lielu vīru — un kaut arī mēs to darītu tikai pavirši — nekā no viņa negūdam. Viņš ir gaismas mūžīgais avots, un ir labi un auglīgi būt viņa tuvumā. Viņš ir gaisma, kas iznīcina un iznīcinājis pasaules tumsu, un nevis kā mākslīgi aizdegta lampa, bet kā dabīgs zvaigžņājs, kas mirdz debess žēlastības aizdedzināts, plūstošs gaismas avots, es saku, iedzimtās, pirmatnējās atziņas, vīrišķīguma un cēlas varoņdrosmes avots, kuŗa tuvumā visi cilvēki labi jūtas. Jums nekas nebūs pretī, kādu laiku pavadīt tādā sabiedrībā, vienalga, kādos noteikumos.

Seši dažādu šķirņu varoņi no dažādām zemēm un tautām, un ārīgajā tēlā gluži nelīdzīgi mums sniegs, tos sīkāk aplūkojot, skaidrību par daudzām lietām. Ja mums izdotos viņus pareizi atzīt, mēs līdz ar to arī ieskatītos pasaules vēsturē dziļākā būtībā. Laimīgs es būtu, ja man mūsu laikos izdotos Jums atklāt varoņības nozīmi un dievišķo radniecību (es gan drīkstu tā izteikties), kas visos laikos saista lielo vīru ar pārējiem cilvēkiem; un ja es arī nespēju šo temu izsmelt, tad vismaz gribu tai sagatavot zemi. Katrā ziņā man tas ir jāmēģina.

Lai būtu kā būdams, reliģija ir vissvarīgākais, kas izšķir par cilvēku. Par atsevišķu cilvēku un arī par visu tautu. Ar reliģiju es šeit nesaprotu ticības apliecību baznīcai, pie kuŗas atsevišķs cilvēks pieder, un arī ne dogmas, kuŗas viņš paraksta un aizstāv vārdos šādā vai citā veidā, par to es šeit nedomāju. Mēs redzam visdažādāku ticību vīrus sasniedzam gandrīz visus vērtības un nevērtības gradus. To es nesaucu par reliģiju, atzišanos un apgalvojumus, kas izverd no cilvēka ārienes un pieder tīri argumentīvai plāksnei, un reizēm pat ne visai dziļai. Bet tas, ko cilvēks tiešām tic, (un bieži viņš šai ticībā neatzīstas ne pats sev, ne arī citiem), tas, ko cilvēka sirds tiešām satvērusi un par neapšaubāmu atzinusi dzīvās attiecībās ar šo noslēpumaino visumu, kas tapis par viņa pienākumu un iekšējo nepieciešamību, tas visos gadījumos būs viņa pamats, uz kuŗa viņš visu pārējo radis un cels. Tā ir viņa reliģija, vai arī varbūt tikai viņa skepticisms, viņa ne-reliģija, tas ir veids, kādā izpaužas viņa garīgās saites ar neredzamo pasauli vai ne-pasauli, un es apgalvoju, ja man saka, kāds tas ir, tad man diezgan noteikti pasaka, kāds ir pats vīrs, un kādi būs viņa veicamie darbi. Tā tad runājot par vīru vai tautu, mēs vispirms jautājam: kāda bija viņu reliģija? Vai tas bija pagāniskums — daudzdievība, jutekliski priekšstati par šīs dzīves noslēpumu, jeb arī tur kā galvenais elements tika atzīts dabas spēks? Vai tas bija kristiānisms, proti ticība neredzamam, nevis kā kaut kādai īstenībai, bet kā vienīgai īstenībai? Uz šiem jautājumiem atbildēt nozīmē atklāt cilvēka vai arī tautas dvēseli. Cilvēku domas ir darbu radītāji, bet viņu jūtas ir domu radītājas, neredzamais un garīgais ir tas, kas rada ārīgo un faktisko — viņu reliģija bija tā — kā jau aizrādīju — kas izraisīja visu pārējo.

Kā pirmo varoni mēs esam izraudzījuši Odinu, skandināviska pagānisma galveno tēlu, ļoti plaša novada simbolu. Tagad aplūkosim varoni kā dievību, proti varonības vecāko pamatformu.

Neapšaubāmi, ka tagad šis pagāniskums mums liekas ļoti savāds, jā, gandrīz neapjēdzams. Sarežģīts, neatrisināms māņu, mulsu, melu un aplamību juklis, kas apsedz visu dzīvības zemi. Lieta, kas mūs pilda ar izbrīnu, jā, gandrīz — ja tas būtu iespējams — ar neticību, jo tiešām nav viegli aptvert, kā saprātīgi cilvēki ar atvērtā macīm jebkad tādām mācībām ticējuši un dzīvojuši saskaņā ar viņām. Kā cilvēki savu nabaga līdzcilvēku godinājuši kā dievu, un ne tikai viņu, bet arī koku un akmeņus un visdažādākus dzīvus un nedzīvus priekšmetus, un izveidojuši savu iedomu traku chaosu par visuma teoriju — viss tas mums liekas kā neticama teika. Un tomēr tas ir neapšaubāms fakts, ka tas reiz tā bijis.

Pagānu reliģija patiesībā ir allēgorija, simbols visam tam, ko cilvēks par visumu zināja un juta, un visas reliģijas ir tādi simboli, kas vienmēr mainās, kā viss mainās.

Jūs atceraties Platona nostāstu par vīru, kas bija uzaudzis kādā tumšā vietā un tad pēkšņi iznāca zemes virsū, lai redzētu saules lēktu. Cik liels bija viņa izbrīns, viņa nevaldīgā sajūsma redzot to, ko mēs diezgan vienaldzīgi baudām katru dienu. Ar bērna neaizkartiem, atvērtiem jutekļiem un reizē ar to ar vīra nobriedušām spējām apbalvots, raugoties šai ainā, visa viņa sirds uzliesmoja, skaidri atzīdama, ka viņā ir dievišķīgs pirmsākums, un viņa dvēsele pielūdzot nokrita ceļos. Lūk, taisni tāds bērnišs lielums raksturo pirmatnējās tautas. Pirmais pagānu domātājs vēl neaptēstajās tautās, pirmais vīrs, kas sāka domāt, līdzinājās Platona cilvēka bērnam. Vientiesīgs, atklāts kā bērns un tomēr ar vīra spēku un dziļumu! Šim mežonīgajam,

bet dziļām jūtām apbalvotajam cilvēkam viss vēl bija jauns, vēl neizklāts vārdiem un formulām, visa pasaule stāvēja viņa priekšā, iestaroja viņa sirdī, skaisti, cēli, neizsakāmi! Daba šim cilvēkam bija tāda, kāda tā domātājam un pravietim vienmēr ir — pārdabīga. Šī zaļā, puķainā pļava, koki, kalni, upes un daudz balsīgās jūras, un lielais lazura ezers, kas visam pāri līgojās, vēji, kas pāri drāžas, melnais mākonis, kas saritinājas, te uguni, te krusu, te lietu izliedams — kas viss tas ir? Jā, kas tad? Patiesībā mēs to vēl arī šodien nezinām, un nekad to nezināsim! Tikai tad, kad nedomājam, tas mūs vairs nebrīnina. Zinātne mums daudz ir devusi, bet tā būtu nožēlojama zinātne, kas aizsegtu no mums lielo, dziļo, svēto nezināšanas bezgalību, to bezgalību, kurā mēs nekad nespēsīm iekļūt, un pār kurā visa zinātne peld kā nenozīmīga migla. Šī pasaule ar visām mūsu zināšanām un mūsu zinātnēm arvienu vēl ir brīnums, dīvains, neizdibināms, burvīgs, un vēl vairāk visiem tiem, kas par to grib padomāt.

Jau lielais laika noslēpums vien, ja nebūtu neviena cita, šī neaprobežotā, klusā, nekad nedusošā lieta, saukta par laiku, kas ātri un mēmi aizrit, kā visu aptverošais okeana paisums, uz kurā mēs un viss universs peldam kā burbuļi, kā parādības, kas ir un tad atkal nav, tas tiešām burtiski ir brīnums, kaut kas kas mūs padara mēmus, jo mums aprūkst vārdu to izpaust. Šis visums — ak, ko mežonis par to varēja zināt, un ko mēs vēl tagad par to varam zināt? — Pasaule, kas tagad šķiet dievišķa tikai izredzētam, toreiz bija dievišķa katram, kas to uzlūkoja. Bet ja visas lietas, ko mēs redzam, ir augstākā Dieva simboli, tad vairāk par visu citu cilvēks ir tāds simbols. Mēs esam brīnumu brīnums — lielais, neizdibināmais Dieva noslēpums. Mēs to nevaram saprast, mēs nezinām,

kā par to runāt, bet mēs varam zināt un just, ja tikai gribam, ka tas tiešām tā ir.

Lūk, šīs patiesības senatnē tika dzīvāk izjustas nekā tagad. Ko es saucu par pagāniskuma neatrisināmu biezokni, tas ir izaudzis no daudzām saknēm: katrs zvaigžņāja vai cita dabas ķermeņa apbrīnojums un pielūgšana bija viena sakne, vai saknes šķiedra, bet varoņu cienīšana ir visdziļākā sakne, sirdssakne, no kuņas visas pārējās guvušas barību.

Nu ja jau zvaigznes pielūgšanai bija zināma nozīme, tad cik daudz lielāka bija varoņu pielūgšanai! Varoņu godināšana ir dižgaram veltīts pārvarīgs apbrīns. Es saku, lieli cilvēki vēl tagad ir apbrīnojami, es saku, pietiesībā nav nekas cits, kas būtu apbrīnojams. Cilvēka krūtīs nav cēlākas jūtas kā apbrīns, veltīts dižākam nekā viņš pats. Mūsu dienās un visos laikos tas ir visas dzīves rosinātājs. Es apgalvoju, ka reliģijas dibinās šai izjūtā, ne tikai pagāniskās reliģijas, bet arī augstākas un patiesākas, visas līdz šim pazīstamās reliģijas. Varoņu godināšana, dziļi izjūsts, pazemīgs apbrīns, kvēla, neprobežota padošanās attiecībā pret cēlāku, dievlīdzīgu cilvēktēlu, — vai tas nav kristiānisma dīgļlis? Vislielākais varonis ir tas, ko mēs šeit nesauksim vārdā. Lai svētā klusumā katrs apdomā šo lietu, un tad ieskatīs, ka tas ir tā principa augstākais papildījums, kas valdījis visā cilvēces vēsturē.

Labi apdomājot, nevienam laikmetam nebūtu bijis jāaiziet bojā, ja būtu atradies kāds vīrs, kas būtu pietiekoši liels, gudrs un labs. Gudrība, kas pareizi atzīst, ko laikmets prasa, drosme to ievadīt pareizās sliedēs, — tas ir katra laikmeta atpestījums. Lielais vīrs ar savu brīvo spēku tieši no Dieva rokas ir kā zibens. Viņa vārds ir gudrais dziedinātāja vārds, kam visi var ticēt. Viss ap viņu, tikko viņš tam ir pieskāries, uzliesmo ugunī. Nav skumjāka pierādījuma paša maziskumam kā ticības trūkums dižgariem. Visos vēstures laikmetos mēs

atradīsim, ka dižais vīrs ir sava laika nepieciešamais glābējs, zibens, bez kuŗa ugunskurs nekad nebūtu aizdedzies. Pasaules vēsture ir, kā jau teicu, lielo vīru dzīves stāsts.

Ir zīmīgi, ka nekad nav iespējams cilvēku sirdīs galīgi izdzēst zināmu bijību dižgaru priekšā, vienmēr paliek kaut kas no īsta apbrīna, uzticības, pielūgšanas, kaut arī reizēm neskaidrā un izķēmotā veidā. Varoņu godināšana ir mūžīga, kopš cilvēki zemes virsū dzīvo. Neticīgie franči ticēja savam Voltēram, un šī ticība izpaužas ļoti savādā varoņa cienīšanā viņa dzīves pēdējā aktā, kur franči to „nosmacēja rozēm“. Nostāsts par Voltēru man vienmēr licies ļoti dīvains. Tiešām, ja kristiānisms ir varoņu godināšanas augstākais paraugs, tad šeit voltērismā izpaužas viszemākais! Viņš, kas dzīvoja it kā antikrista dzīvi, pats rāda savādu kontrastu. Nevienai tautai nekad nebija tik maz spējas apbrīnot kā Voltēra laikmeta frančiem. Zobgalība bija viņu rakstura pamattonis, apbrīnam nekur nebija vietas. Un nu lūk! Fernējas vecis ierodas Parīzē, sirms, drebulīgs, saliekts astoņdesmit četrus gadus vecs vīrs. Bet visi jūt, ka arī viņā ir kāds varoņa veids, ka viņš savu dzīvi dzīvojis, lai apkaŗotu maldus un netaisnību, lai atbrīvotu kādu Kalāsu,*) lai parādītu augsto liekuļu vainu, vārdu sakot, ka arī viņš savā veidā cienījams kā drošulis. Viņš ir katra viena piepildīts ideāls, tāds, kādi viņi labprāt gribētu būt, visfrancūziskais no visiem francūžiem. Viņš, tā sakot, ir viņu dievs — dievs, kāds viņiem der. Un tā tad viņu godina visi cilvēki, sākot ar karalieni Mariju Antuaneti un beidzot ar muitnieku pie San-Deni vārtiem! Dižciltīgie pārgērbjas par viesmiļiem. Pasta priekšnieks pavēl savam pastniekam ar raupjiem lāsta vārdiem: „Va bon train!

*) Jean Calas, protestantu tirgotājs Tulūzā, reliģioza naida upuris; 1762. g. viņam piesprieda nāves sodu, pret kuŗu Voltērs publiski protestēja.

tu brauci de Voltēra kungu!“ Parizē viņa rati ir „komētas kodols, kuŗas aste velkas vairākās ielās.“ Dāmas izrauļ no viņa kažoka divus trīs matus, lai tos glabātu kā svētu relikviju. Visi, kas Francijā bija augsti, skaisti un cēli, jūta, ka šis vīrs ir augstāks, skaistāks un cēlāks nekā viņi.

Jā, sākot ar ziemeļnieku Odinu un beidzot ar angļu Samuēlu Džonsonu, sākot ar kristiānisma dibinātāju līdz saŗukušajam enciklopēdistu virspriesterim, varonis visos laikos, visās vietās ir godināts. Un vienmēr tas tā būs. Mēs visi mīlam diŗgarus, mīlam viņus, godinām, pazemīgi noliecamies viņu priekšā, jā, vai mēs, atklāti būdami, vēl kā cita priekšā varētu noliekt galvu? Ak, vai tad katrs patiesīgs cilvēks nejut, ka viņš pats top diŗāks, suminot to, kas augstāks par viņu? Nav cēlākas, nav svētīgākas jūtas cilvēka sirdī! Ka cilvēks tādā vai citā veidā spēj godināt varoņus, ka mēs visi lielus cilvēkus godinām un godināsim, tas man ir dzīvā klints visā sairumā, ciešais pamats modernajā revolūcijas vēsturē, kas bez tā izplūstu pāri robežām.

Šo patiesību zem vecīga, noputējuša tērpā, bet savā iekšienē vēl nepārgrozītu, es atrodu seno tautu pagānismā. Daba vēl ir dievišķa, tā ir Dieva darba atklāsme; varonis vēl ir godināms, tas ir ko visas pagānu reliģijas pauŗ savās reizēm noŗēlojamās, sakropļotās, muļķīgās formās. Man šķiet, ka skandinavu pagāniskums mums ir interesantāks kā jebkurš cits. Vismaz tā ir tā pagānu ticība, kas ilga līdz vēlākiem laikiem, — vēl 11. gadsimtenī, proti priekš astoņsimt gadiem, norveģi bija Odina pielūdzēji.

Brīnumainā salā, Islandē — ģeologi stāsta, ka tā esot ar ugunsizverdumu izcēlusies no jūras dibena — meŗonīgajā neauglības un lāvas zemē, kas daudzus mēnešus gadā ir tumsā ietīta un vētru caurbŗazta, bet vasarā atklāj meŗonīgu, mirdzošu skais-tumu, salā, kas drūmi un drausmi paceļas Ziemeļu

jūrā, ar saviem sniega kūniem, rēcošiem geizeriem, sēru avotiem un šausmīgām vulkānu spraugām kā plašs chaotisks salnas un uguns kaujas lauks — no visām vietām pasaulē tā, kur mēs vismazāk sagaidītu literātūru un vispār kādus rakstus, sastādīts apraksts par minētajām lietām. Šās mežonīgās zemes jūras krastā ir zālaina mala, kur lopi atrod barību, un tā cilvēki no viņiem un jūras devumiem spē dzīvot; un kā šķiet, tie ir bijuši poētiski ļaudis, ļaudis, kas sevi izauklējuši dziļas domas, kuņas spēja mūzikāli izteikt.

Zemunds, viens no vecākiem Īslnades kristīgiem priesteriem, kas varbūt vēl slepeni tiecas uz pagānismu, sakrāja dažas no vecām pagānu dziesmām, kuņas toreiz taisni sāka aizmirst, mītiska, pravietiska, pa lielākai daļai reliģioza rakstura dziesmas, un tā radās tas, ko ziemeļnieku kritiķi sauc par vecāku vai poētisku Eddu. E d d a — šā vārda etimoloģija nav galīgi noskaidrota, — bet laikam tas nozīmē c i l t s m ā t i. Snorre Sturlusons, islandiešu aristokrāts, dažus gadsimtus vēlāk sarakstīja prōzā savas zemes mītoloģiju, to illūstrēdams ar citur vēl neuzrakstītiem dziesmu fargmentiem — tā ir jaunākā jeb prōzaiskā Edda. Šais grāmatās un daudzās citās sāgās, kas pa lielākai daļai ir īslandiešu, un komentāros, kuņas vēl līdz mūsu dienām cītīgi raksta ziemeļos, ir iespējams tieši ieskatīties vecajā ziemeļu ticības sistēmā.

Par šīs ziemeļu zemes vecās mītoloģijas raksturīgāko īpatnību es uzskatu redzamo dabas spēku personificēšanu, fiziskās dabas spēku nopietnu, vienkāršu atzīšanu par pilnīgi brīnumainu, mulsinošu un dievišķu lietu. To, par ko mēs tagad lasām lekcijas kā par zinātnes priekšmetu, viņi apbrīvoja un godināja, ceļos krizdami, kā svētumu. Tumšos, naidīgos dabas spēkus viņi iedomājās par „Jōtuniem“, milžiem, briesmīgām, pinkainām, daimoniska rakstura būtnēm. Sals, uguns, vētra jūrā — tie ir

Jötuni. Draudzīgie spēki, turpretim — vasaras karstums, saule — tie ir dievi. Ūniversa valdīšana ir sadalīta šo divu starpā; viņi dzīvo šķirti, ilgstošā, naidīgā kildā. Dievi mājoaugšā Azgardā, Azu jeb dievību dārzā; Jötunheims, kāda tāla, tumša, chaotiska zeme — ir Jötunu mājoklis.

Dīvaini viss tas, taču ne bez jēgas un nozīmes, ja mēs lūkojamies uz pašiem pamatiem! U g u n s spēks, vai, piemēram, l i e s m a, ko mēs apzīmējam ar kādu ikdienišķīgu ķīmijas vārdu, lai tā apslēptu sev pašiem būtiski brīnumaino dabu, kas mīt viņā tāpat kā visās lietās, ir šiem senajiem ziemeļniekiem Loki, kāds ātrs, izmanīgs D a i m o n s no Jötunu dzimuma.

Pērkons tad nebija tikai elektricitāte, pozitīva vai negatīva; tas bija dievs Donars jeb Tors — arī savdabīgā vasaras karstuma dievs. Pērkons bija viņa dusmas; kad savelkas melnie mākoņi, tad Tors savelk savas melnās uzacis; liesmu strēle, kas izšaujas no padebešiem, ir visa satriecējs āmurs, ko sviež Tora roka; viņš vada savus dārdošos ratus pār kalngaliem. — tā ir pērkona rūkoņa; dūsmīgi viņš „pūš savā sarkanajā bārdā“ — tie ir šalcošie vētras brāzieni pirms negaisa sākšanās. Baldūrs, turpretim, baltais Dievs, skaistais, taisnīgais un laipnais (kuŗā pirmie kristīgie misionāri saskatīja līdzību ar Kristu), ir saule — skaistākā no redzamajām lietām; apbrīnojama vienmēr un dievišķa vēl tagad, pēc visām mūsu astronomijām un kalendāriem! Bet varbūt nozīmīgākais dievs, par ko mēs dzirdam runājam, ir kāds, kuŗa pēdas atradis Grimms, ģermāņu etimoloģists: dievs V ū n s c h s jeb Vēlēšanās. V ē l ē š a n ā s dievs kas mums varēja dot visu, ko mēs vēlējamies! Vai tas nav patiesīgākais un tomēr rupjākais cilvēka gara sauciens? Rupjākais ideāls, ko cilvēks jebkad veidojis, kas vēl parādās mūsu garīgās kultūras vēlākajās formās. Augstākās

apceres lai mums māca, ka v ē l ē š a n ā s dievs nav īstais Dievs.

Par galveno dievību Odinu mēs gribam tūlīt runāt. Pagaidām ievērojiet tikai tik daudz, kas ir Skandināvijas un patiesībā katra pagānisma būtība: dabas spēku atzīšana par dievišķiem, neaptveramiem, personīgiem dzinūliem — dieviem un daimoniem, mums ne gluži saprotameim. Tā ir vēl bērnīgā cilvēka doma, kas godbijībā un apbrīnošanā atklāj sevi šim mūžam neaptveramajam universam. Pēc manām domām ziemeļu sistēmā ir kaut kas ļoti patiens, ļoti liels un vīrišķīgs. Liela vienkāršība, skarbums, kas tik ļoti atšķiras no seno grieķu pagānisma piemīlīgā daiļuma, iezīmē šo skandinavu sistēmu.

Aplūkojiet tikai viņa radīšanas pamata mītu. Kad dievi bija nogalinājuši milzi Imiru, kādu milzi, kas bija dzimis no „siltiem vējiem“, un daždažādām sajauktām lietām, no sala un uguns cīņas, viņi nolēma no tā celt pasauli. Viņa asinis radīja jūru, viņa miesa bija zeme, klintis — viņa kauli; no viņa uzacīm tie izveidoja azgardu — savu dievu mājokli; viņa pakausis bija lielais, zilais bezgalības loks, un tā smadzenes kļuva par mākoņiem.

Man patīk arī tas priekšstats, kas viņiem bija par Igdrasila (Yggdrasill) koku. Visu dzīvību viņi iedomājās par kādu koku. Igdrasila, oša, dzīvības koka saknes stiepjas dziļi lejā Helas jeb nāves valstībā, viņa stumbrs sniedzas debesīs un savus zarus izplata pār visu universu: tas ir dzīvības koks. Pie viņa kājām, nāves valstībā, sēd trīs Nornas, likteņdieves — Pagātne, Tagadne, Nākotne, aplaistīdamas viņa saknes no svētā avota. Viņa „zari“ ar viņu pumpuriem un lapotni — notikumi, ciešanas, darbi, katastrofas — stiepjas cauri visām zemēm un laikiem. Vai katra lapa nav kāds dzīves stāsts, katra šķiedra tur kāds darbs vai vārds? Viņa zari ir tautu vēstures. Viņa šalkšana ir cilvēka eksis-

tences atbalss no senatnes. Tur viņš aug; cilvēku kaislību elpa šalc viņam cauri; — vai negaiss, vētra gaudo cauri viņam kā visu dievu balsis. Tas ir Igdrazils, dzīvības koks. Viņš ir pagātne, tagadne un nākotne; kas tika darīts, ko dara un ko darīs; „darbības vārda „d a r ī t“ bezgalīgā locīšana“.

Ziemeļu ļaudīm bija Odins augstākais ziemeļu dievs. Skolotājs un vadonis dvēselei un miesai; varonis ar neizmērojamu vērtību; viņa apbrīnošana, pārplūzdama parastās robežas, kļuva par pielūgšanu. Vai viņam nav domu tēlošanas spēju un dažu citu spēju, kas toreiz vēl bija apbrīnojamas? Tā jūta skarbā ziemeļu sirds ar neaprobežotu pateicību. Vai viņš neatrisināja tai šī universa sfingas mīklu; nedeva tai skaidrību par viņas pašas likteni tajā? No viņa tagad tie zina, kas viņiem jādara šeit, kas jāsegaidā nākotnē. Ar viņu eksistence ir kļuvusi izveidota, metodiska; viņš pirmais dzīvi padarījis dzīvu! — Mēs varam saukt šo Odinu par ziemeļu mītoloģijas pirmsākumu; Odinu, vai vienalga kādu vārdu nesa pirmais ziemeļu domātājs, kamēr viņš bija cilvēks cilvēku starpā. Kad viņa pasaules uzskats reiz pasludināts, tāds pats uzskats sāk dzīvot visās dvēselēs. Tas aug, aug vienmēr tālāk, kamēr vien tam šeit tic. Visās dvēselēs viņš ierakstīts, bet neredzami, it kā ar simpatētisko tinti, līdz ar Odina vārdiem tas visās dvēselēs kļūst redzams. Jā, vai katrā pasaules laikmetā nav lielākais notikums, visu citu notikumu radītājs — kāda domātāja ierašanās pasaulē! —

Vēl kādu apstākli mēs nedrīkstam aizmirst; tas mazliet noskaidros ziemeļu Eddas sajaukto dabu. Šeit nav sakarīgā domu sistēma, bet īstenībā dažādu viena otrai sekojošu sistēmu k o p s a v i l k u m s. Viss tas par seno ziemeļu ticību, kas mūsu priekšā izklāts Eddā vienādā attālumā no mums, it kā uz tā paša audekla gleznotā ainā, īstenībā neatrodas vienādā attālumā. Drīzāk tas atrodas dažādās dis-

tancēs un dziļumos kopā ar ģenerācijām, kas seko viena otrai, kopš pašiem ticības sākumiem. Visi skandinavišu domātāji, sākot ar pirmo no viņiem, pielika ko klāt šai skandinavišu domu sistēmai, vienmēr no jauna izsmalcinot un papildinot; tā ir viņu visu kopīgs darbs. Kāda vēsture tai bija, kā viņa mainījās no veida veidā, kad viens domātājs to papildināja pēc otra, līdz tā nonāca līdz tam galīgajam veidam, kādu mēs tai atrodam E d d ā, neviens to nekad nezinās.

Kāda ir Odina vēsture? Diezgan savādi domāt, ka viņam ir bijusi kāda vēsture! Ka šis Odins savā pirmatnējā ziemeļnieku apģērbā, ar savu mežonīgo bārdu un acīm, ar savu skarbo ziemeļnieku valodu un parašām bijis tāds pats cilvēks kā mēs; ar mūsu bēdām, priekiem, ar mūsu locekļiem un vaibstiem; — tiešām pilnīgi tāds kā mēs; un izdarīja tādu darbu! Bet šis darbs, vismaz daudz no tā ir gājis bojā, arī darītājs līdz ar savu vārdu. Par Odinu nav nekādas vēstures, nav nekādu dokumentu; nekādu vērojumu, ko būtu vērts atkārtot.

Odina dzīves laiks, dēkas, visa pasaulīgā vēsture, tēls un apkārtne ir nogrimuši mums uz visiem laikiem nezināmos gadu tūkstošos.

Kā cilvēcīgais Odins nonāca pie tā, ka tika uzskatīts par d i e v u, galveno dievu — tas, groši vien, ir jautājums, par kuŗu neviens nevēlēsies uzstādīt nekādu dogmu. Es esmu teicis, ka viņa tauta nepazīna nekādu r o b e ž u, viņu apbrīnodami; viņiem līdz šim nebija nekāda mēroga ar ko mērit šo apbrīnošanu. Iedomājaties paši savu dedzīgo mīlestību pret kādu ļoti lielu vīru augam, līdz tā i e t p ā r i visām robežām, līdz tā piepilda un pārplūdina visu jūsu domu lauku! Vai to, ja šim cilvēkam Odinam, — tā kā liela, dziļa dvēsele ar vīzijū un impulsu šaltīm un mistisko straumi, kas izgāžas uz viņu (viņš pats nezina, no kurienes), ir vienmēr mīkla, vienmēr zināma veida briesmas un brīnums

pati sev, — vajadzēja just, ka viņš, varbūt, ir dievišķs, ka viņš ir „Kustības“ („Vuotāna“) izplūdums, tās augstākās varas un dievības izplūdums, kuŗas baismīgais „liesmainais tēls viņa aizgrābtajam skatam bija visa daba“!

Tā gaisma, iededzināta lielajā, tumšajā ziemeļnieku dvēseļu virpulī, tumša, bet dzīva, un tāda, kas gaida vienīgi vairāk gaismas, tā ir, pēc manām domām, visa centrs. Kā tāda gaisma tad spīdēs un izplatīsies ar brīnišķīgiem, tūkstoškārtīgiem izveidojumiem formās un krāsās, neatkarājas tik daudz no viņas, kā no tautas gara, kas to uztver. Jūsu gaismas krāsas un formas piederēs kristallam, caur ko tai vajag spīdēt. Ir dīvaini, ja padomā, kā katram cilvēkam pat vispatiesāko faktu viņa daba ir izveidojusi.

Odina rūnas ir viņam zīmīgs vilciens. Rūnas un „maģijas“ brīnumi, ko viņš radīja ar tām, ieņem tradīcijā lielu vietu. Rūnas ir skandināviešu alfabēts; iedomājaties, ka Odins būtu bijis kā burtu, tā arī „maģijas“ atradējs šai tautā! Tas ir lielākais atradums, ko kāds cilvēks jebkad sasniedzis, šī viņā esošo, neredzamo domu uzzīmēšana rakstītiem burtiem. Tas ir otrs valodas veids, gandrīz tikpat brīnišķīgs kā pirmais. Jūs atceraties Alahualpa, Peru ķēniņa, izbrīnu un neticību; un kā viņš lika spāniešu kareivim, kas viņu apsargāja, ieskrāpēt uz viņa īkšķa naga „Dios“, lai viņš ar to varētu pārbaudīt nākošo kareivi, un izdibinātu, vai tāds brīnums būtu tiešām iespējams. Ja Odins atnesa burtus savai tautai, tad viņš varēja diezgan brīnumu darīt!

Rūnu raksts, šķiet, radies starp ziemeļniekiem; ne foinīkiešu alfabēts, bet sākotnīgi skandināvīks. Snorro stāsta mums tālāk, ka Odins ir atradis dzēšanas mākslu, šo cilvēku valodas mūziku tāpat kā tās brīnišķīgo uzzīmēšanu rūnu rakstā. Iejūtaties tautu agrajā bērnībā, pirmajā, skaistajā mūsu Eiro-

pas rīta blāzmā, kad viss vēl atradās svaigā, jaunā spožumā, it kā lieliskā saules lēkta spožumā, un mūsu Eiropa tikko sāka domāt un būt! Izbrīna, cerība, bezgalīga cerības un brīnuma zaiga it kā jauna bērna domās mīt šo stipro vīru sirdis! Spēcīgi dabas dēli, bet šeit nebija tikai pirmatnējs virsaitis un cīnītājs, kas ar savām mežonīgajām, ugunīgajām acīm atklāj, kas jādara, un ar savu pirmatnīgo lauvas sirdi to iedrošinājas un dara, bet arī dzejnieks, viss tas, ko mēs saprotam ar dzejnieku; pravietis liels, bijīgs domātājs un atradējs — kāds patiesi liels vīrs ir vienmēr. Varonis ir varonis visos punktos, — savā dvēselē un domās vispirms. Šim Odinam vajadzēja runāt kādu vārdu viņa skarabajā, pusizveidotajā iedabā. Liela sirds, kas atvērta, lai uzņemtu sevī šo lielo universu un cilvēka dzīvi tajā un izteiktu kādu lielu vārdu par to. Varonis, kā es saku, savā pašā skarabajā iedabā, gudrs, apdāvināts, dižciltīgs vīrs. Un ja mēs vēl tagad apbrīnojam tādu vīru pāri visiem, ko gan vajadzēja iztaisīt no viņa šīm pirmatnīgajām ziemeļnieku dvēselēm, kas tikko pamodās domāšanai! Tām, kas vēl neprata to izteikt vārdos, viņš bija cildens un viscildenākais, varonis, pravietis, Dievs; **V u o t ā n s**, lielākais no visiem. Domas ir domas, vienalga, kā tās tiek izteiktas vai uzrakstītas. Patiesībā, man liekas, šim Odinam vajag būt bijušam no tās pašas vielas, no kuras veidoti lielākie cilvēki. Liela doma viņa pirmatnīgajā, dziļajā sirdī! Raupjie vārdi, ko viņš veidoja, vai tie nav pirmatnējās saknes tiem angļu vārdiem, ko mēs vēl tagad lietojam? Tā viņš darbojās tajā tumšajā elementa. Bet viņš bija it kā **g a i s m a**, kas tur iededzināta, intelekta, skarba sirds cēluma gaisma, vienīgais gaismas veids, kas mums vēl tagad ir; varonis, kā es saku: un viņam tur vajadzēja spīdēt un savu tumšo elementu darīt mazliet gaismīgāku — kā tas vēl tagad ir mūsu visu pienākums.

Mēs viņu gribam iedomāties par tipisku ziemeļ-

nieku, smalkāko teutoni, ko šī rase kādreiz radījusi. Raupjā ziemēļu dvēsele izlauzās ap viņu neierobežotā apbrīnošanā, pielūgšanā.

Viņš bija galvenais dievs visām teutoņu tautām, viņu ziemēļnieka paraugs — tādā veidā apbrīnoja viņi savu ziemēļnieka paraugu; tas bija tas liktenis, kāds viņam bija pasaulē.

Ja arī cilvēks Odins būtu nozudis galīgi, tad taču šeit ir viņa lielā ēna, kas klājas pāri vēl tagad visai savas tautas vēsturei. Jo, ja reiz bija pielaiduši, ka šis Odins ir Dievs, mēs varam labi saprast, ka nu visā skandinavu dabas sistēma, vai tumšā ne-sistēma, kas viņa pirms tam ir bijusi, sāka atīstīties pavisam citādi un augt no šī laika jaunā kārtā. Ko šis Odins atskārta un mācīja ar savām rūnām un saviem pantiem, visa teutoņu tauta to uzņēma savā sirdī un izpildīja. Viņa domāšanas veids kļuva par viņas domāšanas veidu; tāda vēl tagad, gan jaunos apstākļos, ir katra liela domātāja vēsture. Vai šī skandinavišu mītoloģija savos gigantiskajos, izplūdušajos apmēros līdzinādamās it kā tai Camera's obscura's milzīgajai ēnai, kas aug ārā no mirušajiem pagātnes dziļumiem un aizklāj visas ziemēļu debesis, nav savā ziņā cilvēcīgā Odina attēls? Šeit ir viņa dabīgās sejas gigantiskais attēls, nepazīstams vai pazīstams, palielināts un izplūdis! Jā, domas, es saku, ir vienmēr domas. Neviens liels vīrs nedzīvo velti. Pasaules vēsture nav nekas cits kā lielu vīru biogrāfija.

Skandinavu, tāpat kā katras pagāniskas mītoloģijas būtību mēs atradām dabas dievišķīguma atziņā, patiesīgajā cilvēka kopībā ar mistiskajiem, neredzamajiem spēkiem, kas redzami darbojas pasaulē ap viņu. Tas, es gribētu apgalvot, notiek skandinavu mītoloģijā patiesīgāki kā kurā katrā citā, kas man pazīstama. Patiesīgums ir viņas cildenākā pazīme. Augstākais patiesīgums (daudz augstākais) atlīdzina mums pilnīgo sengrieķiskās piemīlības

trūkumu. Patiesīgums, es domāju, ir labāks par piemilību. Es jūtu, ka šie senie ziemeļnieki lūkojās dabā ar atvērtām acīm un dvēseli: ļoti nopietni, godīgi, bērnīgi un tomēr vīrišķīgi, ar augstsirdīgu vienkāršību un dziļumu un spīgtumu; patiesā mīlošā, apbrīnojošā, bezbailīgā veidā. Ļoti drosmīga, patiesīga, veca cilvēku cilts. Šādu dabas uztveri vispār atzīst par galveno pagānisma elementu; turpretī cilvēka un viņa morālo pienākumu uztvere — kaut arī tās šeit netrūkst, — kļūst par galveno elementu tikai augstākajās reliģijas formās. Šeit, patiesībā, ir liela īpatnība un svarīgs posms cilvēka ticībā, liela robežu zeme cilvēces reliģiskajā attīstībā. Vispirms cilvēks ved sevi sakarā ar dabu un viņas spēkiem, apbrīno un pielūdz tos; tikai kādā vēlākā laikmetā viņš atklāj, ka visa vara ir morāle, ka svarīgākā lieta viņam tad kļūst spēja atšķirt labo no ļaunā, „Tev būs“ un „Tev nebūs“.

Attiecībā uz pasakainajiem tēlojumiem Eddā, es gribu piezīmēt, ka ļoti iespējams, ka tie radušies daudz jaunākos laikos; ļoti iespējams, ka no paša sākuma tie senajiem ziemeļniekiem bija mazsvarīgi, tītika uzskatīti kā poētiska rotaļāšanās. Allēgorija un poētisks tēlojums, kā es jau iepriekš teicu, nevar būt reliģiozs ticējums; vispirms šeit vajag būt pašai ticībai, tad allēgorija pati no seviš saaugš ap to, kā atbilstošais ķermenis ap savu dvēseli. Es labi varu iedomāties, ka ziemeļu ticība, līdzīgi citām ticībām, bija ļoti aktīva, kamēr viņa atradās pilnīgā klusumā, un neprata vēl daudz par sevi teikt un vēl mazāk dziedāt.

Šo Eddas ēnaino gabalu starpā, šajā fantastiskajā apgalvojumu un tradīciju biezoknī, viņu mūzikālajās mītoloģijas galvenā praktiskā ticība, kāda cilvēkam varēja būt, varbūt, nebija nekas vairāk kā šī: ticība Valkīrām un Odīna ailei, nelokāmam liktenim, un vēl: vienīgā cilvēkam vajadzīgā lieta ir drošsirdība. Valkīras izvēlas nonāvētos, ne-

pielūdzamais liktenis, kuŗu ir veltīgi mēģināt locīt vai mīkstināt, ir noteicis, kam jābūt nogalinātam; tā bija fundamentāla doma ziemeļu ticīgajam cilvēkam — kāda viņa tiešām ir visiem nopietnajiem cilvēkiem visur — Muhamedam, Luteram, arī Napoleonam. Tā der katram tādām cilvēkam par pamatu, tas ir pavediens, no kā izausta visa viņa domu sistēma. Valkīras, un to, ka šīs būtnes vada drošsirdīgo uz Odina debesu aili, vienīgi zemās un vergu dvēseles nogrūzdamas uz citurieni — Helas, nāves dievietes, valstībā, — to es uzskatu par visas ziemeļnieku ticības dvēseli. Viņi sajuta savās sirdīs, ka bija nepieciešami būt drošsirdīgam, ka Odins nebūtu viņiem labvēlīgs, bet nicinātu un atstumtu viņus, ja viņi nebūtu drosmīgi. Pārdomājiet, vai šeit neslēpjas kaut kas dziļāks! Tas ir mūžīgs pienākums, tikpat nozīmīgs mūsu dienās, kā toreiz, pienākums būt drošsirdīgam. Drosme vēl tagad ir vērtība.*) Pirmais pienākums vīram vēl tagad ir — uzvarēt bailes. Mums vajag atbrīvoties no bailēm, ātrāk mēs vispār nespējam darboties. Vīra darbi ir verdziski, ne patiesi, bet viltoti; pat viņa domas ir neīstas, viņš arī domā kā vergs un glēvulis, kamēr nav sabradājis bailes zem savām kājām. Odina ticības apliecība, ja mēs izlobām viņas īsto kodolu, ir patiesa līdz šai stundai. Vīram nepieciešami vajag būt drosmīgam, viņam vajag solot uz priekšu un turēties kā vīram, paliekot nesatricināmā uzticībā uzdevumam un augstāko spēku izvēlei, un vispār ne no kā nebaidīties. Cik viņa uzvara pār bailēm būs pilnīga, tas tagad un vienmēr noteiks, cik daudz vīrišķības ir viņā.

Nav šaubu, ka šī seno ziemeļnieku drosme ir ļoti mežonīga. Snorre stāsta mums, ka ziemeļnieki to uzskatīja par kaunu un nožēlojamu lietu, ja nevarēja mirt kaujā; un kad dabīgā nāve likās pie-

*) Valour is still value.

nākusi, tad viņi iegrieza rētas savā miesā, lai Odins viņus varētu saņemt kā nogalinātus kara vīrus. Veci ķēniņi, gulēdami uz miršanu, pavēlēja savu ķermeni ielikt kuģī; kuģi palaida vaļā ar uzvilktām buķēm un kuģi iededzināja lēnu uguni, lai atklātā jūrā tas varētu izgaist liesmās un tādā kārtā veco varoni cienīgi apbedīt tai pašā laikā debesīs un okeanā! Mežonīga, asinaina drosme, un tomēr sava veida drosme, katrā ziņā labāka par glēvulību, es saku. Arī vecajos jūras ķēniņos, — kāda nelokāma, rupja enerģija! Klusi, ar sakniebtām lūpām, tā es viņus tēlojos, tādi, kas neapzinās, ka viņi būtu sevišķi drošsirdīgi, spītēdami ar savām šausmām mežonīgajam okeanam un visiem cilvēkiem un lietām; — mūsu pašu Bleiku un Nelsonu priekšgājēji! Neviens Homērs nedziedāja par šiem ziemeļu jūras ķēniņiem, taču Agamemnona drosme bija maza un bez lielas nozīmes pasaulei, salīdzinot ar viņu drosmi — piemēram, ar Normandijas Rolfa drosmi!

Ziemeļu mītoloģija nav nekāda četrstūrīga drūma pils no melna, neslīpēta marmora, ietīta bailēs un šausmās, kā to tēlo mums Greijs; nē, tā ir skarba kā ziemeļu klintis, kā Islandes klajumi, bet ar zināmu sirsnību, mājīgumu, pat zināms daudzums laba humora un robustas jautrības šo briesmīgo lietu starpā. Stiprā, vecā ziemeļnieka sirds nenodevās teātrālām lielmanībām, viņiem nebija laika drebēt. Es ļoti mīlu viņu raupjo vienkāršību, viņu patiesīgumu un uztveres tiešību. Tors „sarauc savas uzacis“ patiesā ziemeļu niknumā, „satveņ savu veseri, kā pottītes kļūst baltas“. Te slēpjas dziļas jūtas, godīgas dziļas jūtas. Baldurs, „baltais Dievs“, mirst, viņš — skaistais, laipnais; viņš ir saules Dievs. Visā dabā viņi meklē dziedināšanas līdzekli, bet viņš ir miris. Friga, viņa māte, sūta Hermodūru viņu meklēt un skatīt; deviņas dienas un deviņas naktis tas jāp pa tumšām, dziļām ielejām, pa tumsības labirintu, nonāk pie tilta, kam zelta jumts, un sargs

saka: „Jā, Baldurs gāja šeit garām, bet Nāves valstība ir tur lejā, tālu ziemeļos.“ Hermodūrs jāj tālāk, pārlec elles vārtiem, Helas vārtiem, redz Balduru un runā ar to, — Baldurs nav atbrīvojams. Nepielūdzami! Hela negrib viņu atdot ne Odina, ne cita kāda dieva vietā. Skaistajam un bērniġajam vajag palikt tur. Viņa sieva ir labprātīgi aizgājusi kopā ar viņu, lai mirtu ar viņu. Tur viņi paliks vienmēr. Viņš sūta savu gredzenu Odinam, viņa sieva Nanna sūta savu uzpirksteni Frigai par piemiņu. Vai, man!

Jo patiesībā drosme ir arī līdzjūtības avots; arī tiesības un visa tā avots, kas vien liels un labs ir cilvēkā. Ziemeļu dvēseles robustais, vienkāršais spēks aizgrābj šajos tēlojumos. Vai tā nav īsta, godīga stipruma pazīme, saka Ūlands, kas ir uzrakstījis kādu skaistu dzeju par Toru, ka vecā ziemeļu sirds atrod savu draugu pērkona dievā? Ka to neatbaida viņa dārdoņa, bet ka tā atzīst, ka vasaras karstumam, skaistajai, cēlajai vasarai vajag bez tam vēl pērkona! Ziemeļu dvēsele mīl šo Toru un zibens āmuru, tā jokoġas ar to. Tors ir vasaras karstums; mierīġa darba, bet arī pērkona dievs. Viņš ir zemniekā draugs, viņa uzticīġais kalps un pavadonis ir Tialfi, Roku Darbs. Tors pats nodarboġas ar visāda veida rupjiem roku darbiem, neniecina neviena darba viņa vienkāršības dēļ; viņš šad un tad ceļo uz Jötunlandi, vajādams nepadevīġos salnas briesmoņus, uzveikdams viņus un beidzot apvaldīdams un aiztriekdams. Dažos no šiem stāstiem ir tāds liels, gaišs humors.

Un tagad atļaujiet pamest skatu uz pēdēġo mītu par Tora parādīšanos un ar to nobeigt. Man šķiet, ka laika ziņā tas ir pēdējais no visiem stāstiem; skumīġs protests pret kristiānisma izplatīšanos, kāda konservātīva pagāna pārmetumu pilns stāsts. Kēniņš Olavs ir bargi palāts par pārsteidzību kristiānisma izplatīšanā; es viņu daudz vairāk būtu palājis par nesteiġšanos šai lietā! Viņš samaksāja

pietiekoši dārgi par to: viņš mira kaujā savu pagānisko pavalstnieku sacelšanās laikā 1033. gadā pie Stikelstates, tuvu tai Drontheimai, kur jau kopš dažiem gadu simtiem atrodas galvenā katedrāle ziemeļos, veltīta viņam pateicīgā piemiņā kā svētājam Olavam. — Mīts par Toru ir šāds: ķēniņš Olavs, kristīgais reformu ķēniņš, ceļo ar palielu pavadoņu pulku gar Norveģijas krastu no ostas uz ostu, sprieždams tiesu, vai izpildīdams citus ķēniņa pienākumus. Atstājot kādu ostu, pamanīja, ka līdzī iekāpis kāds svešnieks ar nopietnām acīm un nopietnu izskatu, sarkanu bārdu, cēlu, spēcīgu stāvu. Galminieki uzrunā viņu, viņa atbildes pārsteidz ar savu pieklājību un dziļumu, — beidzot viņu aizved pie ķēniņa. Šeit drošinieka saruna nav mazāk ievērojama, kad viņi ceļo gar skaisto krastu; pēc kāda laika viņš uzrunā ķēniņu Olavu šādi: „Jā, ķēniņ Olav, viss šeit ir ļoti skaists saules gaismā, zaļš, auglīgs, — īsts, brīnišķīgs mājoklis tev, bet Toram bija daža grūta diena, daža nikna cīņa ar klinšu milžiem Jōtuniem, iekams viņš varēja to tā izveidot. Nu tagad, liekas, tu esi nodomājis padzīt Toru. Sargies, ķēniņ Olav!“ eica svešnieks, savilkdams savas uzacis, un kad viņi atkal pacēla acis, viņš nekur vairs nebija atrodams. — Tā ir Tora pēdējā parādīšanās šīs pasaules skatuvē!

Vai mēs neredzam šeit pietiekoši labi, ka stāsts varēja rasties, neuzspiežot nepatiesību nevienai puisei? Tas ir tas veids, kādā vairums dievu nāk parādīties cilvēku starpā: tā arī, kad Pindara laikos „Neptunu bija reiz redzējuši nemejiešu spēlēs“, kas gan šis Neptuns bija vairāk kā cēla, nopietna izskata svešnieks, kas spēja sevi padarīt redzamu! Ir kaut kas patētisks, traģisks, pēc manām domām, šajā pēdējā pagānisma saucienā. Tors ir nozudis, visa ziemeļu pasaule ir nozudusi un nekad vairs neatgriezīsies. Līdzīgi tai paiet visas augstākās lietas. Visām lietām, kas bijušas šai pasaulē, visām lietām,

kas ir, vai būs tajā, vajag nozust: mums vajag teikt tām savas skumīgās ardievas.

Šī ziemeļu reliģija, skarbā, bet nopietnā, drūmā, iespaidīgā drosmes dievināšana (tā mēs varam to nosaukt) apmierināja senos drošsirdīgos ziemeļniekus. Drosmes dievināšana nav slikta lieta! Mēs to gribam uzskatīt par vērtīgu, cik vien tā tālu sniedzas. Arī tas nav tiesa, ka nebūtu nekādas nozīmes zināt kaut ko par šo mūsu tēvu seno pagānismu. Neapzināta un saistīta ar augstākām lietām šī ticība vēl tagad dzīvo mūsos. Apzinīga iepazīšanās ar to rada tuvākās un skaidrākās attiecības ar pagātņi — ar mūsu pašu piederumu pagātnē. Jo visa pagātne, es atkārtuju, ir tagadnes piederums: pagātnei vienmēr bija kaut kas p a t i e s s, un viņa ir dārga manta. Citā laikā, citā vietā tā ir vienmēr kāda mūsu parastās, cilvēcīgās dabas cita puse, kas ir attīstījusies. Patiesā īstenībā ir visu to summa; neviena no tām atsevišķi sevī neietver to, kas līdz šim ir attīstījusies no cilvēka dabas. Labāk pazīt tās visas kā nesaprast nevienu. „Kurām no šīm trim reliģijām tu sevišķi esi pieķēries?“ jautā Meistars savam skolotājam. „Visām trim“, atbild otrs: „Visām trim, jo tikai savā kopībā viņas ietver īsto reliģiju.“

Otrais priekšlasījums

Varonis kā pravietis. Muhameds, islāms

(Piektdien, 1840. gada 8. maijā.)

No pirmatnējiem pagānu laikiem, no skandinaviem ziemeļos nonākam pie gluži citāda reliģijas laikmeta, pie gluži citādiem cilvēkiem: pie muhamedānisma starp arābiem. Liela pārmaiņa: kāds apvērsums, kāds progress parādās mums šeit gan vispārējā stāvoklī, gan cilvēku domāšanā!

Varoni cilvēki tagad vairs negodina kā Dievu, bet kā Dieva svaidīto, kā pravieti. Šī ir otra varoņu godināšanas pakāpe; pirmā, jeb vecākā, varam teikt, ir aizgājusi uz visiem laikiem; pasaules vēsturē nekad vairs nesastapsim kādu vīru, lai arī vēl diez cik lielu, ko viņa laika biedri uzskatītu par dievu. Jā, mēs varētu viegli jautāt: vai tiešām kādreiz kāda cilvēcīga būte vīru, ko viņa redzēja sev blakus stāvam, turēja par Dievu, par šīs pasaules radītāju? Varbūt nē: parasti tas bija kāds vīrs, ko viņi atcerējās, vai ko viņi bija redzejuši. Bet arī tas vairs tagad nevar būt. Lielo vīru no šī brīža vairs neuzskata par dievu.

Tā bija rupja, smaga maldīšanās, ka lielo vīru pievienoja dieviem! Un taču mēs gribam apgalvot, ka visos laikos ir grūti to zināt, kas īsteni viņš ir, vai kā viņu izskaidrot un kā viņu saņemt! Nozīmīgākais vilciens kāda laikmeta vēsturē ir veids,

kādā tās lielu vīru sumina. Neviltotā cilvēka izjūta vienmēr jauš viņā kaut ko dievišķu. Vai lai viņi to uzskata par dievu, vai pravieti, vai par ko citu lai viņi to uzskata? Tas ir vienmēr liels jautājums; un vērojot to veidu, kādā viņi uz to atbild, mēs varēsim ieskatīties šo vīru gara pasaules iekšienē kā pa mazu lodziņu. Jo pašos pamatos lielais vīrs, kāds viņš nāk no dabas rokām, ir vienmēr viena un tā pati parādība.

Varoņu godināšana — tā ir mainīga lieta: katrā laikmetā viņa savādāka, katrā laikmetā grūti to pareizi izdarīt. Tiešām, var teikt, kāda laikmeta galvenais uzdevums ir šo jautājumu labi atrisināt.

Mēs esam Muhamedu izvēlējušies ne tāpēc, ka viņš būtu izcilākais pravietis, bet gan tāpēc, ka par viņu mēs visbrīvāk varam runāt. Nekādā ziņā viņš nav īstākais no praviešiem, bet es viņu turu par īstu. Un tā kā bez tam nav jābaidās, ka kāds no mums kļūs muhamedānis, tad es gribu tik daudz laba par viņu teikt, cik vien tiešām varu. Šis ir tas ceļš, kā izdibināt viņa noslēpumu: mēģināsim izprast, ko viņš bija nodomājis ar pasauli darīt, un jautājums, kāds nolūks pasaulei ir un bija ar viņu, kļūs tad vieglāk atbildams.

Vārds, ko šis vīrs runāja, ir kopš divpadsmit gadusimtiem bijis vadu zvaigzne simt astoņdesmit miljoniem cilvēku. Šos simt astoņdesmit miljonus tikpat labi kā mūs radījis Dievs. Muhāmeda vārdam tagad tic lielāks skaits Dieva radījumu kā kaut kuram citam vārdam.*)

Par kādu lielu vīru es iedrošinos apgalvot, ka ir neticami, ka viņš varētu arī citāds būt kā īsts. Tas man šķiet pamata noteikums viņam un visam, kas viņā varētu slēpties. Neviens Mirabō, Napoleons, Barus, Kromvelis, neviens cilvēks nav izaudzis kādam darbam, ja viņš pār visām lietām to neņem

*) Tagad tas vairs nav gluži tā.

Tulk. piez.

pilnīgi nopietni, ja viņš nav tas, ko es saucu par patiesīgu cilvēku. Es gribētu apgalvot, ka patiesīgu mums, dziļš, liels, īsts patiesīgums ir pirmā raksturīgā visu to cilvēku pazīme, kas kaut kādā veidā ir hērōiski. Ne tas patiesīgums, kas pats sevi sauc patiesīgu; ak, nē, tā īstenībā ir ļoti nožēlojama lieta — šis seklaiss, lielīgais, pašapzinīgais patiesīgums, visbiežāk — tikai pašapmānīšanās. Lielā vīra patiesīgums ir tāds, ka viņš nevar par to runāt, ka viņš pat neapzinās tā; jā, es pielaižu, ka viņš drīzāk apzinās savu nepatiesīgumu; jo kurš cilvēks spēj vienu dienu nodzīvot tik noteikti pēc patiesības likuma? Nē, lielais vīrs nedīžojas ar patiesīgumu, viņš tālu no tā. Viņš, varbūt, nejutā sev, vai viņš ir tāds; es gribētu drīzāk teikt — viņa īstums neatkarājas no viņa paša; viņš nemaz nevar citādi — kā īsts būt! Lielais būtības fakts ir viņam svarīgs. Viņš var bēgt, kur viņš grib, taču no šīs īstenības respektējamās klātbūtnes viņš nevar izbēgt. Viņa dvēsele ir tā radīta; tas ir pirmā kārtā tas, kas viņu dara lielu. Briesmīgs un brīnišķīgs, tikpat īsts kā dzīve, tikpat īsts kā nāve ir šis universs viņam. Ja arī visi cilvēki aizmirstu tā patiesību un aizietu tumšā maldā, viņš to nevar. Ik brīdi viņā urbjas liesmainā tēla acis, neatvairāmi — tur, tur! — Es vēlos, ka jūs to uzskatītu par manu liela vīra pamata dēfinīciju! Arī mazam cilvēkam var būt tāda īpašība, visi cilvēki, ko Dievs radījis, ir spējīgi to iegūt, bet liels vīrs nevar bez viņa būt.

Tāds vīrs ir tas, ko mēs saucām par pirmatnīgu cilvēku; viņš nāk tieši no augšas pie mums. Viņš ir sūtnis, ko ar vēstīm lielais Nezināmais mums sūtījis. Mēs varam viņu saukt par dzejnieku, pravieti, Dievu — vienā vai otrā veidā, mēs visi jūtam, ka tie vārdi, ko viņš runā, nav tādi kā citiem cilvēkiem. Tieši no lietu dziļākās būtības; — viņš dzīvo un viņam jādzīvo dievišķā sakarā ar to.

Vai viņa izteikumi nav zināma veida „atklās-

me“, kas mums, trūkstot citam vārdam, tā jānosauc? No pasaules sirds viņš nāk, viņš ir visu lietu pirm-sākuma daļa. Dievs ir atklājies daudzos veidos, bet vai arī šo vīru Dievs nav izvēlējis par vienu no pē-dējiem un jaunākiem par visiem?

Nekādā ziņā šo Muhamedu, tā tad, mēs negri-bam uzskatīt par tumšu māžošanos un teātrālibu, par nožēlojamu, apzinīgi godkārīgu viltnieku; tā mēs nevaram viņu tvert! Skarbā vēsts, ko viņš mums atnesa, bija tomēr īsta, nopietna, tumša balss no nepazīstamiem dziļumiem. Viltoti nebija ne viņa vārdi, ne viņa darbi šeit zemes virsū, nekāda tumša mānīšanās un izlikšanās; ugunīga dzīvības masa, kas izlauzusies no pašas dabas varenajām krūtīm. Lai i e d e d z i n ā t u pasauli; tā to bija nolīcis pa-saules Radītājs. Tāpat Muhameda kļūdas, nepilnī-bas, pat liekulība, ja arī tāda diezcik labi būtu pie-rādāma, nevar satricināt šo pamata patiesību par viņu.

Vispār mēs pārāk daudz vērojam kļūdas; kādas parādības sūkumi bieži aizsedz patieso kodolu. Kļū-das? Lielākā no kļūdām, es gribētu teikt, ir — ne-apzināties nevienu no tām. Bībeles lasītājiem, jā-domā, to vajadzētu par visiem labāk zināt, kurš tur saukts par „vīru pēc Dieva prāta“? Dāvids, jūdu ķēniņš, bija diezgan kritis grēkos, vistumšākajos no-ziegos; to netrūka. Un par to reliģiskie zoboņas un jautā: „Vai tas ir jūsu vīrs pēc Dieva prāta?“ Bet šī zobošanās, man jāsaka, man liekas ļoti tumša. Kas ir kļūdas, kas ir ārējie dzīves sūkumi, ja aiz-mirstam viņas iekšējo noslēpumu, sirdsapziņas mo-kas, pārbaudījumus, viņas īsto, bieži veltīgo, mūžam nebeidzamo cīņu? „Es zinu, ak, kungs, ka cilvēka ceļš pie viņa paša nestāv; tas nestāv pie vīra, kā lai staigā, kurp tas lai speļ savus soļus“.*) Vai pār visām lietām n o ž ē l o š a n a nav cilvēkam visvairāk

*) Jeremija 10, 23.

dievišķa? Lielākais nāves grēks, es saku, ir tā augstprātīgā bezgrēcības apziņa; — tā ir nāve; sirds, kam šāda apziņa, ir nošķirta no patiesīguma, pazemības un īstenības; ir mirusi: viņa ir „tīra“, kā tīras ir nedzīvas, sausas smiltis. Dāvida dzīvi un vēsturi, kā tā tēlota mums viņa psalmos, es uzskatu par īstāko kāda cilvēka morāliskās attīstības un cīņas paraugu, kāds jebkad mums šeit dots. Visas nopietnas dvēseles vienmēr saskatīs tajā kādas nopietnas cilvēka dvēseles uzticīgo cīņu pēc tā, kas ir labs un vislabākais. Cīņa ar biežiem zaudējumiem, sāpīgiem zaudējumiem, līdz pat galīgai iznīcināšanai; bet cīņa, ko nekad nenobeidz, ko ar asarām, nožēlošanu, īstu un nepieņemamu apņemšanos mūžam sāk no jauna. Nabaga cilvēka daba! Vai vīra gājums, patiesībā, nav vienmēr tāda „pastāvīga krišana?“ Cilvēks nevar citādi: šajā dzīves satrauktajā elementā viņam jācīnās uz priekšu, tagad kritušam, dziļi pazemotam; un vienmēr ar asarām, ar nožēlošanu un asiņojošu sirdi viņam atkal jāuzceļas un jācīnās vēl tālāk uz priekšu. Lai viņa cīņa būtu uzticīga, neatlaidīga — tas ir jautājumu jautājums.

Šie arabi, kurū starpā piedzima Muhameds, bija katrā ziņā ievērojama tauta. Viņu zeme par sevi jau ievērojama; piemērota dzīves vieta šādai rasei. Mežonīgi, nepieejami klinšu kalni, lieli, drūmi tukšneši, kas mainās ar skaistām zaļuma joslām; kur vien ir ūdens, tur ir plaukums, skaistums; smaršīgie balzamkrūmi, dateles, vīrāka koki. Iedomājaties šo plašo, tumšo smilšu horizontu, nedzīvu, klusu kā smilšu jūru, kas atdala vienu apdzīvojamu vietu no otras. Tu tur esi pilnīgi viens, atstāts vienatnē ar ūniversu; dienā liesmota saule apspīd zemi ar nepanesamiem stariem, bet naktī lielās dziļās debesis ar savām zvaigznēm. Šāda zeme ir piemērota straujajai, dziļjūtīgai cilvēku rasei. Ir kaut kas ļoti kustīgs un aktīvs un tomēr ļoti meditātīvs un jūsmīgs araba

raksturā. Persiešus dēvē par austrumu francūžiem; arabus mēs gribam nosaukt par orienta italiešiem. Leona, dižciltīga tauta; tauta ar pirmatnējām spēcīgām jūtām un ar dzelžainu varu pār tām: dvēseles dižciltības, ģenija pazīme. Mežonīgais beduīns uzņem vsešnieku savā teltī tā, ka tam ir tiesības uz visu, kas tur atrodas; ja arī tas būtu viņa vislaunākais ienaidnieks, viņš nokaus savu kumeļu, lai pacienātu to, kalpos viņam ar svētu viesmīlību trīs dienas, pavadīs viņu kādu gabalu viņa ceļā; — un tad, pēc cita, tikpat svēta likuma, nogalinās viņu, ja vien varēs. Vārdos viņi tādi paši kā darbos. Viņi nav runīgi ļaudis, drīzāk klusi; bet dairunīgi, apdāvināti, ja runā. Nopietna, patiesīga cilvēku cilts. Kā zinām, viņi ir no zemitu saknes, bet jūdu nāvīgo, šausmīgo nopietnību viņi prot apvienot ar kaut ko piemīlīgu, spožu, kā nav jūdiem. Viņiem bija „dziedoņu sacīkstes“ jau priekš Muhameda laikiem. Zale stāsta, kā Okadā, Arabijas dienvidos, notika gada tirgi, un tur, kad tirgošanās bija nobeigta, dzejnieki izcīnīja godalgas: — mežonīgā tauta sapulcējās klausīties.

Vienu jūdu īpatnību uzrāda šie arabi, daudzu vai visu augsto īpašību radījumu, to, ko mēs varam saukt par reliģiozītāti. Jau no senatnes viņi bijuši dedzīgi dievības godinātāji, atkarībā no savas saprašanas. Viņi godināja zvaigznes kā zabriešis godināja daudzus dabas priekšmetus, uzskatīja tos par radītāja simboliem, par tiešām izpausmēm. Ta, bija pretrunīgi, un tomēr ne pilnīgi pretrunīgi. Visi Dieva darbi ir zināmā mērā Dieva simboli.

Elku godinātājiem arabiem viens no vecākajiem vispārējas dievināšanas priekšmetiem bija Melnais Akmens, kas vēl tagad uzglabājas templī, ko sauc Kaabu, pie Mekas.

Viņš tagad atrodas blakus Zemzema avotam; Kaaba ir celta pāri viņiem abiem. Avots visās vietās ir skaista, aizgrābjoša parādība, kad viņš kā pati

dzīvība izšļācas no cietās zemes; vēl vairāk šajās karstajās, sausajās zemēs, kur viņš ir pirmais ek-sistences noteikums. Zemzema avots ieguvis savu vārdu no burbuļojošās ūdens čalas zem-zem; viņi domā, ka tas ir avots, ko Hagarš ar savu mazo Izmaēli atrada tuksnesī: aerolīts un avots tagad ir svēti, un Kaaba ir pār viņiem kopš gadu tūkstošiem. Dīvaina lieta, šī Kaaba! Tur stāv viņa līdz šai stun-dai melnajā vilnas ietērpā, ko sultāns ik gadus tai sūta; „divdesmit septiņas olektis augsta“; ar ap-jozumu, ar dubultu kolonnu joztu, ar spuldžu vītņem un dīvainiem ornāmentiem.

Pateicoties svētumam, ko piedēvēja šim Kaabas akmenim un Hagara avotam, tāpat svētceļojumiem no visām arābu ciltīm uz šejieni, Meka piedzīvoja savu uzplaukumu. Kādreiz liela pilsēta, bet tagad ļoti panīkusi! Viņai nav nekādu dabīgu priekšro-cību kā pilsētai; viņa atrodas smilšainā ielejā, kailu, neauglīgu pakalnu starpā, labu gabalu no jūras; vi-ņas pārtikas līdzekļi, pat maize ir jāieved. Bet tik daudz svētceļniekiem vajadzēja uztura: un tāpēc vi-sas svētceļojumu vietas no paša sākuma izveidojās par tirdzniecības vietām. Pirmajā dienā, kad sa-tiekas svētceļnieki, satiekas arī tirgotāji: kur cilvēki redz sevi sapulcējušos, ar vienu mērķi, viņi atrod, ka viņi var nodarīt arī citas lietas, kas šādu satik-šanos prasa. Meka kļuva par visas Arabijas tirgu. Šajā arābu tautā, šajos apstākļos mūsu ēras 570. gadā dzima tāds vīrs kā Muhameds. Viņš nāca no Ha-šema ģimenes, Koreišitu dzimtas; lai gan nabags, tomēr rados ar savas zemes augstākajām personām. Gandrīz tūlīt pēc piedzimšanas viņš pazaudēja savu tēvu, sešu gadu vecumā arī savu māti, sievieti, kas bija pazīstama ar savu skaistumu, tikumu un sa-prātu; viņš nonāca vectēva aizbildniecībā; tas bija sirms vīrs, kādus simts gadus vecs. Labsirdīgs sirmgalvis viņš bija: Muhameda tēvs, Abdalla, bija bijis viņa jaunākais un mīļākais dēls. Muhamedā

viņš ar savām vecajām, nogurušajām acīm, kas bija gadu simteni vecas, redzēja atkal Abdallu atgriežamies, visu, kas no Abdallas bija palicis pāri. Viņš ļoti mīlēja mazo bāreni; viņš mēdza teikt, ka vajagot paturēt vērā šo mazo, skaisto zēnu, neviens viņu rados neesot lieliskāks par to. Mirdams viņš zēnu, kas vēl bija tikai divi gadus vecs, atstāja Abu Taleba, vecākā tēvoča, gādībā, jo tas nu bija mājas galva. Pie šī tēvoča, taisnīga un pēc visām pazīmēm saprātīga vīra. Muhameds tika uzaudzināts vislabākajās arābu tradīcijās.

Muhameds, kad viņš pieauga, pavadīja savu tēvoci tirdzniecības un tamlīdzīgos ceļojumos; astoņpadsmit gadu vecu sastopam viņu kā kareivi, kas seko savam tēvocim karā. Bet, varbūt, nozīmīgākais no visiem viņa ceļojumiem ir kāds, ko mēs atrodam atzīmētu it kā dažus gadus agrāk notikušu: ceļojums uz Sirijas tirgiem. Jauneklis šeit pirmo reizi sastapās ar gluži svešu pasauli, — ar kādu svešu elementu, kam attiecībā uz viņu bezgalīga nozīme: ar kristīgo reliģiju.

Puiša acis bija atvērtas, viņš uzņēma, bez šaubām, daždažādus iespaidus un atstāja pagaidām vēl pilnīgi nenoskaidrotus, bet tiem kādā dienā īpatnējā veidā vajadzēja izveidoties par uzskatiem, ticības apliecinājumiem un atskārtumiem. Šie ceļojumi uz Siriju, varbūt, bija daudzu lietu sākums Muhamedā.

Vēl vienu citu apstākli mēs nedrīkstam aizmirst: ka viņam nebija skolas izglītības; nekas, gluži nekas no tā, ko mēs saucam par skolas gudrībām. Rakstīšanas māksla bija tikko ienākusi Arabijā: liekas, pareizs uzskats, ka Muhameds nekad neprata rakstīt! Dzīve tuksnesī ar tās pieredzējumiem bija visa viņa izglītība. Ko no šī bezgalīgā universa viņš no savas tumšās vietas ar savām paša acīm un domām varēja uzņemt, tik daudz un ne vairāk viņam vajadzēja zināt. Dīvaini, kad mēs par viņu domājam, ka viņam nebija nevienas grā-

matas. Izņemot to, ko viņš pats varēja redzēt, vai saklausīties no neskaidrajām runām tumšajā Arabijas tuksnesī, viņš nekā cita nevarēja zināt. Gudrība, kas pirms viņa, vai tālu no viņa pasaulē bija bijusi, viņam, zināmā mērā, tikpat kā neeksistēja. No lielajām brāļu dvēselēm, kas kā liesmotas bākas spīd cauri tik daudzām zemēm un laikiem, neviena nenonāk tiešā sakarā ar šo lielo dvēseli. Viņš ir viens šeit, dziļ-dziļi tuksneša krūtīs; tā viņš ir uzaudzis — viens ar dabu un savām paša domām.

Bet jau no agrās jaunības viņā pamanīja domu bagātu vīru. Viņa biedri sauca viņu „Al Amini, Uzticīgo“. Patiesības un uzticības vīrs; īsts visā, ko viņš darīja, ko runāja un domāja. Viņi pamanīja, ka viņš vienmēr kaut ko pārdomāja. Vīrs, kas diezgan pogauss runāšanā; kluss, kad nebija nekas sakāms; bet pieklājīgs, gudrs; patiesīgs, kad viņš runāja; vienmēr prazdams apgaismot lietu. Tas ir vienīgais runas veids, kas runāšanas v ē r t s. Visā viņa dzīvē redzam, ka viņu uzskata par caur un cauri solidu, brālīgu, neviltotu vīru. Nopietns, patiesīgs raksturs; taču draudzīgs, sirsnīgs, biedrīks, pat jautrs — viņš prata sirsnīgi smiet: ir tādi cilvēki, kuri smieklī ir neīsti kā viņi paši, cilvēki, kas neprot smiet. Mēs dzirdam arī par Muhameda skaistumu: viņa smalko, gudro, godīgo seju, brūno, ziedošo sejas, krāsu, mirdzošajām melnajām acīm; man patīk arī dzīsla uz viņa pieres, kas pieplūda tumša, kad viņš kļuva dusmīgs; līdzīgi „pakavas dzīslai“ Skota „Redgauntletā“. Viņa bija zināma veida pazīme Hašema ģimenē, šī melnā, pietūkusē dzīsla pierē; Muhamedam, kā liekas, viņa bijusi sevišķi izcila. Impulsīvs, kaislīgs, tomēr taisnīgs, labvēlīgs vīrs! Pilns neizveidotu spēju, uguns un gaismas; pilns pirmatnējas cieņas, gluži nekultivēts, izveidodams savu dzīves uzdevumu šeit, tuksneša dziļumos.

Kā viņš pie Kadijas, kādas bagātas atraitnes, kļuva par mājas pārvaldnieku, un viņas veikalu

lietās atkal ceļoja uz Sirijas tirgiem; kā viņš visu, cik labi to var iedomāties, vadīja ar uzticību un izveicību; kā viņas pateicība un cienība pret viņu auga: viss viņu precību stāsts, kā to mums stāsta arābu rakstnieki, ir viscauri pievilcīgs un saprotams. Viņš bija divdesmit piecus gadus vecs, viņa četrdesmit, bet vēl skaista. Viņš šķiet dzīvojis ar šo laulāto labdari maigu, mierīgu, veselīgu dzīvi, mīlēdams to uzticīgi un vienīgi.

Klusa, liela dvēsele; viņš bija viens no tiem, kas nevar citādi būt kā nopietni, kam daba pati nolikusi būt patiesīgiem. Kamēr citi maldās formulās un vārdos, un ir pietiekoši apmierināti, lai tur paliktu, šis vīrs nevarēja paslēpties aiz formulām; viņš bija viens ar savu paša dvēseli un lietu īstenību.

Lielā būtības mistērija, ka es teicu, apspīdēja viņam ar savām šausmām, ar savu spozmi; nekādas izrunas nevarēja viņam noslēpt šo neizrunājamo faktu: „Šeit es esmu!“ Tādam patiesīgumam, kā mēs to nosaucām, ir tiešām kaut kas dievišķs. Šāda vīra vārds ir tieša balss no pašas dabas sirds dziļumiem. Cilvēki klausās un viņiem vajag uzklauties to vairāk par visu citu; viss cits ir tikai vējš, salīdzinot ar to. Jau sen šai vīrā bija bijušas tūkstoš domas viņa svētceļojumos un klejotumos: Kas esmu es? Kas ir šī neizdibināmā lieta, kurā es dzīvoju un ko cilvēki sauc par universu? Kas ir dzīve; kas ir nāve? Ko man būs ticēt? Ko darīt? Nežēlīgās Hara kalna un Zinaja kalna klinītis, tumšā smilšu vientulība neatbildēja! Nebija nevienas atbildes! Vīra paša dvēselei un tam, ko tur Dievs bija iedvesis, vajadzēja atbildēt!

Tā ir lieta, ko visiem cilvēkiem vajag sev jautāt, ko arī mums vajag jautāt un atbildēt. Šis pirmatnīgais cilvēks jūta, ka tai ir bezgalīga nozīme; visām citām lietām, salīdzinot ar to, nav nekādas nozīmes. Ķildīgo grieķu sektu plāpas, ne-

skaidrās jūdu tradīcijas, vientiesīgās arābu elkdievības parašas: šeit viņš nerada atbildes. Es atkārtotju, šī ir pirmā varoņa pazīme, ko mēs patiesībā varam saukt par visas viņa varonības pirmo un pēdējo, alfu un omēgu, ka viņš cauri lietu parādībām ieskatās pašās lietās.

Uz viņu lielā īstenība nolūkojās liesmainām acīm. Viņam vajag uz to atbildēt. vai nožēlojami iet bojā. Tagad, tikai tagad vai nekad vairs visā mūžībā! Atbildi tai; tev vajag atrast atbildi. — Godkāre? Ko varēja dot visa Arabija šim vīram, ko grieķu Heraklija vai persiešu Čosroisa*) kroņi, ko visas zemes karaļkroņi; — ko visi tie varēja viņam dot? Tā nebija zeme, par ko viņš gribēja dzirdēt runājam, tās bija debesis tur augšā un elle apakšā.

Muhamedam bija paraša katru gadu Ramadāna mēnesī aiziet vientulībā un klusumā; patiesībā tas bija arābu paradums, cildināms paradums, ko tāds vīrs atrada par dabīgu un svētīgu pār visām lietām. Sarunādamies pats ar savu sirdi, kalnu klusumā; pats klusēdams, atvērts „mazajām, klusajām balsīm“: tas bija tiešām dabīgs paradums! Kad Muhameds bija aizsniedzis savu četrdesmito gadu, un kad viņš bija šai Ramadāna laikā nogājis kādā Hora kalna alā Mekas tuvumā, lai pavadītu mēnesi lūgšanās un pārdomās par šiem lielajiem jautājumiem, kādu dienu viņš teica savai sievai Kadijai, kas šai gadā ar savu saimniecību bija pie viņa vai viņa tuvumā; ka ar neizsakāmu, sevišķu debesu žēlastību viņš ir visu atklājis; viņš nebija vairs ilgāk atstāts šaubās un tumsā, bet redzēja visu. Ka visi šie elki un šīs formulas nebija nekas, nožēlojami koka gabali; bija viens Dievs visā un pār visu; un mums vajag nomest visus elkus un raudzīties uz Viņu. Dievs ir liels, un nekas cits nav liels! Viņš ir

*) Heraklijs, grieķu ķeizars (611—641); Kosruls (Chosroes) II padarīja 616. gadā arābu zemi Jemeni par Persijas provinci.

īstenība. Koka elki nav īsteni, Viņš ir īsts. Viņš radīja mūs vispirms un uztur mūs vēl; mēs un visas lietas esam tikai Viņa ēnas; pārejoši tērpi, kas aizsedz mūžīgo spožumu. „Allah akbar, Dievs ir liels“, — un tad arī „Islāms“, ka mums vajag Dievam padoties. Ka viss mūsu stiprums pakārtots viņam pazemīgā padevībā, lai viņš ko mums darītu. Šajā pasaulē un arī tai otrajā! Lietām, ko viņš mums sūta, lai tā būtu nāve un kaut kas ļaunāks par nāvi, jābūt labām, jābūt vislabākajām, mēs nododamies Dieva rokās. — „Ja tas ir islāms,“ saka Göte, „vai tad mēs visi nedzīvojam islāmā?“ Jā, mēs visi, kuŗu dzīve ir morāliska, mēs visi dzīvojam tā. Tā ir vienmēr turēta par augstāko vīra gudrību, ne tikai palauties nepieciešamībai — nepieciešamība padarīs viņu padevīgu — bet gan labi zināt un ticēt, ka grūtības, ko nepieciešamība radīja, ir bijušas visgudrākās, vislabākās, taisni tas, kas šeit bija vajadzīgs. Atmest savas mulķīgās iedomas, ka varētu sadalīt lielo Dieva pasauli savu smadzeņu mazākajā daļiņā; zināt, ka šai pasaulei ir tiešām kāds taisnīgs likums, kaut arī dziļi aiz viņa spējām to izdibināt, ka Labais ir viņas dvēsele; ka cilvēka pienākums šeit ir pakārtoties visuma likumam un pazemīgā klusumā sekot tam, nepaceļot to kā jautājumu, bet klausot tam kā pāri visiem jautājumiem esošam.

Es saku, ka vēl tagad šī ir vienīgā īstā morāle, kas zināma. Kāds vīrs ir taisnīgs un neuzvarams, tikumīgs un uz drošas uzvaras ceļa taisni tādēļ, ka viņš ir saskaņojis sevi ar lielo, dziļo Pasaules Likumu, par spīti visiem paviršajiem likumiem, iznīcīgajām parādībām, ieguvumu un zaudējumu aplēsēm; viņš ir uzvarētājs, kamēr viņš sadarbojas ar šo lielo, centrālo likumu, citādi nē — un katrā ziņā, viņa pirmā izredze sadarboties ar to vai ieslidēt viņa plūsmā, ir šī: ar visu savu dvēseli apzināties, ka viņš ir, ka viņš ir labs un vienīgi labs!

Šī ir islāma dvēsele; patiesībā tā ir kristiānisma dvēsele — jo islāmu var uzskatīt par sajauktu kristiānisma formu; nebūtu bijis kristiānisms, nebūtu arī viņš bijis. Arī kristiānisms mums pavēl pār visām lietām padoties Dieva gribai. Mēs nedrīkstam prasīt padomu miesai un asinīm, klausīties tukšā izgudrībā, tukšās raizēs un iegribās, mums jāzin, ka mēs nezinām nekā, ka vislielākais ļaunums un nežēlība nav tas, kas viņš šķiet mūsu acīm, ka mums viss, kas mums notiek, jāsaņem, it kā Dievs tur augšā to būtu sūtījis, un jāsaka: tas ir labi un gudri, Dievs ir liels! „Kaut arī viņš sit mani, tomēr es gribu viņam uzticēties.“ Islāms savā ziņā nozīmē sevis noliegšanu, sevis iznīcināšanu. Tā ir vēl vienmēr augstākā gudrība, ko debesis ir atklājušas mūsu zemei.

Šāda gaisma bija nākusi lai darītu gaišu šīs pirmatnīgās arābu dvēseles tumsību, cik labi varēdama. Chaotisks, žilbinošs dzīves un debesu spožums lielajā tumsā, kas draudēja jau kļūt par nāvi: viņš to sauca par atklāsmi un eņģeli Gabriēlu, — kurš no mums gan zina, kā to saukt? Tā ir „Vispēcīgā Dieva iedvesme, kas mums dod saprātu.“ Z i n ā t, ieslidēt kādā patiesībā ir vienmēr mistisks akts, par ko labākie loģiķi spēj tikai virspusīgi plāpāt. „Vai ticība nav īstais, Dievu pasludinošais brīnums“? saka Novaliss. Kā visa Muhameda dvēsele, ko šī varenā patiesība, kas viņam bija novēlēta, iedzinaja liesmās, jūta, ka viņa ir svarīga un vienīgi svarīgā lieta, bija ļoti dabīgi. Ka izvēle v i ņ u neizsakāmi bija godinājusi, piešķirdama v i ņ a m šo atklāsmi, izpestījot viņu no nāves un tumsības; ka viņš tāpēc jūta pienākumu iepazīstināt visus radījumus ar to: tas ir tas, kas bija domāts, kad teica: „Muhameds ir Dieva pravietis,“ arī tas nav bez savas patiesības. —

Labā Kadija, kā mēs varam iedomāties, klausījās viņā ar izbrīnu, ar šaubām; beidzot viņa at-

bildēja: Jā, tas esot patiesība, ko viņš teicis. Var iedomāties arī bezgalīgo Muhameda pateicību: un ka no visām laipnībām, ko viņa tam parādīja, vislielākā bija tā, ka viņa ticēja nopietnajam, vēl cīņas pilnajam vārdam, ko viņš nu teica. „Skaidrs“, saka Novaliss, „ka mana pārliecība iegūst bezgalīgi daudz tai mirklī, kad kāda cita dvēsele grib tai ticēt.“ Tā ir neierobežota labvēlība. — Nekad viņš neaizmirs šo labo Kadiju. Ilgi pēc tam Aješa, viņa jaunā, mīlākā sieva, sievietē, kas tiešām ar savām labajām īpašībām visā savas ilgās dzīves laikā sevi izcēla musulmaņu starpā, — šī jaunā, spožā Aješa bija tā, kas kādu dienu viņam jautāja: „Nu, vai es neesmu labāka par Kadiju? Viņa bija atraitne, veca un savu skaistumu zaudējusi; tu taču mīli mani vairāk par viņu?“ — „Nē, pie Alla!“ atbildēja Muhāmeds, „Nē, pie Alla! Viņa ticēja man, kad neviens cits negribēja ticēt. Visā pasaulē man bija tikai viens draugs, un viņa bija tas!“ Seids, viņa vergs, arī ticēja viņam; šie abi kopā ar viņa jauno brālēnu Ali, Abu Taleba dēlu, bija viņa pirmie ticīgie.

Par savu mācību viņš runāja ar vienu, ar otru, bet vairums pagāja tai garām ar izsmieklu, ar vienaldzību; trīs gadus, es domāju, viņš bija ieguvis tikai trīsdesmit sekotājus. Viņa panākumi bija diezgan lēni. Uzmudinājumi iet uz priekšu viņam bija visumā tie parastie uzmudinājumi, ko tāds vīrs tādos apstākļos saņem. Pēc kādu triju gadu mazaļiem panākumiem viņš ielūdza četrdesmit no saviem tuvākajiem radniekiem mielastā; un tur viņš piecēlās un teica viņiem, kādi esot viņa nodomi: viņam vajagot šo vēsti pasludināt visiem cilvēkiem, ka tā esot augstākā, vienīgā: kuŗš no viņiem gribot sekot viņam šai lietā. Kamēr visi šaubījās un klusēja, jaunais Ali, vēl tikai sešpadsmit gadus vecs zēns, neciezdams klusuma, pielēca kājās un sauca kaislīgā, ugunīgā balsī, ka viņš gribot! Sabiedrība, kuŗā bija Abu Talebs, Ali tēvs, nevarēja būt naidīga

Muhamedam; bet šis skats, kur kāds nemācīts, vecāks vīrs ar sešpadsmitgadīgu zēnu vienojās par šādu pasākumu pret visu cilvēci, viņiem likās smieklīgs; sāpulce izbeidzās jautrībā. Taču izrādījās, ka šī nebija nekāda smieklīgā lieta, bet gan ļoti nopietna! Un šo jauno Ali var tikai mīlēt. Godsirdīgs radījums, kāds viņš parādās šeit un arī vēlāk vienmēr, pilns aizrautības un ugunīgas drosmes. Kaut kas bruņniecisks viņā; drosmīgs kā lauva, taču ar zināmu piemīlību, zināmu patiesību un mīlestību, kas kristīgās bruņniecības cienīga. Viņš mira, noslepkavots Bagdādes mošejā; nāvi viņš pats tuvināja ar savu augstsirdīgo taisnīgumu, ar savu uzticību citu taisnīgumam; viņš teica: ja rēta neizrādoties nāvīga, tad lai viņi saudzējot slepkavu, bet ja viņa tāda būtu, tad lai tūlīt viņi to nonāvējot, lai tā viņi abi tai pašā stundā varētu parādīties Dieva priekšā un redzēt, kurai pusei šai cīņā bijusi taisnība!

Dabīgi, ka Muhameds sadūrās ar Koreišītiem, Kaabas sargiem un elku glabātājiem. Viens vai divi nozīmīgi vīri pievienojās viņam; mācība izplatījās lēni, bet tā tomēr izplatījās.

Savas misijas trīsdesmitajā gadā, kad viņš redzēja visus savus ienaidniekus apvienotus pret sevi un četrdesmit zvērīnātus vīrus, pa vienam no katras dzimtas, kas gaidīja, lai atņemtu viņam dzīvību, un ka ilgāk palikt Mekā viņam vairs nav iespējams, Muhameds bēga uz kādu vietu — toreiz sauktu par Jatribu — kur viņš bija ieguvis dažus piekritējus, uz vietu, ko tagad pēc minētā notikuma sauc par Medinu, vai „Medīna al Nabi, Praviešu pilsētu“. Tā atradās kādas 200 jūdzes tālu, aiz klinšainēm un tuksnešiem; ar lielām grūtībām un tādā noskaņojumā, kādu mēs viegli varam iedomāties, viņš nonāca tur un tika laipni uzņemts.

Tagad viņš bija kļuvis vecs vīrs, viņa draugi nomiruši viens pēc otra, viņa ceļš — vientuļš, briesmu apņemts; vienīgi pats savā sirdī viņš va-

rēja atrast cerību, lietu ārējais izskats rādījās viņam diezgan bezcerīgs. Tā tas ir ar visiem cilvēkiem līdzīgos apstākļos. Līdz šim Muhameds savu reliģiju meģinājis izplatīt vienīgi ar sprediķiem un pārliecināšanu. Bet tagad, aizdzīts negodīgi no savas dzimtās zemes, kopš netaisnīgie cilvēki ne tikai neklausījās viņa nopietno debesu vēsti, viņa sirds skaļo kliedzienu, bet negribēja ļaut viņam pat dzīvot, ja viņš turpinātu to sludināt, — mežonīgais tuksneša dēls nolēma sevi aizstāvēt kā vīrs un arabs. Ja Koreišiti to tā grib, lai tad viņiem tas arī notiek! Vēstis, kam viņa izjūtā bija bezgalīga nozīme attiecībā uz viņu un visiem cilvēkiem, tie negribēja klausīties, gribēja apspiest tās ar atklātu varu, ar šķēpu un nokaušanu: labi, lai tad to izšķir šķēps! Vēl desmit gadus piedzīvoja šis Muhameds, visus bagātus ar kaujām, nepārtrauktu trauksmīgu darbu un cīņām; ar kādu rezultātu — to mēs zinām.

Daudz ir runāts par to, ka Muhameds savu reliģiju izplatījis ar šķēpu. Bez šaubām tas ir daudz cēlāki, ko mēs varam teikt par kristīgo reliģiju, ka tā izplatījās miera ceļā, ar sprediķiem un pārliecināšanu. Bet ja mēs to uzskatām par kādas reliģijas patiesības vai maldu mērogu, tad tā ir radikālā kļūda. Jā gan, šķēps, bet kur tu dabūsi savu šķēpu? Katru jaunu uzskatu sākumā pārstāv tikai viena cilvēka minoritāte. Viena vienīga cilvēka galvā viņš dzīvo līdz pat tagadnei. Viens vienīgs cilvēks visā pasaulē tic tam; šeit ir viens cilvēks pret visiem cilvēkiem. Ka viņš ņem šķēpu un mēģina ar to propagandēt, tas var maz viņam dot. — Vispirms tev jāiegūst tavs šķēps! Un visumā — katra lieta izplatīsies pati, kā viņa varēs. Mēs neatrodam, kā arī kristīgā reliģija vienmēr būtu nievājusi šķēpu, kad viņa reiz kādu bija ieguvusi.

Es bēdāju maz par šķēpu: es atļauju kādai lietai pašai cīnīties šai pasaulē par sevi, vai ar kādu

šķēpu, vai mēli, vai citu līdzekli, kas viņai ir, vai ko viņa var satvert.

Katras patiesības ķermenis mirst, un tomēr, es saku, visā ir kāda dvēsele, kas nekad nemirst, kas jaunā un vienmēr cēlākā iemiesojumā dzīvo mūžīgi, kā cilvēks pats. Tāda ir dabas gaita! Īstā patiesības būtība nemirst nekad. Ka viņa ir īsta, ir balss no lielā dabas dziļuma, tas ir svarīgi pie dabas tiesas krēsla. Ko mēs saucam par tīru vai netīru, tas viņai nav galvenais jautājums. Ne tas, cik daudz pelavu tevī, bet gan — vai tevī ir kāds kviešu grauds? Tīrs? Es varētu dažam vīram teikt: „Jā, tu esi tīrs, pietiekoši tīrs, bet tu esi tikai pelavas, — nepatiesīga hipoteze, izruna, formālība, tu vispār nekad neesi saskāries ar lielo universa sirdi, patiesībā tu neesi nedz tīrs, nedz netīrs, tu neesi nekas, dabai nav nekādas daļas gar tevi.“

Muhameda ticības apliecību mēs saucam par zināmu kristiānisma paveidu. Viņas patiesība ir ierakta milzīgās kļūdās un nepareizībās, bet šī patiesība radīja viņa ticību, ne maldi: un šīs patiesības dēļ viņam bija panākumi. — Kristiānisma bastards, bet dzīvs izveidojums, ar dzīviem sirds pukstiem, nevis tikai sastingusi, neauglīga, skaldītāja loģika. Cauri visām šīm arābu elkdievības grabažām, spekulatīvajai teoloģijai, tradīcijām, izgudrībām, grieķu un jūdu baumām un hipotēzēm ar viņu kūtro skatu skaldēšanu, šis pirmatnīgais tuksneša vīrs, ar savu pirmatnīgo, patiesīgo sirdi, nopietnu kā nāvi un dzīvību, ar savu lielo, mirdzošo, dabīgo skatu bija ieskatījies lietas kodolā. Elkdievība nav nekas: šie jūsu koka elki — „jūs viņus ieberzējiet ar elļu un vasku, un mušas pielīp viņiem“ — tie ir no koka, es jums saku! Tie nevar nekā jums dot; tas tik ir tāds nespēcīgs, Dieva zaimīgs iegants ar viņiem; šausmas un riebums, ja jūs tos pazītu. Dievs ir viens vienīgs; vienīgi Dievam ir spēks, Viņš radīja mūs, Viņš var mūs nonāvēt un uzturēt dzīvībā:

„Allah akbar, Dievs ir liels.“ Saprotiet, ka Viņa griba ir jums tā labākā, ka lai cik rūgta tā būtu miesai un asinīm, jūs atzīsit to par gudrāko, labāko: jūs esat spiesti to tā uztvert; neko citu jūs nevarat darīt ne šai pasaulē, ne nākošajā!

Un kad nu mežonīgie, pagāniskie cilvēki tam ticēja un ar savām ugunīgajām sirdīm tam piešķīrās, lai tā darītu, vienalga kādā veidā tas nāca pie viņiem, tad, es saku, tiešām bija vērts, ka tam ticēja. Vienā formā vai citā — es saku — tas ir vēl vienmēr viens un tas pats, kas vērts, lai visi cilvēki tam ticētu. Cilvēks ar to kļūst šī kādas pasaules dievnama augstais priesteris. Viņš ir saskaņā ar šīs pasaules Radītāja brīnumiem; viņš sadarbojas ar tiem, veltīgi nepretodamies: līdz šai dienai es nezinu labākas pienākuma dēfinīcijas par šo. Viss pareizais pastāv sadarbībā ar patieso pasaules galamērķi, tikai viņā jūs varat uzvarēt, būt labi un uz pareizā ceļa.

Pa nikno karošanas un cīņas laiku, sevišķi pēc bēgšanas no Mekas, Muhameds diktēja pa laikam savu svēto grāmatu, ko viņi sauc par Korānu jeb Lasīšanu, „lieta lasīšanai“. Tas ir tas darbs, par ko viņš un viņa skolnieki iedomājās tik daudz, jautādami visai pasaulei: „Vai tas nav brīnums?“ Muhamedāni uzskata savu Korānu ar tādu godbijību, kādu tikai nedaudzi kristīgie piešķir pat savai Bībelei. Mēs dzirdam par muhamedāņu doktoriem, kas to lasījuši septiņdesmit tūkstoš reizes!

Ļoti savādi: ja kāds meklētu „nesaskaņas tautu gaumē“, šeit tām droši būtu visizcilākais piemērs!

Man jāsaka, — tā ir tik grūta lasīšana, kādu vien es jebkad esmu uzņēmies. Garlaicīgs, sajucis mudžeklis, neizveidots un tumšs; bezgalīgi atkārtojumi, izplūdumi, juceklis; ļoti neizveidots un tukšs; īsumā — nepanesama stupiditāte! Nekas cits kā tikai pienākuma sajūta var piespiest kādu eiropieti izēsties Korānam cauri.

Un tomēr man jāsaprot, ka tas nebija nesaprotami, ka arabi to tā varēja mīlēt. Kad jūs reiz Korāna sajukušo kamolu izlaižiet no rokām un ļaujiet tam aizripot zināmā attālumā aiz jums, tad sāk atklāties viņa īstā būtība, un tajā ir kāda vērtība, kas ir gluži citāda kā literārā vērtība. Ja kāda grāmata nāk no sirds, tad viņai izdosies aizsniegt arī citas sirdis; visa autora māksla un izmaņa ir niecīga, salīdzinot ar to. Varētu teikt, ka galvenā Korāna īpatnība ir viņa īstums, tas, ka tā ir grāmata bona fide.

Es nezvēru par Muhāmeda patiesīguma pastāvību: kas ir pastāvīgi patiesīgs? Bet es atzīstos, ka es vairs šais laikos nespēju saprast kritiķus, kas gribēja viņu apvainot krāpšanā ar nodomu, apzinātā krāpšanā galvenām kārtām vai, varbūt, vispār. Vēl mazāk, — ka viņš dzīvojis tīrā apzinīgās krāpšanas elementā un rakstījis šo Korānu tā, kā kāds viltnieks un krāpnieks to būtu darījis! Katra valstīdīga acs, es domāju, lasīs Korānu daudz citādāki. Šeit ir lielas, skarbas, cilvēcīgas dvēseles mutuļotā rūgšana, pirmatnīga, neizveidota, ka nevar pat lasīt, bet dedzīga, nopietna, tāda, kas spārīgi cīnās izteikt sevi vārdos. Ar bezelpas intensīvitāti viņš cīnās sevi izteikt; burzmā domas drūzmējas ap viņu: daudzām lietām, kas viņam sakāmas, viņš nevar atrast izteiksmi. Kaislīgā, bezelpas steiga un tāda vīra dedzība, kas kaujas drūzmā cīnās par dzīvi un atpestīšanu, — tā ir tā noskaņa, kurā viņš atrodas. Nevaldāmā steiga; aizdomu neaptveramā lieluma viņš nevar tās ietvert izveidotos vārdos. Nepārtraukta dvēseles izpaudumu virkne šādā noskaņojumā, divdesmit trīs gadu dažādo pārmaiņu izēnota, drīz labi, drīz slikti izteikta: tas ir šis Korāns.

Muhameds nespēj darīt nekādus brīnumus; viņš bieži atbild nepacietīgi: „Es nespēju darīt nekādus brīnumus. Es? Es esmu sprediķotājs ļaudīm, aicināts sludināt šo mācību visiem radījumiem. Taču

visa pasaule, kā mēs varam vērot, tiešām jau no seniem laikiem viņam bijusi viens liels brīnums. Aplūko šo pasauli, viņš saka, vai tā nav brīnišķa, Alla darbs, pilnīgi „mājiens tev“, ja tavas acis būtu atvērtas! Šī zeme, — Dievs to radīja tev, „noteica tai ceļus“; tu vari dzīvot viņā, staigāt šurp un turp. Mākoņi izkaltušajā Arabijā, — Muhamedam tie šķiet sevišķi brīnumaini: „Lielie mākoņi,“ viņš saka, „kas dzimuši dziļajās bezgalības krūtīs tur augšā, no kurienes viņi nāk?“ Tur karājas viņi, lielie, melnie milži; viņi izlej savas lietus gāzes, „lai atdzīvinātu mirušo zemi“, un zāle uzzaļo un „lielas, kuplas palmas, apkārtas ar saviem dateļu ķekariem. Vai tas nav mājiens?“ Arī jūsu lopi, — Alla radīja viņus paklausīgus, mēmus radījumus. — Viņi pārvērš zāli pienā; jūsu apģērbs jums no viņiem, ļoti savādajiem radījumiem. Rindā tie nāk mājās novakarē „un ir jūsu gods!“ piebilst viņš. Arī kuģi, — bieži viņš runā par kuģiem — milzīgi kalni, kas kustas; viņi izplēš savus audekla spārnus, trauc tur lēkādami pār ūdeņiem; debesu vējš tos dzen. Bet tad viņi guļ sastinguši, Dievs aizturējis vēju, viņi stāv kā miruši un nevar kustēties! „Brīnumi?“ viņš sauc! Kādu brīnumu jūs gribētu? Vai jūs paši šeit neesat? Dievs radīja jūs, „izveidoja jūs no mālu pikas“. Reiz jūs bijāt mazi; priekš nedaudz gadiem jūsu vispār nebija. Jums ir skaistums, spēks un domas, „jums ir līdzjūtība vienam pret otru“. Pienāk vecums jums un sirmie mati; jūsu spēks savīst par vājību; jūs nogrimstiet un atkal vairs jūsu nav. „Jums ir līdzjūtība vienam pret otru“, — tas mani ļoti aizkustināja: Alla būtu varējis jūs radīt tādus, ka jums nebūtu līdzjūtības vienam pret otru, — kā tad tas viss būtu bijis! Tā ir liela, tieša doma, tiešs skats lietu dziļākajā būtībā. Rupjas dzejas ģenija pēdas un viss, kas vien ir labākais un īstākais — ir redzams šai vīrā. Spēcīgs, neizkopts prāts, skats, sirds: spēcīgs, pirmatnīgs vīrs, — viņš būtu varējis izveidoties

par dzejnieku, ķēniņu, priesteri, par katru varoņa veidolu.

Viņa acīm tas mūžam skaidrs, ka šī pasaule ir pilnīgi brīnumaina. Viņš to redz, ko, kā mēs reiz iepriekš teicām, visi lielie domātāji, pat pirmatnīgie skandinaviēši, vienā vai otrā veidā ir iespējuši redzēt: ka šī šķietami nesatricināmā materiālā pasaule pašā pamatā nav nekas, ka viņa ir Dieva spēka un klātbūtes redzama un jūtama izpausme — ēna, ko Viņš pārmetis tukšās bezgalības krūtīm; nekas vairāk. Kalni, viņš saka, šie lielie klinšu kalni, tie sadrups „kā mākoņi“, izkusīs debesu zilgmē kā mākoņi izkūst, un nebūs vairs! Viņš iedomājas zemi pēc arābu paraduma par bezgalīgu līdzenumu vai gludu plakni; kalni uzlikti uz tās, lai nostiprinātu viņu. Pēdējā dienā tie nozudīs „līdzīgi mākoņiem“, visa zeme, virpulī dejodama, satrieks sevi drupās, un kā putekli un tvaiki izgaisīs tumšumā. Alla atvelk savu roku no tās, un viņa beidz pastāvēt.

Daudz ir runāts un rakstīts par Muhameda reliģijas juteklību; vairāk nekā taisnīgums prasītu. Baudas, ko mēs nosodām, un kuņas viņš pielāva, nebija viņa radītas; viņš tās atrada jau dzīvē, neizkertas kopš neminamiem laikiem Arabijā. Ko viņš darīja, tas bija, ka viņš apcirpa tās, ierobežoja — ne tikai no vienas, bet no daudzām pusēm. Viņa reliģija nav nekāda vieglā: ar stingriem gavēņiem, mazgāšanos, noteiktām sarežģītām formulām, ar lūgšanām piecas reizes dienā, ar atturēšanos no vīna, — viņa neguva „panākumus tādēļ, ka viņa būtu ērta reliģija“. It kā tiešām kāda reliģija vai lieta, kas ierosina reliģiju, gūtu ar to panākumus! Tā ir cilvēces apmelošana, ja saka, ka to varētu pamodināt hērōiskam darbam ar ērtībām, izpriecu cerībām, atalgojumu — visāda veida cukurkriņģeļiem vai nu šai, vai nākošajā pasaulē! Vismazākajā no mirstīgajiem mīt kaut kas cildenāks. Nabaga saīgu-

šajam kareivim, kas nolīgts, lai tiktu nošauts, ir savs „kareivja gods“, kam nav nekāda sakara ar apmācību dresūru un dienišķo šiliņu. Nevis baudīt saldumus, bet piepildīt cēlus un patiesus darbus, pierādīt sevi par Dieva radītu vīru zem Dieva debesīm, tas ir tas, pēc kā neapzinīgi ilgojas arī nabagākais Ādama dēls. Rādi viņam ceļu, kā to darīt, — vistumšākais algādzis aizdegšies varonībā. Tie nodara cilvēkam lielu netaisnību, kas saka, ka tas ir pavecināms ar ērtībām. Grūtības, sevis aizliegšana, mocības, nāve — tie ir vilinājumi, kas iedarbojas uz cilvēka sirdi. Iededzini viņa iekšējo, silto dzīvību, un tev būs liesma, kas aprīs visus zemākos aplēsumus. Ne laime, bet kaut kas augstāks: tas redzams pat vieglprātīgajās ļaužu grupās ar viņu „goda lietām“ un tamlīdzīgo. Nevis glaimodama mūsu iekārēm, bet gan tikai pamodinādama varonīgo, kas snauž ikvienā sirdī, kāda reliģija var iegūt sev sekotājus.

Muhameds pats, pēc visa, ko par viņu var teikt, nebija juteklisks cilvēks.

Viņa saimniecība bija ļoti sātīga, viņa parastā barība — miežu maize un ūdens; reizēm mēnešiem ilgi netika uguns iededzināta uz viņa pavarda. Ar pamatotu lepnumu stāsta, ka viņš pats lāpījis savus apavus, pats izlabojis savu mēteli. Nabadzīgs, grūti nostrādājies, slikti apgādāts vīrs, kas nebēdāja par to, gar ko parastie cilvēki cīnās.

Viņi sauca to pravieti, jūs sakāt? Jā, viņš stāvēja tiem pretī aci pret aci, neaizklāts, neietīts nekādā noslēpumā, viņu acu priekšā lāpīdams pats savu mēteli, labodams pats savus apavus; cīnīdamies, padomus dodams, rīkodams viņu vidū: viņiem vajadzēja redzēt, kas viņš bija par vīru, lai viņu sauc, kā vien jums tik! Nevienam valdniekam ar viņa kroni tā nepaklausīja, kā šim vīram ar paša lāpīto mēteli. Visus tos divdesmit trīs istu un bargu

pārbaudījumu gadus. Es domāju, ka šeit vajadzīgs kaut kas no īsta varoņa.

Viņa pēdējie vārdi ir lūgšana, kādas sirds, kas drebošā cerībā tiecas uz savu radītāju, salūzušie saucieni.

Augstsirdīgas lietas ir stāstītas par viņu: kad viņš pazaudēja savu meitu, tad tas, ko viņš teica, bija gan viņa paša izteiksmē, kas vienmēr patiesīga, un tomēr līdzīgs kristīgo domai: „Tas Kungs ir devis, tas kungs ir ņēmis; slavēts lai ir tā kunga vārds“.*) Līdzīgā kārtā viņš runāja par Seidu, savu atbrīvoto un ļoti mīlēto vergu, savu otro mācekli. Seids bija kritis kaujā pie Tabukas, pirmajā muhamedāņu cīņā ar grieķiem. Muhameds teica, ka tas esot labi; Seids esot piepildījis sava Kunga darbu, Seids esot nu nogājis pie sava Kunga: ar Seidu viss esot labi. Bet Seida meita atrada viņu raudam pār tā līķi, — veco, sirmo vīru mirkstam asarās! „Ko es redzu?“ viņa teica. — „Tu redzi draugu, kas apraud savu draugu.“ —

Vispār es milu Muhamedu tāpēc, ka viņš ir pilnīgi bez liekulības. Viņš ir rupjš tuksneša dēls, kas pats sev palīdz; viņš necenšas būt tas, kas viņš nav.

Nekāda diletantisma šai Muhamedā; viņa lietas ir pazudināšana un atpestīšana, laiks un mūžība: šeit viņš ir līdz nāvei nopietns! Diletantisms, hipoteze, spekulācija, sava veida amatiera patiesības meklēšana, rotaļāšanās un koķetēšana ar patiesību — tas ir smagākais grēks. Visu citu iedomājamo grēku sakne. Tas pastāv iekš tam, ka vīra sirds un dvēsele nekad nav bijusi atvērtā patiesībai, — „tā ir staigājusi kā ēna“.

Mēs negribam Muhameda morāliskos priekšrakstus cildināt kā tādus, kas vienmēr būtu visizsmalcinātākie, taču var teikt, ka viņos ir tieksme

*) Ijaba gr. 1, 21.

uz labo, ka tie ir tādas sirds neviltotie prasījumi, kas cenšas pēc tā, kas ir taisns un patiess. Kristiānisma cildenās piedošanas, kas liek mums pagriezt otru vaigu, kad par vienu kāds sitis, šeit nav: tev vajag atiebties, bet tam jānotiek ar mēru, ne pārlicīgā veidā vai viņpus taisnības. No otras puses — Islāms — kā katra liela ticība un katrs ieskats cilvēka būtībā — ir pilnīga cilvēka līdzošana: viena ticīgā dvēsele sver vairāk par visām šīs zemes karalībām; visi cilvēki, arī pēc islāma, ir līdzīgi. Muhameds neuzsver, ka ubagu dāvanas tikai pieklājās dot, bet ka nepieciešami; viņš noteic ar likumu, cik daudz tev jānodod, un tās ir tavas briesmas, ja tu to neievēro. Desmitā daļa no vīra gada ienākumiem, lai kādi tie būtu, ir nabagu īpašums, to īpašums, kas cieš un kam vajag palīdzības. Viss tas ir labs: cilvēcības, līdzcietības un taisnības dabīgā balss, kas mīt šī pirmatnīgā dabas dēla sirdī, runā tā.

Muhameda paradīze ir jutekliska, viņa elle jutekliska: tas taisnība; gan vienā, gan otrā ir diezgan tāda, kas aizskar visas tīrākās jūtas mūsos. Bet mums jāatceras, ka arābiem jau tā bija, ka Muhameds, ja viņš ko grozīja šeit, visu to mīkstināja un pamazināja. Arī zemākā juteklība ir doktoru darbs, viņa sekotāju, ne viņa darbs. Korānā tiešām ļoti maz ir runāts par paradīzes priekiem, tie ir drīzāk tikai aizkarti nekā iztēloti. Tāpat nav jāaizmirst, ka augstākajiem priekiem pat šeit jābūt garīgiem; Visaugstākā šķīstais tuvums, tas bezgalīgi pārspēs visus citus priekus. Viņš saka: „Jūsu sveiciens lai ir miers“. Salam, miers ar jums! — tas, pēc kā ilgojas visas saprātīgās dvēseles un ko veltīgi meklē zemes virsū kā vienīgo svētību. Jūs sēdēsiet sēdekļos viens otram pretī. Viss īgnums būs izņemts no jūsu sirdīm.“ Viss īgnums! Jūs mīlēsiet vaļsirdīgi viens otru; katram no jums jūsu brāļu acīs būs debesu diezgan!

Visumā mēs gribam atkārtot, ka šī Muhameda reliģija ir kristiānisma paveids, ka tai cauri redzams tā elements, kas garīgi ir visaugstākais; tas nav aizsedzams ar visām tās nepilnībām. Skandināviešu Vēlēšanās dievu, visu primitīvo tautu dievu, — to Muhameds ir palielinājis līdz debesīm, debesīm, kas ir simboliskas svētajam pienākumam, un kas jāiekaŗo ar ticību un labiem darbiem, ar drosmīgu rīcību un dievišķu pacietību, kas ir vēl drosmīgāka. Tas ir skandināvu pagānisms, un patiesi svēts elements ir tam pievienots. Nesauc to par neīstu, neuzlūko tā nepareizības, bet uzlūko viņa patiesību. Visus šos divdesmit gadu simtus tā ir bijusi ticība un vadu zvaigzne piektajai daļai no visa cilvēku dzimuma.

Arabu nācijai tā bija piedzimšana no tumsas gaismā; tikai ar viņu Arabija kļuva dzīva. Nabaga ganu tauta, kas nepazīstama klejoja savos tuksnešos kopš pasaules radīšanas, — varonis-praviētis tika tai sūtīts ar vārdiem, kam viņi varēja ticēt: redzi, nezināmais kļūst pazīstams visā pasaulē, mazais kļūst tik liels kā pasaule. Tikai gadu simtiem vēlāk Arabija no vienas puses ir Granadā, no otras — Delhi; spīdēdama drosmē un spožumā un ģenija gaismā, Arabija staro ilgu laiku pār lielu pasaules daļu. Ticība ir liela un dzīvinoša. Kādas nācijas vēsture plūst auglīga, pacilājoša, liela, tikko tā tic. Šie arabi, šis vīrs — Muhameds un šis viens gadu simtenis, — vai nav tā, it kā dzirkstele būtu nokritusi, viena dzirkstele uz pasauli, kas šķīta melni, nenozīmīgi putekļi esam; bet lūk, smiltis izrādās par eksplozīvu pulveri un uzliesmo līdz debesīm no Delhi līdz Granadai! Es teicu, liels vīrs ir vienmēr kā zibens no debesīm; parējie cilvēki gaida to kā aizdedzinātāju, un tad arī viņi paši aizdegas.

Trešais priekšlasījums.

Varonis kā dzejnieks Dante, Šekspīrs

(Otrdien, 1840. gada, 12. maijā.)

Varonis kā dievība, varonis kā pravietis ir seno laiku izpaudums, kas jaunajos vairs neatkārtojas. Tur bija nepieciešams zināms uzskatu prīmitivisms, ko zinātnisko atziņu progress pārtraucis. — Tagad mums jāmeklē mūsu varonis mazāk lieliskā, bet arī mazāk apšaubāmā dzejnieka tēlā, tēlā, kas neizzūd. Dzejnieks ir varoņu tēls, kas pieder visiem laikmetiem, ko spēj radīt kā visjaunākais, tā arī visvecākais laiks, vienmēr, kad tas tikai dabai iepatiksies. Lai tikai daba dāvā varoņa dvēseli, ikvienā laikmetā būs iespējams, ka tā ieslidētu dzejnieka tēlā. Varonis, pravietis, dzejnieks, — dažādos vārdus mēs dodam lieliem cilvēkiem, un tie mainās atkarībā no laika un telpas, izpauzdami viņu dažādus darbības veidus. Varonis var būt dzejnieks, pravietis, vadonis, reformātors, atkarībā no tā, kādā apvidē viņš piedzimst. Man jāatzīstas, es nevaru iedomāties patiesi lielu vīru, kas nespētu būt cilvēks visdažādākos veidos. Dzejnieks, kas nekā cita nespēj kā sēdēt pie rakstāmgalda un kalt pantus, droši vien nekad neuzrakstīs patiesi labu dzeju. Viņš nevar apdziedāt varoņīgu kaŗavīru, ja pats sevī nav varoņīgs kaŗavīrs. Man šķiet, dzejniekā ir politiķis, domātājs, likumdevējs, filozofs, šādā vai

tādā pakāpē viņš varētu par visu to būt, savā ziņā viņš tas arī ir. Tā es nevaru saprast, kā kāds Mirabō ar savu lielo, kvēlojošo sirdi, ar uguni, kas viņā dēga, ar savām karstajām asarām nebūtu varējis rakstīt dzejas, traģēdijas, poēmas, ar kuŗām būtu aizkustinājis visas sirdis, ja viņa dzīves gaita un audzināšana būtu bijusi citāda. Izšķiŗošais ir tikai, vai kādam ir vai nav liels raksturs. Napoleonam bija vārdi līdzīgi Austerlica kaujai. Ludviķa XIV māršaļi visi ir poētiski vīri. Liela sirds, skaidrs, dzīļi tverošs skats, tas ir galvenais, lai strādātu kur strādādams, bez tā neviens nekā nerasnēgs. Petrarkā un Bokačio pildīja, kā stāsta, diezgan labi diplomātiskus uzdevumus: to var ticēt, jo viņi ir veikuši grūtākas lietas. Bernss, (Burns) apdāvināts dziesminieks, būtu bijis vēl labāks Mirabō. Šekspīrs — mēs tiešām nezinām, kas viņš nespētu būt vispilnīgākā mērā.

Neapšaubāmi, ir arī iedzimtas dāvanas. Daba nerada lielus cilvēkus — viņus vēl mazāk nekā visus citus — pēc vienas formas. Ir dažādas iedzimtas spējas, bet parasti tām piegriež vairāk vēribas nekā pašam cilvēkam.

Mūsdienu uztverē stingri šķiŗ dzejnieku no filozofa. Bet dažās vecās valodās šie vārdi ir sinonīmi, „vates“ — nozīmē gan pravieti, gan arī dzejnieku, un tiešām visos laikos dzejnieks un pravietis ir — ja tos pareizi aplūko — ļoti radniecīgi savā būtībā. Abi viņi iespiedušies ūniversa svētītā noslēpumā, tai, ko Gōte sauc par „atklāto noslēpumu“. — „Kuŗš ir lielais noslēpums?“ kāds jautā. — „Atklātais noslēpums“ — visiem atklāts, neviena neredzēts! Tas ir dievišķais noslēpums, kas atrodas visās būtnēs, pasaules dievišķā ideja, visu parādību pamats“ — kā Fichte to teicis, kam visas parādības, sākot ar zvaigžņotām debesīm un beidzot ar smilgu plāvā, bet sevišķi cilvēka un viņa darba parādība ir tikai tērps, iemiesojums, kas to padara

redzamu. Šis dievišķais noslēpums ir visos laikos un katrā telpā; tas ir paties. Daudzos laikos un daudzās vietās to gan nav ievērojuši; un ūniverss, kas vienmēr jāapzīmē par Dieva piepildīto domu, lai tas būtu kuŗā valodā būdams, tiek uzlūkots par triviālu, inertu, ikdienišķu lietu, it kā tas būtu, kā kāds satirikis ir teicis, nedzīva, tapsētāja sastādīta lieta. Nebūtu nekādas nozīmes, ja mēs ilgi par to runātu, bet nožēlojami ir tie, kas to nezina, kas nedzīvo vienmēr šai atziņā. Tiešām, tas ļoti nožēlojami, un aplam tas dzīvo, kas to neatzīst!

Bet tagad es saku, lai arī kas šo dievišķo noslēpumu būtu aizmirsis, bet „vates“ — lai tas būtu pravietis vai dzejnieks — šai noslēpumā ir iespiedies; viņš ir vīrs, kas šurpu sūtīts, lai mums to darītu zināmu. Tas viņa vēstījums mums, viņa atklāsme, šis dievišķais noslēpums, kas viņam vairāk nekā citiem pazīstams. Kamēr citi to aizmirst, viņš tam tuvojas, man gribētos teikt, ka viņu kaut kas ir dzinis tam tuvoties, neviens viņu nav jautājis, vai viņš to grib, bet tomēr viņš dzīvo šai noslēpumā, viņš ir piespiests viņā dzīvot. Vēl reiz jāsaka, te nav runa par nostāstiem, bet par tiešu skatīšanu un ticību; arī šis vīrs nevarēja savādāk, arī viņam bija jābūt atklātam. Lai gan citi dzīvo lietu parādībā, viņam ir nepieciešamība dzīvot lietu patiesā būtībā. Vēl reiz: vīrs, kas nopietni pieiet visumam, kaut arī visi citi ar to tikai rotaļājas. Viņš vispirms ir gaišreģis, jo ir atklāts. Tik tālu dzejnieks un pravietis ir viena un tā paša „atklātā noslēpuma“ paudēji.

Bet kas zīmējas uz viņu atšķirībām, tad jāsaka: „vates“-pravietis tver svēto noslēpumu vairāk no morāliskās puses kā labo un ļauno, kā bausli un aizliegumu; „vates“-dzejnieks — vairāk no tās puses, ko vāci sauc par aistētisko, kā skaistumu un tamlīdzīgi. Pirmais mums atklāj to, kas ir jādara, otrs — to, kas ir jāmil. Bet patiesībā abas šīs nozares sajaucas un nav iespējams tās stingri šķirt. Arī

pravietis piegriež savu aci tam, kas mums ir jāmīl,
— kā lai viņš citādi gan zinātu, kas mums ir jādara.
Augstākā balss, kas vispār zemes virsū dzirdēta,
teica: „Mācaities pie lilijām laukā, kā tās aug. Ne
tās strādā, ne tās vērpj. Tomēr es jums saku, ka
Zalamans visā savā godībā tā nav bijis apgērbts,
kā viena no tām.“

Te mums atveras skats skaistuma dziļākās
dzīlēs. Lilijas laukā — skaistāk tērtas nekā vald-
nieks, tā ir skaistā acs, kas uz jums raugās no lielās,
iekšķīgās skaistuma jūras! Kā rupjā zeme tās ir
spējusi izaudzēt, tik rupja kā tā izskatās un tiešām
arī ir, ja skaistums viņā neiemistu. No šā viedokļa
arī var saprast kādu Gōtes izteicienu, ko daudzi
ļaudis pārpratuši. „Skaistais,“ viņš saka, „ir augstāk
nekā labais, skaistais sevī ieslēdz labo.“ Tas ir pa-
tiesi skaistais, kas, kā es to jau citā vietā esmu
teicis, no neistā atšķīras kā debesis no viesnīcas.
— Tik daudz par dzejnieka un pravieša līdzību un
atšķirību.

Vecos un arī jaunākos laikos mēs atradīsim
dažus dzejniekus, ko parasti uzskata par pilnīgiem,
viņus nopelt izliekas nodevība. Tas ir pareizi,
bet sīkāk aplūkojot, tā ir tikai illūzija. Patiesībā
nav neviena gluži pilnīga dzejnieka. Kāda dzejas
dzīslīņa atrodama katrā cilvēka sirdī, bet neviens
cilvēks nav pilnīgs dzejnieks. Mēs visi esam dzej-
nieki, kad pareizi uztveram kādu dzeju. Vai tas
iedomas spēks, kas, dzirdot par Dantes elles šaus-
mām, sadreb, nav tā pati spēja, tikai dažas pakāpes
vājāka, kas Dantem lika uzrakstīt šo grāmatu. Cil-
vēku, kas sevī attīstījis poētisko elementu tik lielā
mērā, ka izceļas ar to, pārējie cilvēki sauc par dzej-
nieku. Pasaules dzejnieki, proti tie, kurus mēs uz-
skatām par pilnīgiem, arī tādā veidā ir kritiķu no-
teikti. Bet viss tas ir paļāvīga šķirošana, un tā tam
arī jābūt. Visiem cilvēkiem, visiem dzejniekiem ir
daži universāli vilcieni, bet neviens nav veidots

tikai no tādiem. Lielākā dzejnieku daļa tiek ātri aizmirsta, arī viscēlākais no viņiem — kā Šekspīrs vai Homērs — nedzīvos mūžam, nāks diena, kur arī viņa vairs nebūs!

Ja mēs tagad dižgaru vairs neuzskatām par dievišķu šā vārda tiešā nozīmē, tad tas ir tādēļ, ka mūsu jēdzieni par Dievu, par augstāko, nesasniedzamo spožuma, gudrības un varonības avotu, top arvienu augstāki, un nevis tādēļ, ka mūsu bijība šo īpašību priekšā, ja tās parādās mums līdzīgās būtnēs, būtu mazinājusies.

Vai mums arī vēl šodien nav divi dzejnieki, kas — ja arī nav iecelti Dievu kārtā, — pasludināti par nemirstīgiem? Šekspīrs un Dante ir dzejas mākslas svētie, viņi, ja labi apdomājam, kanonizēti, un būtu zaimošana, ja mēs viņiem pieietu pārāk tuvu. Dante un Šekspīrs ir savāds pāris. Viņi stāv vieni klasiskā literatūrā; neviens viņiem nav līdzīgs, neviens viņiem nespēj pieskarties: pasaules vispārīgajā izjūtā šie abi ir ietērpti transcendentālisma veidā un slavā, kas gandrīz šķiet pilnīga. Viņi ir kanonizēti, kaut gan neviens pāvests vai kardināls viņus nav svētījis.

Tagad aplūkosim mazliet abus, dzejnieku Danti un dzejnieku Šekspīru. Nedaudzas domas, ko varu teikt par varoni kā dzejnieku, tā vislabāk izpaudīsies.

* * *

Daudzi komentāru sējumi ir sarakstīti par Dantes grāmatu, bet visā visumā bez sevišķiem panākumiem. Viņa dzīves stāsts mums gandrīz galīgi pazudis. Viņš bija nenozīmīgs, sirdsēstiem sagrauzts klejotājs, neviens viņu sevišķi neievēroja, kamēr viņš vēl bija dzīvs, un lielākā daļa no tā, ko par viņu zināja, ir pazudusi garajā laika sprīdī, kas mūs no viņa atdala. Galveno par viņu sniedz nevis komentāri, bet viņa grāmata. Viņa grāmata

un, vēl gribētos pievienot, viņa attēls, ko parasti pieraksta Džoto. Aplūkojot, nevar to savādāk uzskatīt kā par īstu, vienalga, kas to būtu gleznojis. Tā ir seja, kas mani ļoti aizkustina, varbūt tik lielā mērā kā neviena cita. Vientuļš kā tukšumā iegleznots, vienkāršiem lauriem pušķots, nemirstīgas skumjas un sāpes un uzvaras apziņa, kas arī ir nemirstīga, — šī seja nozīmīga visai Dantes vēsturei! Man šķiet, tā ir visskumjākā seja, kāda jebkad gleznota, augstākā mērā traģiska, sirdi aizgrābjošā seja. Šās sejas pamatizteiksmē vērojam lēnību, maigumu, glāsainu maigumu kā bērna sejā, bet viss tas ir it kā asā pretrunā sastindzis par atteikšanos, atstātību, lepnām, bezcerīgām skumjām. Maiga, aītēriska dvēsele, kas tvirti, nepielūdzami, asi lūkojas ārā no bieza ledus cietuma! Arī klusas sāpes ir tur, klusas, nicinājuma pilnas; lūpa ir izliekta dievišķā nicinājumā: viņš nicina to, kas viņam sirdi grauž, it kā tas būtu kaut kas nenozīmīgs, niecīgs, it kā viņš būtu pacēlies pāri visam tam, kas viņu mocīja un žņaudza. Tā ir cilvēka seja, kas ir pretrunā un nepārtrauktā, rūgtā cīņā ar visu pasauli. Visa mīlestība pārvērtusies īgnumā, nepielūdzamā īgnumā, lēnā, vienmērīgā, klusā, it kā Dieva īgnumā. Arī acs raugās izbrīna pilna it kā jautātu: „Kādēļ pasaule ir tāda?“ Tas ir Dante, tā viņš izskatās, desmit mēmo gadsimteņu balss, kas mums dzied savu mistisko, neizdibināmo dziesmu.

Nedaudzās ziņas, kas mums ir par Dantes dzīvi, ļoti labi saskan ar šo attēlu un grāmatu. Viņš ir dzimis Florencē 1265. gadā, kā augstākais sabiedrības loceklis. Viņš baudījis vislabāko izglītību, reliģiōzi prātojumi, Aristoteļa loģika, daži latīņu klasiķi. Un Dante ar savu dziļi intelligento dabu, bez šaubām, iemācījās visu, kas bija mācāms, labāk nekā lielākā daļa to darīja. Viņam ir skaidrs, labi attīstīts, smalki slīpēts prāts; šo audzināšanas labāko augli viņš bija pratis iemantot no scholasti-

ķiem. Viņš zina labi un skaidri visu, kas tuvumā, bet tai laikā, kur vēl nebija iespiestu grāmatu, kur satiksmes līdzekļi bija aprobežoti, viņš nevarēja zināt par to, kas tālumā. Maza, spoža gaisma, kas skaidri apspīd tuvas lietas, top blāva tālumā. Viņa dzīves pirmā puse ritēja parastā gaitā: divas reizes viņš kā karavīrs bija cīnījies kaujas laukā par Florenci, bija bijis sūtnis, ar trīsdesmit pieciem gadiem — kā tas toreiz bija parasts un saskanēja ar viņa gara dāvanām — viņš tapa par vienu no galveniem Florences pilsētas maģistrātiem. Kā zēns viņš bija sastapis kādu Beatriči Portinari, skaistu, mazu meiteni, sabiedrības šķiras ziņā un vecumā viņam līdzīgu, un nespēja viņu nekad aizmirst, arvienu turpinādams ar viņu garā satikties. Katrs lasītājs pazīst viņa daiļo aizkustinošo stāstu par to, un zina, ka viņus izšķīra; Beatriče apprecējās ar kādu citu un drīzi pēc tam mira. Dantes dzejās viņai piešķirta liela loma. Gandrīz liekas, ka viņa ir bijusi vienīgā, kas visu dzīvi viņam bija tāla, un tad vēl tālāk aizslidēja tumšā mūžībā, ko viņš ar visu savu milas kvēli mīlējis. Viņa mira, Dante pats apprecējās, bet, kā liekas, ne visai laimīgi. Man šķiet, ka stingrais, nopietnais vīrs ar viegli iekairināmo dabu nemaz arī nebija tik viegli aplaimojams.

Bet mēs nebēdāsim par Dantes nelaimi: ja viss būtu gājis, kā viņš vēlējās, tad viņš varbūt būtu tapis par prioru, vai arī Florences podestā, jeb kā to sauc, viņa tuvākie to būtu labi ieredzējuši, bet pasaule būtu nabagāka, tai trūktu v i e n i no visievērojamākiem vārdiem, kas jebkad runāti vai dziedāti. Florencei būtu viens laimīgs lords Majors vairāk, bet desmit mēmie gadusimteni paliktu bez balss, un desmit nākamiem (jo paies vēl desmit un vairāk) būtu jāiztiek bez „Divina Comedia“. Nežēlosimies. Cēls liktenis šim Dantem bija lemts; un viņam, kas cīnījās kā cilvēks, ko ved nāvei un krustam pretī, tas bija jāpiepilda. Ja viņam būtu atļauts izraudzī-

ties savu laimi! Bet viņš nezināja vairāk kā mēs, kas tiešām dara laimīgu vai nožēlojamu.

Kamēr Dante bija priors, gvelfu un gibellīnu cīņa sasniedza savu kulminācijas punktu, un Dante, kuŗa partija sākumā likās stiprāka, kopā ar saviem draugiem gluži negaidot tika aizdzīts trimdā, notiesāts dzīvot raižu pilnu klejotāja dzīvi. Viņa īpašums tika galīgi atsavināts un vēl vairāk — viņā bija rūgta izjūta, ka tas ir netaisni un negodīgi Dieva un cilvēku priekšā. Viņš pielika visas pūles, lai to atkal ieceltu amatā, viņš pat mēģināja panākt savas tiesības ar varu uzbrūkot ar ieročiem rokā, bet panākumu nebija; ļaunais tapa vēl ļaunāks. Man šķiet, vēl eksistē kāds dokuments Florences arhīvos, kas Danti notiesā uz nāvi sārtā, ja tikai viņu varētu sagūstīt! Tikt dzīvam sadedzinātam — tā saka — tur ir rakstīts. Savāds valsts dokuments! Cits savāds dokuments pieder daudz vēlākiem laikiem — tā ir Dantes vēstule Florences maģistrātam, rakstīta atbilde drusku maigākam priekšlikumam: viņam bija atļauts atgriezties, ja viņš nolūgtos un aizmaksātu izpirkuma summu. Viņš atbildēja cietā, tēraudainā lepnumā: „Ja es nevaru atgriezties, neatzīstot sevi par vainīgu, tad es nekad neatgriezīšos — nunquam revertar.“

Dantem tagad šai pasaulē vairs nebija dzimtenes. Viņš staigāja no viena patrona pie otra, no vienas vietas uz otru, dzīvs pierādījums saviem rūgtiem vārdiem: „Cik cietā ir taka — come è duro calle.“ Nelaimīgie nav patīkama sabiedrība! Dante, nabags trimdinieks, ar savu lepnu un nopietnu dabu, ar savām skumjām noskaņām nebija vīrs, kas pie sevis varētu saistīt citus. Petrarka par viņu stāsta, ka viņš Kan della Skalas galmā tika norāts savas grūtsirdības un klusuciešanas dēļ, un proti ne visai pieklājīgā veidā. Della Skala stāvējis savu galmnieku, žonglieru un nerru vidū, kad gaužām ieliksmots Dantem teicis: „Vai tas nav savādi, ka šis na-

bagā nērs spēj uzjautrināt, kamēr tu, gudrs vīrs, dienu pēc dienas sēdi, nekā neatrazdams ar ko varētu citus uzjautrināt?“ Dante rūgti atbildēja: „Nē, tas nav savādi, Jūsu augstība droši atcerēsies sakāmvārdus: tāds ar tādu!“ Uzjautrinātājam jābūt līdzīgam jautrību meklētājam! Vīrs ar tik lepnu, nerunīgu dabu, ar saviem sarkasmiem un ciešanām lāgā nevarēja atrast galmā savu laimi. Pamazītnēji viņš saprata, ka zemes virsū viņam vairs nav ne tversmes, ne cerības, ne laimes! Šis zemes pasaule viņu bija izraidījusi, bija viņam likusi klejot, klejot; nebija vairs cilvēka sirds, kas viņu mīlētu, nebija mierinājuma viņa skumjam postam.

Tai laikā jo dziļāk viņa iespiedās mūžīgā pasaulē, tā drausmīgā īstenība, pār kuŗu beigu beigās šis zemes dzīve ar savām Florencēm un trimdām aizslidēs kā nenozīmīga ēna. Florenci tu nekad vairs neredzēsi, bet elli, šķīstīšanas ugunis un debesis tu uzskatāmi redzēsi! Ko nozīmē Florence, Kan della Skala, pasaule un visa dzīve kopā saņēmot? **MŪŽĪBA:** tiešām, viņai un nekam citam tu, un visas dzīvas būtnes ir radītas! Lielā Dantes dvēsele, bez dzimtenes zemes virsū, sev radīja arvienu vairāk un vairāk savu dzimteni drausmajā viņsaulē. Abstrakta vai konkrēta viņa ir vienīga, kas visiem cilvēkiem nozīmīga, bet Dantem tai laikā tā izveidojās par neapšaubāmu, zinātnisku drošību. Dantes sirds, pārpilna no visa tā, mēmās pārdomās un bijībā nogrimusi, beidzot pārplūda „mistiskā, neizdibināmā dziesmā“, šai Dievišķā Komēdijā, vissavādākajā no visām jaunlaika grāmatām.

Tas bija liels atvieglinājums Dantem, un reizēm tas viņu pildīja ar lielu lepnumu, ka viņš trimdā spēja rakstīt savu darbu, un neviena Florence, ne cilvēks; ne cilvēki viņu te nevarēja ne aizkavēt, ne arī viņam palīdzēt. Viņš arī reizēm apzinājās, ka tas ir liels darbs, lielākais, ko cilvēks spēj veikt. „Ja tu seko savai zvaigznei“, „se tu segi tua stella“ —

tā varonis vēl atstātībā un galīgā postā pats sev teica: „Ja tu savai zvaigznei sekosi, tad slavas osta tev ir droša!“ Rakstišanas darbs bija liels un gurdinošs, kā mēs to dzirdam un gan arī paši varam iedomāties. Viņš saka: „Šī grāmata mani padarījusi slimu uz daudziem gadiem.“ Ak jā, viss bija sasniegts sāpēs un sūrā darbā — nevis rotālā, bet īgnā nopietnībā. Viņa grāmata ir, kā gandrīz visas labākās grāmatas, rakstīta sirdsasinīm vairāk nekā vienā nozīmē.

Šī grāmata ir visa viņa vēsture. To pabeidzis viņš mira, ne visai vecs, sasniedzis sešdesmit piekto gadu, ar ļautu sirdi, kā saka. Viņš ir aprakts Ravennā, pilsētā, kur viņš mira: *Hic claudor Dantes patriis extorris ab oris*. Vienu gadsimteni vēlāk florentieši atprasīja mironi, bet Ravennas ļaudis to negribēja dot: „Šeit dusu es, Dante, savas dzimtenes izraidīts.“

Dantes sacerējums ir dziesma, Tīks to nosaucis par „mistisku, neizdibināmu dziesmu“, un tā arī burtiski to varētu raksturot. Kolridžs kaut kur ļoti pareizi saka, ka tur, kur teikums ir mūzikāli veidots, ar vārdos apslēptu patiesu ritmu un melōdiju, tur arī nozīmes ziņā būs atrodams kaut kas labs un dziļš. Jo miesa un dvēsele, vārds un doma šeit — kā arī visur citur — savādā kārtā sedzas. Dziesma — tas ir valodas varonīgums! Visas vecas dzejas, kā Homēra, tā arī citu, ir dziesmas. Man gribētos apgalvot, ka visas īstas dzejas ir tādas, un ka tas, ko nevar dziedāt, nav nemaz dzeja, bet skanīgos pantos ietverts prōzas gabals, pa lielākai daļai, pret grammatiku un par mocību lasītājiem. Es Dantem izsaku visaugstāku uzslavu, nosaucot viņa „Divina Comedia“ par īstu dziesmu. Jau savā pamattonī tā ir *canto fermo*, tā kustas uz priekšu kā svinīgs maršs. Valoda, vienkārša „terza rima“ viņam tur labi nāca talkā. Neapzināti, ritma nesti, mēs lasām arvienu tālāk. Un man jāpieme-

tina, ka savādāk tas arī nemaz nevarēja būt, jo pašas Dievišķās Komēdijas viela un būtība ir ritmiska. Viņas dziļums, viņas svētā kaislība un atklātība to padara mūzikālu, — nolaidies pietiekoši dziļi, tu visur atradīsi mūziku. — Trīs karaļvalstis Inferno, Purgatorio, Paradiso tuvu saskaras kā lielas celtnes telpas; tur uzcelta liela, pārdabīga pasaules katedrāle, stingra, svinīga, draudīga; Dantes dvēseļu pasaule! Patiesībā tā ir visatklātākā no visām dzejām; arī šeit mēs atrodam, ka atklātība ir vērtības mēraukla. Šī dziesma cēlusies dziļi autora sirdī, un tā arī dziļi sasniedz pāri visām ģenerācijām mūsu sirdi. Veronas tauta, ieraugot Danti pa ielām staigājot, mēdza teikt: „Econci l'uom ch'è stato all' Inferno“ — lūk vīrs, kas ellē bijis! Ak tiešām, viņš bija ellē bijis — gaŗu ciešanu un cīņas ellē, kuŗai līdzīgu būs grūti atrast. Komēdijas, kas izrādās par dievišķām, netiek savādāk radītas. Domas, patiesss darbs, lai tas būtu kāds būdams, augstākā tikumība, vai viņi visi nav sāpju bērni? Dzimusi melnā virpulī, it kā cietumnieka cīņa, kas cenšas atbrīvoties, — tāda ir doma. Katrā ziņā, mēs topam pilnīgi ciešanās. Bet, kā jau teikts, neviens man pazīstamais darbs nav tādos pretekļos veidots kā Dantes. Viss ir viņa dvēseles karstajā ceplī kausēts. Šī grāmata viņu nomocījusi gaŗiem gadiem. Ne tikai visa kompozīcija, katra nodaļa ir izstrādāta intensīvi nopietnā tieksmē uz patiesību un skaidrību. Viss ir saskanīgs savā starpā, katra rinda der savā vietā, kā rūpīgi aptēsts un pulēts marmora akmens. Tā ir Dantes dvēsele, un viņā — viduslaiku dvēsele, kas šeit ritmiski uzskatāmi tēlota. Tas nav viegls uzdevums, bet diezgan intensīvs, kas šeit tika veikts.

Varbūt varētu teikt, ka gaŗīgā intensitāte un tas, kas ar to ir sakarā, veido Dantes ģenija atšķirīgo pazīmi. Viņa lielums koncentrējas ugunīgā emfazē un dziļumā. Viņš ir pasaules liels, nevis

tādēļ, ka būtu plašs kā pasaule, bet tādēļ, ka ir dziļš kā pasaule. Visām lietām cauri viņš, tā sakot, izurbjas līdz lietu sirdij. Es nepazīstu nekā, kas būtu tik intensīvs kā Dantes māksla. Skatieties lūdzu — lai tikai uzsāktu ar viņa garīgā lieluma ārīgo attīstību — skatieties kā viņš glezno. Viņam ir liels vīzijas spēks, ātri satverdams lietu būtiskumu, viņš tēlo to un neko citu. Jūs atceraties pirmo skatu Dis-pilsētā: sarkanais jumts, sarkani kvēlojoši dzelzs koki, kas gail tumsas drūmajā bezgalībā; tas tik dzīvi, tik skaidri tēlots, ka tas iespiežas mūsu atmiņā uz visiem laikiem. Tas ir kā simbols visam Dantes ģenijam. Viņu raksturo īsums un abrupa precīzitate: pat Tacīts neraksta īsāk un vairāk saspīesti, Dantem šī koncentrācija ir būtiska. Zīmīgs vārds, un tad iestājas klusums, nekas vairs netiek teikts. Viņa klusums ir daiļrunīgāks nekā visi vārdi. Jābrīnās, ar cik asi noteiktu grāciju viņš tver lietas izskatu, ir it kā viņš ar ugunīgu spalvu iezīmētu priekšmetu. *Plutus*, trokšņainais milzis sevī sabrūk, dzirdot Vergīla rājienu un ir „it kā bučas nokristu, kad masta koks pēkšņi lūzis“. Vai arī nabaga Bruneto Latīni ar savu „*cotto aspetto*“ — izcepto seju, kas ir brūna un liesa nocepināta, un ugunīgais sniegs, kas uz viņu krīt, „ugunīgs sniegs bez vēja“, lēnām, mierīgi, bez apstājas. Vai arī kapu vāki: četrstūraini sarkofāgi klusajā drūmi apgaismotajā telpā; katrs ieslēdz savu dvēseli mokās; vāki ir atvāzti, pastara dienā viņus uz mūžību slēgs. Pat Dantes tēlotās kustības ir pēkšņas, ātras, noteiktas, gandrīz militāras. Tas ir viņa ģenija iekšējīgākā būtība, šis gleznošanas veids. Šais lietās izpaužas vīra ugunīgā, straujā italiešu daba, klusa un kaislīga, ar spējām, šķautnainām kustībām, un savu kluso „bālo īgnumu“.

Dantes tēlojums ir ne tikai uzskatāms, īss, patīss, un dzīvs kā uguns tumšajā naktī; tas, plašāk tverot, visur ir cēls lielas dvēseles izpaudums. Frančeska un viņas mīļākais — kādas dižas īpašības vi-

nos mīt! Tās ir kā vaļavīksne ieausta mūžīgi melnā fonā. Neizsakāmi žēla flautas balss šeit runā uz mūsu iekšējā sirdi. Kādā ļoti sievišķa skaņa tur sadzirdama: *delle bella persona, che mi fu tolta*; un kā tas pat posta dzīlē ir atvieglinājums, ka viņš nekad no viņas nešķirsies! Visstumjākā tragēdija šai *alti guai*. Un virpuļu vēji tai *aer bruno* tos aizvirpuļo, lai mūžīgi par tiem vaimanātu. Ir savādi, ja apdomājam, ka Dante bijis šās nabaga Frančeskas tēva draugs; varbūt pati Frančeska sēdējusi dzejnieka klēpī, kā priecīgs, nevainīgs, mazs bērns. Bezgalīga iežēla, bet arī bezgalīgs likuma stingrums: tāda ir daba, un Dantem likās, ka viņa tāda bija. Man šķiet, ja vispār kādu reizi līdzcietība, tik maiga kā tā mīt mātes sirdī, bijusi vīra krūtīs, tad tas ir Dante. Bet vīrs, kas nepazīst stingrību, arī nepazīst līdzcietību. Tad viņa līdzcietība būs glēva, egoistiska — sentimentālitate vai kaut kas līdzīgs. Es pasaulē nepazīstu mīlestību, kas būtu līdzīga Dantes mīlestībai. Tur ir liegums, dreboša, ilgu un iežēlas pilna mīlestība, kā Eōla harfas raudas, lēnas, lēnas; kā bērna jauna sirds; bet reizē ar to stingra, dziļi noskumusi sirds! Viņa ilgas pēc Beatričes; viņu satikšanās paradīzē: un kamēr Dante lūkojas viņas dzidrajās, apskaidrotajās acīs, kas jau tik ilgi nāves šķīstītas un tik ilgi no viņa šķirtas, atskan eņģeļu dziesmas; tas ir jūtu šķīstākais izpaudums, varbūt visšķīstākais, kas jebkad nācis no cilvēka dvēseles.

Kas zīmējas uz intensīvitāti, tad Dante ir intensīvs visās lietās; visu lietu būtībā viņš ir iespiedies. Viņš ļaui saprot glezniecību, arī filozofiju, un tie ir tikai viņa iekšējguma izpausmes veidi. Vispirms viņš ir morāliskā ziņā liels, un tas ir katra lieluma sākums. Viņa nicināšana, viņa sirdsēsti ir tikpat vāreni kā viņa mīlestība, un tiešām, kas tad cits tas ir, kā mīlestības iekšpuse vai arī apgriezta mīlestība? „*A Dio spiacenti, ed a' nemici sui*“ —

„Dievam un Dieva naidiniekam nicināms“ — tas ir cēlais nicinājums, neklusināmas, atturīgas paļas un riebums, „non ragionam di lor“ — mēs negribam par viņiem runāt, tikai paskatīties un garām iet. Vai arī atcerēsimes vārsmu: „Viņiem nebija cerības mirt“ — „non han speranza di morte“. Kādu dienu Dantes aizvainotajā sirdī dzima nopietni maigā doma, ka viņš, izpostīts, bez miera, izdzīts, tomēr reiz n o m i r s, „ka nemirt pat liktens viņu nevar nolādēt“. Tādi vārdi ir šim vīram! Viņa stingrumam, nopietnībai un dziļumam nav nekā līdzīga modernajā pasaulē; lai atrastu viņam kādu paralēli, jāatiet atpakaļ uz ebrēju bibliu un jādzīvo tur kādu laiku ar veciem praviešiem.

Es neesmu viens prātis ar jaunlaiku kritiķiem, kas Inferno uzskata par vērtīgāko no trim Dievišķās Komēdijas daļām. Purgātorijs un paradīze, sevišķi pirmais, ir izcilāks nekā pirmā daļa. Kaut kas lielisks ir Purgātorijā, šai šķīstīšanās kalnā, tā laikmeta cēlākās dzejas simbolā. Lai arī grēks būtu cik liels būdams, un elle diez cik barga un šausmīga, tad tomēr cilvēks spēj šķīstīties grēku nožēlā; nožēla ir kristiešu lielā atklāsme. Tiešām brīnišķi, kā Dante to iztēlo. Šis „tremolar dell' onde“ jūras viļņu drebēšana pirmos skaidros rīta staros, kas jau no tāles sveicina ceļniekus, simbolizē pārvērstā noskaņojuma ainu. Tagad aust cerība, nekad nemirstošā cerība, kaut arī vēl smagu sirdsēstu apēnota. Daimonu un ļaundaru drūmā mītne palikusi zem viņiem, nožēlas liegā dvesma kāpj augstāk un augstāk līdz Dieva žēlastības tronim. „Lūdzi par mani!“ saka visi Sāpju kalna iemītnieki. — Ar lielu piepūli viņi kāpj pa stāvo taku augšup, daži no viņiem „saliecti kā celtnes dziedri“ — tas lepnuma grēks, kas viņus saliecis. Bet tomēr gados, gadsimteņos, eonos viņi būs sasnieguši kalna gāli, kur atrodas debesu vārti, un Dieva žēlastība viņus ielaidīs. Un kāds prieks pārņem visu baru, kad viens

uzvarējis! Viss kalns sadreb aiz liksmības, un katru reizi atskan prieka psalms, tikko kāda dvēsele beigusi staigāt savas nožēlas tekas, un atbrīvojusies no grēka un posta! To visu es saucu par patiesi cēlās domas cēlo iemiesojumu.

Dievišķās Komēdijas trīs daļas viena otru papildina, viena bez otras nav saprotama. Paradīze man liekas kā neartikulēta mūzika, tā ir elles gaismas puse, bez kuņas Inferno nebūtu paties. Visas trīs daļas kopā veido patieso, neredzamo pasauli, kā kristietība to bija iztēlojusi viduslaikos; mūžīgi nozīmīgs tēlojums, kas savā būtībā vienmēr būs paties visiem cilvēkiem. — Reāla pasaule, kā to parasti sauc, un viņas izpausmes Dantem bija tikai sliekšnis, kas ved uz augstāko patiesību un viņsauli. Stingri ņemot, kā viena, tā otra ir pārdabīga. Vai katram cilvēkam nav dvēsele? Viņš negrib tikai būt gars, viņš ir gars. Nopietnajam Dantem tas bija neapšaubāms fakts, viņš visu to tic, viņš visu to redz, un tādēļ arī viņš ir dzejnieks. Patiesīgums, es vēlreiz atkārtuju, ir neizdzēšamais nopelns tagad un vienmēr.

Desmit mēmi gadusimteņi, kā jau teicām, atrada savu balsi Dantē. Dievišķo Komēdiju ir sarakstījis Dante, bet patiesībā tā pieder desmit kristīgiem gadsimteņiem, tikai viņas piepildījums ir Dantes darbs. Tā tas ir vienmēr. Tur amatnieks, kalējs ar savu metālu, ar saviem darba rīkiem, ar savu mākslīgo darbu — cik maz no visa tā, ko viņš veic, ir īsteni viņa darbs! Visi izgudrotāji, kas agrāk dzīvojuši, strādā viņam līdz; un tā tas patiesībā ir arī ar mums visiem visās lietās. Dante ir viduslaiku paudējs; doma, pēc kuņas viduslaiku cilvēki dzīvoja, šeit ietverta mūžīgā mūzikā. Šīs viņa cildenās domas, drausmas un skaistas reizē, ir visu labu cilvēku kristīgo pārdomu auglis. Viņi bija lieli, bet vai arī viņš nav liels? Daudz kas būtu palicis mēms, ja viņš nebūtu runājis, nevis miris, bet mēms.

Viscēlākā doma, kas jebkad starp cilvēkiem dzīvo-
jusi, šeit viscēlākā cilvēka apdziedāta un simboli-
zēta. Vai mēs neesam laimīgi, ka tā mums pieder?
Pēc manas lēses, tā vēl pastāvēs garus gada tūksto-
šus. Jo tas, kas ceļas vīra iekšienē, ir ļoti atšķirīgs
no tā, kas pieder ārienei. Āriene pieder dienai, ir
padota modes varai; ārīgais zūd ātrā, bezgalīgā
maiņā; iekšējais ir tāpatīgs, vakar, šodien, vien-
mēr. Visu paaudžu patiesās dvēseles, lūkojoties uz
Danti, jutīs zināmu radniecību; viņa domu dziļā at-
klātība, viņa ciešanas un cerības uzrunās visas pa-
audzes pazīstamām skaņām, un katrs jutīs, ka Dante
ir viņa brālis. Napoleons sv. Helenas salā ir sajūs-
mināts par vecā Homēra silti sirsnīgo patiesīgumu,
— Dante ar savu atklātības dziļi līdzinās senatnes
praviešiem; arī viņa vārdi nāk tieši no sirds. Nav
jābrīnās, ja kāds pareģotu, ka viņa dziesma ir tas,
kas visilgāk pastāvēs no visiem Eiropas kultūras
paudumiem; jo nekas nav tik pastāvīgs, kā patiesi
runāts vārds. Visas katedrāles, visa priesterība,
dzelzs un akmens, visas ārējās celtnes, lai būtu cik
varenas būdamas, ir iznīkstošas salīdzinot ar šo ne-
izdibināmo sirdsdziesmu. Eiropa daudz radījusi,
lielas pilsētas, lielas valstis, enciklopēdijas, ticības
apliecības, domu un darbu partijas, bet maz kas būtu
salīdzināms ar Dantes domas lieliskumu. Homērs,
tiešām, vēl šodien, tagadnīgs, katra atklāta dvēsele
ar to var nostāties vaigu vaigā; bet kur ir Grieķija?
Izpostīta kopš gadu tūkstošiem, izzudusi, mežonīga
akmeņu un drupu kaudze; no pagājības zudusi dzī-
vība un veids! Kā sapnis, kā karaļa Agamemnona
pīšļi. Grieķija reiz bija, Grieķijas vairs nav, izņe-
mot vārdus, ko tā runājusi.

Un šā Dantes derīgums? Par viņa derīgumu
mēs daudz nerunāsim. Cilvēka dvēsele, kas reiz
ienirusi dziesmas pamatelementos un no turienes
dziedājusi kaut ko patiesu, ir strādājusi mūsu dzī-
ves dziļēs un ilgiem laikiem baņojusi visu izcilu lietu

dzīvības saknes, lai tās būtu, kādas būdamas, un to darījusi tādā veidā, ko nevar lāgā aplēst pēc derīguma. Mēs nevērtējam sauli pēc tā, cik gāzi esam ietaupījuši; Dante ir vai nu bezvērtīgs, vai viņpus visām vērtībām. Sakarā ar to man vēl daži vārdi jāpiezīmē par varoņdzejnieku un varoņpravieša starpību.

Pagāja simt gadu un Muhameda arabieši bija Granadā un Delhi; bet Dantes italieši vēl ir apmēram turpat, kur bija. Vai mums tādēļ jāsaka, ka Dante mazāk ietekmējis pasauli? Ai nē! Viņa arēna ir aprobežotāka, bet daudz cēlāka, skaidrāka, varbūt ne mazāk svarīga, pat svarīgāka. Muhameds runā uz lielām cilvēku masām paraupjā valodā, kas piemērota klausītājiem; valodā, kas mudž no patvaļībām, rupjībām, aplamībām: viņš var iespaidot tikai lielas masas un proti, savādi sajaucot labo un ļauno. Dante runā uz cēliem, skaidriem gariem, visu laiku un zemju dižciltīgiem. Viņš arī nenovecosies kā Muhameds. Dante mirdz kā šķīsta zvaigzne, kas droši turās firmamentā, un pēc šīs zvaigznes aizdegas visu laikmetu dižgari; viņš ir visu izredzēto īpašums uz nemināmiem laikiem. Dante, tā liekas, ilgi pārdzīvos Muhamedu.

Bet katrā ziņā vīru un viņa darbu nemērī pēc pasaulē atstātā iespaيدا, pēc tā, ko mēs par šo iespaidu varam spriest. Iespaids? Iedarbība? Derīgums? Ļauj cilvēkam savu darbu veikt, par viņa augļiem rūpēsies citi.

Kā italiētis Dante mūsu pasaulē bija sūtīts, lai iemiesotu viduslaiku reliģiju, modernās Eiropas reliģiju, tās iekšķīgo dzīvi; tā Šekspīrs, tā sakot, iemieso mūsu Eiropas ārējo dzīvi, kāda tā toreiz bija ar savu bruņniecību, galmu, untumiem un godkāri, viņš mums rāda, kādu praktisku ceļu gāja, kā domāja, kā rīkojās, kā lūkojās uz pasauli toreizējie cilvēki. Kā Homērā atdzimst senā Grieķija, tā Šekspīrs un Dante vēl pēc gadu tūkstošiem paudīs mo-

dernās Eiropas ticību un dzīvi. Dante mums devis Eiropas ticību vai dvēseli, Šekspīrs ne mazāk cēlā veidā — darbību un ķermeni. Arī tas mums bija nepieciešams; un tādēļ šis vīrs mums tika sūtīts, vīrs Šekspīrs. Taisni tad, kad brunnieciskais dzīves veids bija sasniedzis savu pēdējo piepildījumu un taisījās ātrā vai lēnā ceļā sabrukt, kā mēs to tagad visur redzam, tika sūtīts šis karaliskais dzejnieks ar savu gaišredzīgo skatu, ar savu nenogurstošo, skanīgo balsi, lai visu to norakstītu, lai atstātu garu, paliekošu ziņojumu. Kaut kas saskarīgs ir šais divos vīros. Dante — dziļš, nesavaldīgs kā uguns pasaules iekšienē; Šekspīrs — mierīgs, liksms, ar tāli tve-rošu skatu, kā saule, pasaules augstākā gaisma. Itālija radījusi vienu pasaules balsi; mums angļiem ir gods, ka esam radījuši otru.

Savā ziņā varētu teikt, ka slavenais Elīzabetes laikmets ar savu Šekspīru kā rezultātu un augstāko ziedu no visa tā, kas agrāk bija noticis, uzskatāms par viduslaiku katolicisma sekām. Kristīgā ticība, Dantes dziesmu tema, bija radījusi šo praktisko dzīvi, ko Šekspīrs apdziedāja. Jo reliģija bija to-reiz, kā tagad un vienmēr, darbības dvēsele, cilvēka dzīves pamats un būtiskums.

Par šo mūsu Šekspīru turpmāk izteiktais uz-skats, ko reizēm sauc par pārāk dievišķotu, būs laikam gan vispareizākais. Es domāju, ka visla-bākie spriedēji, ne tikai mūsu zemē, bet visā Eiropā, ieskatījuši, ka Šekspīrs no visiem dzejniekiem vis-lielākais, dižākais gars, kas mums pazīstamajā pa-saulē sev literātūrā iekaņojis vārdu. Visā visumā ņemot, es nepazīstu otru tādu tēlošanas varu, tādu domu spēku pie kāda cita vīra. Tāds miers un dzi-lums; tāds mierīgs, priecīgs spēks; visas lietas, kas domātas šai lielajā dvēselē, ir tik patiesīgas un skaidras kā atspoguļojums dzidrā, neizdibināmā ezerā! Pilnīgu, pilnīgāku nekā jebkura cita cilvēka tēlošanas spēju mēs varam saukt Šekspīra mākslu;

viņš atklāj, tīri instinktīvi viņš zina, kā jāstrādā, kāds materiāls jālietā un kāda ir viņa paša attieksme pret to. Šeit nepietiek atziņas izzūdošais stars, viņš apgaismo visu lietu, tā ir mierīgi redzoša acs; vārdu sakot, tas ir liels gars! Kā vīrs no notikuma, kuŗa liecinieks viņš bijis, veido stāstījumu, kādu krāsu un ārējo apveidu viņš tam piešķir — tā ir labākā mēraukla, lai spriestu par vīra garu. Kuŗš no notikumiem ir būtisks un tiks pacelts izcilā vietā, kuŗš nenozīmīgs un tādēļ tiks nodzēsts, kur ir patiesais sākums, kur patiesais turpinājums un gals? Lai to atrastu, ir vajadzīgas visas cilvēka iedomu spējas. Viņam ir jāsaprot lieta, jo dziļāk viņš to sapratīs, jo pareizāka būs atbilde. Tā var vīru pārbaudīt. Vai līdzīgs pievelk līdzīgu, vai sajukumā rodas kārtība? Vai viņš spēj sacīt: Fiat lux! — lai top gaisma! un radīt no pasaules chaosa? Tik lielā mērā, cik viņš pats sevī gaismu nes, viņš to arī piepildīs.

Varētu aizrādīt, ka Šekspīrs ir liels tai mākā, ko es saucu par portretēšanu, cilvēku un lietu, bet sevišķi cilvēku tēlošanu. Un tiešām, šeit izpaužas vīra diženums. Šekspīra mierīgā, radošā asprātība ir nesalīdzināma, tā man šķiet. Lieta, ko viņš skata, viņam atklāj ne tikai vienu vai otru īpašību, bet savu iekšējo sirdi un izcelšanās noslēpumu: viņa priekšā tā izkūst gaismā, tā kā viņš skaidri spēj saskatīt viņas uzbūvi. Radoši, tā mēs teicam; poētiskā radišana, tā arī neko citu nenozīmē, kā pilnīgu lietas aptveršanu. Vārds, kas grib lietu aprakstīt, pats no sevis seko tik skaidram un intensīvam skatam. Un vai visa Šekspīra morāle, viņa drosme, patiesīgums, iecietība, taisnība, viss viņa uzvarošais spēks un lielums, kas spēj triumfēt par tādiem šķēršļiem, šeit neizpaužas? Liels kā pasaule! Te nav nožēlojams, saraustīts izliekts spogulis, kas visas lietas atspoguļo ar saviem izcēlumiem un dobumiem, bet pilnīgi līdzens spogulis; tas nozīmē, ja mēs to pareizi gribam saprast, ka viņš ir

vīrs, kam ir laba attieksme pret lietām un cilvēkiem, labs vīrs.

Tā tiešām ir lieliska drāma, kā šī vīra lielā dvēsele sevī spēj uzņemt visus cilvēku un lietu veidus, Falstafu, Otello, Džuliju, Koriolanu, visus viņus viņš nostāda mūsu acu priekšā noapaļotā pilnībā, mīlas pilns, taisnīgs, vienāds brālis visiem. Gōte ir vienīgais kopš Šekspīra laikiem, kas man viņu mazliet atgādina. Arī par Gōti saka, ka viņš spēja lietu redzēt; par viņu var teikt to, ko viņš pats par Šekspīru teicis: „Viņa raksturi ir kā pulksteņi ar caurspīdīgo stikla ciparu plāksni; tie mums rāda stundu kā visi citi, bet bez tam vēl arī ir redzams iekšējais mēchanisms.“

Redzošā acs! Tā mums atslēdz lietu iekšējo harmoniju, mūzikālo domu, ko daba reizēm ietinusi raupjā čaulā. Bet kaut kas viņai bija nodomā. Šo kaut ko saskata redzīgā acs. Vai tās ir zemas, nožēlojamas būtnes? Tu vari par viņiem smieties, tu vari par viņiem raudāt, tu vari šādā vai tādā veidā viņus silti izjust, vissliktākā gadījumā tu vari par viņiem klusēt, novērst savu un citu cilvēku seju no viņiem, kamēr nāk stunda, kur tu viņus izdzīsi un izdzēsīsi.

Patiesībā, dzejnieka kā visu citu cilvēku nepieciešama īpašība ir, lai viņam būtu gars. Ja viņam tāds ir, viņš kļūs par dzejnieku vārdos, un ja nē, tad varbūt par kaut ko vēl labāku, — par dzejnieku darbos. Vai viņš vispār rakstīs un kad, vai prōzā vai dzejā, tas atkarājas no nejaušības, diezin no kādām neparasti mazām nejaušībām, varbūt no tā, ka viņam bijis dziedāšanas skolotājs, ka viņu jaunībā mācījuši dziedāt. Bet spēja, kas viņam palīdz atzīt lietu būtību un viņu harmoniju, kas tur iemīt (jo kas pastāv, sevī nes iekšējo harmoniju, citādi tas neturētos kopā un nepastāvētu), nav ierašu un nejaušību rezultāts, bet dabas dāvana; varonīgā vīra būtiskais bruņojums, lai viņš būtu kas būdams.

Dzejniekam, kā katram citam, mēs vispirms sakām: „Lūk! Ja tev tā trūkst, tad nav nekādas nozīmes turpināt, kalt pantus, sazvērguļot juteklības un sevi s a u k t par dzejnieku, nav tev nekādas cerības. Ja tu to vari, tad prōzā un dzejā, darbā un domā tev vislielākās izredzes.“

Ja cilvēkam nebūtu rokas, viņam varētu būt kājas, un viņš tomēr varētu staigāt, bet — un to nedrīkst aizmirst — bez morāles intelekts nav iespējams, caur un caur nemorālisks vīrs nevar nekā zināt! Lai kādu lietu atzitu, ko mēs par atzišanu saucam, vīram tā vispirms ir jāmīl, jājūt pret to simpatiju, proti, viņam jābūt ar lietu tikumīgos sakaros. Ja viņam nav tik daudz taisnības izjūtas, lai — kur tas būtu vajadzīgs — nomestu savu patmīlību un aizstāvētu arī bīstamu patiesību, kā tad viņš var kaut ko atzīt? Visi viņa tikumi būs manāmi viņa zināšanā. Daba un viņas patiesība ļaunajiem, patmīlīgajiem un glēvajiem vienmēr būs grāmata ar septiņiem zīmogiem; ko viņi par dabu zina, ir niecīgi, pavirši, maz, tikai ikdienas vajadzībām domāts. Bet vai tad arī lapsa kaut ko nezina par dabu? Protams, viņa zina, kur zosis uzturas! Cilvēks-lapsa, kas visur pasaulē sastopams, ko viņš zina vairāk kā to un tamlīdzīgas lietas?

Un ja nu es saku, ka Šekspīrs ir lielākais gara vīrs, tad es visu par viņu esmu teicis. Bet Šekspīra garā slēpjas vairāk nekā mēs to līdz šim esam redzējuši. Viņā ir tas, ko es saucu par neapzinātu garu, viņā ir vairāk tikumības nekā viņš pats to zina. Novaliss ļoti skaisti par viņu saka, ka Šekspīra drāmas ir it kā dabas produkti, tik dziļi kā pati daba. Man liekas, šai izteicienā daudz patiesības. Šekspīra mākslā nav nekā mākslota; taisni tam, kam ir vislielākā vērtība, nav nekā nodomāta vai apslēpta. Tas izaug no dabas dziļumiem šai cēlajā, patiesīgajā dvēselē, kas pati ir dabas balss. Vēlākas cilvēces paaudzes atrādīs jaunu Šekspīra no-

zīmi, jauna gaisma kritīs par viņu pašu cilvēcisko būtību, atklāsies jaunas harmonijas visumā bezgalīgajā celtnē, saskaņā ar vēlākām idejām, radniecībā ar augstākiem spēkiem un cilvēka jutekļiem. Ir vērts, lai mēs par to dziļāk padomātu. — Tāda vīra darbi, lai tie arī būtu pabeigti ar ārējo apzināto piepūli un nodomu, tomēr izaug neapzināti no nepazīstamām dziļēm, kā ozoli no zemes dziļumiem, kā kalni un ūdens; tur mērs dibinājās paša dabas likumos, dziļā saskaņā ar patiesību. Cik daudz vēl Šekspīrā ir apslēpts! Viņa ciešanas, viņa apslēptās cīņas, par kuŗām tikai viņš pats zināja, daudzas vēl nav ne zināmas, ne arī izpaužamas; kā saknes, kā sulas un spēki, kas darbojas apakš zemes. Valoda ir liela, bet klusums ir lielāks.

Runājot par Šekspīru ir atzīmējams šā vīra liksmais miers. Es negribu pelt Dantes postu: tā ir cīņa bez uzvaras; bet patiesa cīņa — un tā ir pirmā, neatvairāmā prasība. Bet tomēr, es Šekspīru saucu par lielāku nekā Danti tāpēc, ka viņš uzcītīgi cīnījās un — uzvarēja. Es nešaubos, ka arī viņam bija savas ciešanas, viņa soneti skaidri liecina, cik dziļos ūdeņos viņš bradājis un peldējis, cīnīdamies par savu dzīvību — un vai ir kāds vīrs, kam tas nebūtu bijis vajadzīgs? Parastais apgalvojums, ka viņš kā putns zarā brīvi un viegli dziedājis, nekā nezinādams par cilvēku sirdsēstiem, man šķiet aplams. Tā gan nebija, tā neklājas nevienam cilvēkam. Kā vīrs no meža zagļa varētu pārvērsties par traģēdijas dzejnieku, nesastapis ceļā sāpes? Vai arī: kā vīrs varētu radīt Hamletu, Koriolanu, Makbetu un daudzas citas varoņu sirdis, ja viņa paša varoņa sirds nekad nebūtu cietusi? Un tad, pretstatā ar visu, ievērojiet viņa liksmību, viņa īsto, pārplūstošo tieksmi smieties! Varētu teikt, ka viņš nekur nepārspilē, izņemot smieklos. Ugunīgus lāstus, vārdus, kas dedzina un dzeļ, atradīsim pie Šekspīra, bet vienmēr viņš ietur mēru; bet viņa

smiekli, šķiet izplūst veselām straumēm; ja viņš kādu grib izsmiet, tad to apber visāda veida palāmām; viņš to izjoko un izmulķo, gribētos teikt, viņš smejas ar visu savu sirdi! Tie vienmēr ir sirsnīgi smiekli, ja arī ne vienmēr vissmalkākie. Par vājumu viņš nesmejas, par postu un nabadzību, ak, nekad! Neviens cilvēks, kas prot smieties — ko mēs apzīmējam ar vārdu smieties — par tādām lietām nesmiešies. Tikai nožēlojams raksturs, kas grib smieties un grib, lai citi viņu uzskatītu par asprātīgu, to dara. Smiekli nozīmē simpatiju. Pat par mulķību un uzpūtību Šekspīrs smējās labvēlīgi.

Mēs šeit nevaram sīkāk apstāties pie Šekspīra atsevišķiem darbiem, kaut gan vēl daudz būtu sakāms. Vai tad visi viņa darbi jau iztīrāti kā Hamlets Vilhelmā Meistarā? Tas ir uzdevums, ko vajadzētu veikt. Par Šekspīra darbiem vispār man jāsaka, ka viņi neizpauž tik pilnīgā mērā personību, kā tas mēdz būt citu rakstnieku darbos. Viņa drāmas ir spoguļi, kuŗos mēs redzam tās pasaules atblāzmu, kuŗā viņš mita. Tikai šur un tur uztveram kādu skaņu no viņa dvēseles krāšņiem akordiem. Tur ir vietas, kas tevi apņem kā pašas debess atklāsme; tie ir spožuma izverdumi, kas apgaismo lietas iekšķīgāko sirdi; un tu sev saki: „Tas ir patiesi, tas ir teikts vienreiz uz visiem laikiem, lai atklātā cilvēka dvēsele atrastos kur atrazdamās, tai jāatzīst, ka tas ir patiesi.“

Kas ielūkodamies Šekspīrā, viņu sapratīs, atzīs, ka arī viņš savā ziņā ir pravietis, viņam ir pravietim līdzīgs skats, kaut gan viņš skatās uz citu pusi. Un šim vīram daba šķita dievišķa, neizsakāma, dziļa kā tofets, augsta kā debess: „Mēs esam no tās pašas vielas, no kuŗas sapņi veidoti.“*) Šie vārdi, ierakstīti Vestminster-Abteijā, tikai retais

*) Citējums no „Vētras“.

izlasa, bet tos saprotot, atklājas dziļa gaišreģa gud-
rība. Mēs Danti nosaucām par viduslaiku katoli-
cisma melōdisko priesteri. Vai mēs Šekspīru ne-
varētu saukt par patiesā katolicisma vēl melōdis-
kāku priesteri, par ūniversālbaznīcas, nākotnes un
visu laikmetu priesteri? Tur nav ne šaursirdīgas
mānticības, ne cietā askētisma, ne neiecietības, ne
fanātiskas mežonības, ne ačgārnības; tur atklājas,
ka tūkstošveidīgs, apslēpts skaistums un dievišķi-
gums mīt visā dabā, un tā jācienī visiem cilvēkiem,
cik vien viņi to spēj. Mēs mierīgi varam teikt, ka
kāda ūniversāla psalma paceļas no Šekspīra,
kas būtu cienīga, lai to ierindotu vēl svētāko
psalmu vidū. Nevis disharmonijā ar tiem — ja mēs
to pareizi sapratuši — bet gan harmonijā. Es
Šekspīru nevaru saukt par skeptiķi, kā to daži da-
rījuši, ko maldinājusi viņa vienaldzība pret ticības
apliecībām un sava laikmeta teorētiskiem strīdiem.
Nē, viņš nav nedz nepatriotisks, kaut gan viņš ļoti
maz teicis par savu patriotismu, nedz arī skeptisks,
kaut gan par savu ticību maz runājis. Šī „vienal-
dzība“ bija viņa lieluma auglis, visa viņa sirds bija
atdota lieliskai, savdabīgai Dieva godināšanai (tā
mēs to gribētu saukt); pārējās kontroverses, nozī-
mīgas citiem cilvēkiem, nebija nozīmīgas viņam.
Mēs varam to saukt par Dieva godināšanu, vai
arī savādāk, bet vai tas nebija kaut kas slavens, ve-
sela slavenu parādību virkne, ko Šekspīrs mums at-
klājis? Es no savas puses tikai varu teikt: to
izjūtu par svētumu, ka vīrs kā Šekspīrs atsūtīts uz
mūsu zemi. Vai viņš nav acs mums visiem, svai-
dīts, debesu sūtīts gaismas nesējs? Un vai nebija
arī labāk, ka šis Šekspīrs, neapzināts cilvēks, ne-
apzinājās savu debess vēstījumu. Viņš nejuta sevi
kā Muhameds to jūta, par sevišķu Dieva pravieti,
tādēļ ka redzēja šo iekšējo mirdzumu. Vai viņš
tieši šajā ziņā nebija lielāks nekā Muhameds? Lie-
lāks, un ja mēs stingri apšējam, kā to iztirzājot Danti

darījam, arī iespaidīgāks. Muhameda ideja par savu augstāko priesterību bija iekšķīgi maldi; un mēs to līdz mūsu dienām pazīstam kā maldos sapītu. Pat Arabijā, tā es domāju, reiz nāks diena, kur Muhameds būs izsmelts un novecojies, kamēr Šekspīrs un Dante vēl būs jauni, kamēr Šekspīrs vēl neaprobežotā laikā būs cilvēces, Arabijas, kā arī visu citu zemju priesteris.

Salīdzinot ar kādu pazīstamu teicēju vai dziedātāju, jā, pat ar Aischilu vai Homēru, vai Šekspīrs ar savu patiesību un universālismu nevarētu tikpat ilgi pastāvēt kā viņi? Viņš ir patiesīgs kā viņi, dziļi kā viņi viņš tiecās universālā un neiznīkstošā pasaulē. Kas zīmējas uz Muhamedu, tad man šķiet būtu labāk, ja viņš tā nebūtu apzinājies sevi! Ak, nabaga Muhamed, viss, ko viņš apzinājās, bija tikai maldi, iznīcība un triviālitate — kā katrā darbībā vienmēr savi maldi. Patiesi lielais viņā bija neapzinātais: ka viņš bija mežonīgs arābu tuksneša lauva, kas runāja varenajā pārkonbalsī, nevis viņa vārdi bija lieli, kuŗus viņš pats uzskatīja par lieliem, bet viņa darbi, viņa jūtas, vēsture, kas tiešām bija liela. Viņa Korāns ir nenozīmīgs, kuplu aplamību kopojums, mēs neticam, kā viņš pats to ticēja, ka Dievs to rakstījis! Lielais vīrs šeit, kā arī vienmēr, ir dabasspēks; kas viņā patiesi liels ceļas neartikulētos dziļumos.

* *

*

Lūk un šeit ir mūsu nabaga Vervikšer-zemnieks, kas tik tālu iestrādājās, ka tapa par teātra vadītāju un varēja dzīvot neubagojot, ko Sausemptona grāfs reizēm laipni uzlūkoja; ko sers Tomāss Luci — lai viņam mūsu pateicība! — tik bargi gribēja tiesāt! Mēs viņu neuzskatījām par dievu kā Odīnu, kamēr viņš vēl bija mūsu vidū, — tas ir apstāklis, par kuŗu vēl daudz varētu runāt. Bet es labāk

pateikšu vai atkārtošu: par spīti bēdīgiem apstākļiem, kuŗos tagad atrodas varoņu kults, skatīties, kas no mūsu Šekspīra izaudzis! No katra angļa, kas mūsu zemē dzimis, no miljonu angļiem mēs labprātāk atteiktos, nekā no šā Stradforda zemnieka! Arī pret veselu ordeņiem greznotu pulku mēs viņu nepārmītu. Viņš ir vislieliskākais, ko mēs līdz šim esam radījuši. Lai glābtu mūsu godu svešās tautās, no visa kā mēs atteiktos, tikai ne no viņa, mūsu angļu dzimtenes lielākās rotas. Iedomāsimies, ja kāds mūs jautātu: ko jūs labāk gribētu, atteikties no savas Indijas, vai arī no sava Šekspīra, jūs angļi? Kā jūs labāk gribētu, lai jums nekad nebūtu bijis Indijas, vai nekad nebūtu bijis Šekspīrs? Oficiālo iestāžu personas bez šaubām atbildētu savā oficiālajā valodā, bet mēs, — vai mums visiem nebūtu jāsaka: Indija šur vai tur, bet bez Šekspīra mēs nevaram iztikt! Arī Indijai kādu reizi, agri vai vēlu, pienāks gals, bet Šekspīram tāds nekad nepienāks, viņš paliks vienmēr, no mūsu Šekspīra mēs nevaram atteikties. — Šeit, es saku, ir angļu karalis, ko neatcels no troņa ne laiks, ne nejaušība, ne arī parlamentu savienība. Vai šis karalis Šekspīrs nestaro vainagotā lieliskumā pār mums visiem, kā mūsu cēlākā, maigākā un tomēr vareņākā vienotāja zīme? Neiznīcināms, tiešām, kā apvienotājs vērtīgāks nekā jebkuŗš cits līdzeklis vai arī jebkuŗa cita iestāde. Mēs viņu varam iedomāties mirdzoši augsti stāvam pār visām angļu valodā runājošām tautām vēl kādu gadu tūkstoti. Vienalga, vai tas būtu Paramatā vai Ņujorkā, visur, kur dzīvo angļu sievas un vīri, vienalga kādā valsts iekārtā, tie reiz cits uz citu teiks: „Jā, šis Šekspīrs ir mūsu; mēs viņu esam radījuši, mēs runājam un domājam caur viņu; mums ir tās pašas asinis, tas pats domāšanas veids.“ Arī visikdienišķākam politiķim derētu par to padomāt.

Jā, tiešām, tā ir liela laime visai tautai, ja tā gūst savu artikulētu valodu, ja rodas vīrs, kas melniski spēj izteikt, ko visa tauta jūt! Itālija, piemēram, nabaga Itālija bija sadrumstalota, saskaldīta, protokolos un līgumos tā nemaz nereprezentējās kā vienība, bet tomēr cēlā Itālija bija vienota: Itālija radīja savu Danti, Itālija varēja runāt. Tauta, kurai ir savs Dante, savā būtībā vienota.

Ceturtais priekšlasījums

Varonis kā priesteris. Lutera Reformācija. Nokss. Puritānisms

(Piektdien, 1840. gada 15. maijā.)

Šodien mums jārunā par lielo vīru priesteru tēlā. Mēs atkārtoti esam pūlējušies noskaidrot, ka iekšēji visas varoņu pašķiras veidotas no vienas matērijas.

Arī priesteris, kā es to saprotu, ir sava veida pravietis, arī viņā vajag starot inspīrācijas gaismai, ko mēs nezinām citādi saukt. Viņš ir nomodā par tautas dzīvību, viņš ir tas, kas to vieno ar neredzamo Svētumu. Viņš ir tautas garīgais vadonis tāpat, kā pravietis ir tās garīgais ķēniņš ar daudziem vadoņiem: viņš ved to ar gudru vadību tuvāk debesīm cauri šai zemei un viņas darbam. Viņa ideāls ir tas, ka arī viņš būtu tāds, ko mēs varam dēvēt par neredzamo debesu balsi, kas tulko, un saprotamā veidā izklāsta cilvēkiem to pašu, ko pravietis.

Luters un Nokss pēc sava īstā uzdevuma bija priesteri un izpildīja šo amatu uzticīgi vārda parastajā nozīmē. Tomēr mums būs izdevīgāk galvenā kārtā aplūkot viņus viņu vēsturiskajā nozīmībā, vairāk kā reformātorus nekā priesterus.

Šos divus vīrus mēs gribam uzskatīt par mūsu labākajiem priesteriem, cik tālu tie bija mūsu la-

bākie reformātori. Jā, es varu jautāt: vai katrs īsts reformātors pēc savas dabas nav vispirms priesteris? Viņš piesauc debesu neredzamo taisnību pret redzamo zemes varu, viņš zina, ka tas, šis Neredzamais, ir spēcīgs un vienīgi spēcīgais. Viņš tic lietu dievišķajai patiesībai, viņš ir redzētājs, kas redz cauri lietu virspusei un godina lietu dievišķo patiesību vienā vai otrā veidā. Tas ir priesteris. Ja viņš pirmām kārtām nav priesteris, tad arī kā reformātors viņš nebūs nekas sevišķs.

Tā nu tagad, kad esam redzējuši lielos vīrus dažādās situācijās, ceļot reliģijas, varonīgas cilvēka eksistences formas šai pasaulē, dzīves teōrijas, kas vērtas, kā Dante viņas apdzied, dzīves darbus, kas neapkaunotu Šekspīru — mums jāaplūko pretējais process, kas arī ir nepieciešams, kas arī izvedams varonīgā veidā. Savādi, ka tas varētu būt nepieciešams, — un tomēr tas ir tā. Maigajam dzejnieka gaismas starojumam vajag atkāpties reformātora niknās zibeņošanas priekšā: nelaimīgā kārtā arī reformātors ir personība, kuŗa nedrīkst trūkt vēsturē! Tiešām, kas gan cits ir dzejnieks ar savu maigumu, ja ne iznākums un galīgais noslēgums reformām vai nesaudzīgajai pravietībai? Jā, es pa laikam piezīmēju, liels dzejnieks ir zīme, ka viņa laikmets sasniedzis savu piepildījumu un ir nobeidzies, ka neilgā laikā būs vajadzīgs jauns laikmets un jauni reformātori.

Bez šaubām, tas būtu skaistāk, ja mēs vienmēr varētu staigāt mūzikas pavadībā, mūs nomierinātu un mācītu mūsu dzejnieki, kā seno laiku raupjās būtes viņu Orfejs. Vai — neizdodoties šim ritmiskajam mūzikālajam ceļam — cik labi būtu, ja mēs varētu vismaz tik daudz, kā iet pa vienmērīgu ceļu; es domāju, ja mums vienmēr pietiktu ar mierīgiem priesteriem, kas dienu dienā mūs labotu! Bet tā tas nav, pat šis pēdējais nav vēl ticis realizēts! Ak, arī kareivīgais reformā-

tors, laiku pa laikam, ir vajadzīga un nenovēršama parādība.

Es nedodu daudz par „rašu attīstību“, par ko mūsu laikos tik daudz runā, tāpat es nedomāju, ka jūs gribētu daudz par to dzirdēt. Tas, ko par šo lietu runā, ir pārāk bieži visekstrāvagantākais un juceklīgākais. Taču es varu teikt, ka fakts par sevi liekas pietiekoši drošs; jā, mēs varam izdibināt lietu dabā tā nenovēršamo vajadzību. Katrs vīrs, kā es kaut kur esmu teicis, nav tikai tas, kas mācās, bet arī tas, kas dara: ar to prātu, kas viņam dots, viņš mācās to, kas ir bijis, bet ar to pašu prātu viņš atklāj tālāk, viņš atrod un izgudro kaut ko savu. Absolūti bez oriģinālītes nav neviens cilvēks. Neviens cilvēks netic un nevar ticēt uz mata tam, kam viņa vectēvs ir ticējis: viņš paplašina ar kādu jaunu atklājumu mazliet savu ieskatu universā un līdz ar to savu universa teoriju — universa — kas ir b e z g a l ī g s, un ko nekad nevar pilnīgi vai galīgi aptvert ar kādu uzskatu vai teorēmu arī vispārī iedomājamā palielinājumā. Katra doma, kas tiešām patiesa mājoja cilvēka sirdī, bija godīga ielūkošanās Dieva patiesībā no cilvēka puses, un sevī g l a b ā j a būtisku patiesību, mūsu visu mūžīgu piederību, kas pastāv visās pārvērtībās, un no otras puses, cik bēdīga ir tā iedoma, kas tēlo visus cilvēkus, visās zemēs un laikos, izņemot mūsu pašu laiku, tādus, kas savu dzīvi ziedojuši akliem, peļamiem maldiem, tirus, pazudināmus pagānus, skandināviešus, muhamedāņus, tikai tādēļ, lai mums varētu būt istā, pēdējā atziņa! Visām cilvēku ģenerācijām vajadzēja būt pazudināmām un maldīgām vienīgi tādēļ, lai šis tagadnes ģenerācijas mazais izgriezums varētu tikt izglābts un aizsniegtu patiesību. Visas ģenerācijas kopš pasaules sākuma maršēja uz priekšu, kā krievu kareivji Šveidnicas forta grāvjos, vienīgi lai piepildītu tos ar saviem likiem, tā ka mēs

varētu pāriet un ieņemt cietoksni! Tā ir neticama hipoteze.

Vai visi patiesīgie cilvēki, kas dzīvo, vai kas kādreiz dzīvoja, nav vienas un tās pašas armijas kareivji, kas sapulcināti, lai Debesu vadībā cīnītos pret vienu un to pašu ienaidnieku, pret tumsas un maldu valstību? Kāpēc mums vajadzētu būt svešiem savā starpā, cīnīties ne pret ienaidnieku, bet pašiem pret sevi, tikai tādēļ, ka mums dažādas uniformas? Visas uniformas ir labas, ja viņas ietver sevī īstus, drosmīgus cilvēkus.

Pirmā mirklī varētu likties, ka protestantisms noposta to, ko mēs saucam par varoņu godināšanu un tēlojam par cilvēcei visu iespējamo sociālo vai reliģiōzo labumu pamatu. Bieži dzird sakām, ka protestantisms ievadījis jaunu ēru, kas radikāli atšķiras no katras, ko pasaule kādreiz agrāk redzējusi: „personīgā sprieduma“ ēru, kā viņi to sauc. Ar šo sacelšanos pret pāvestu katrs cilvēks kļūva pats sev pāvests un mācījās, blakus citām lietām, ka viņam nevajag nekad vairs uzticēties kādam pāvestam vai garīgam varonim-vadonim! Vai līdz ar to garīga apvienība, katra hierarchija un subordinācija cilvēku starpā no šī brīža nepārvēršas neiespējamībā? Tā mēs dzirdam runājam. Tagad man nevajag noliegt, ka protestantisms bija sacelšanās pret garīgajiem valdniekiem, pāvestiem un daudziem citiem. Jā, es gribu pielaist domu, ka angļu puritānisms, šī sacelšanās pret zemes valdniekiem, bija otrais cēliens; ka briesmīgā franču revolūcija pati — bija trešais cēliens, ar ko visi valdnieki, laicīgie un garīgie, kā varētu likties, tika iznīcināti, vai gaidīja drošu iznīcināšanu. Protestantisms ir tā lielā sakne, no kuŗas izaug visa mūsu tālākā Eiropas vēsture. Jo garīgais vienmēr, iemiesosies cilvēku laicīgajā vēsturē; garīgais ir laicīgā sākums.

Bez valdniekiem, īstiem valdniekiem, laicīgiem un garīgiem, es neredzu nekā iespējama, izņemot anarchiju — ļaunāko no visām lietām. Bet es esmu pārliecināts, ka protestantisms, lai kādu anarchistisku dēmonkratiju tas radījis, ir iesākums jaunai, īstai valdonībai un kārtībai. Esmu pārliecināts, ka tā ir sacelšanās pret neīstiem valdniekiem, sāpīgā, bet nenovēršamā pirmā sagatavošanās uz to, lai īsti valdnieki iegūtu vietu mūsu starpā. Ir vērts, ka to paskaidrojam mazliet tuvāk.

Tāpēc vispirms piezīmēsim, ka šis „personīgais spriedums“ pašos pamatos nav jaunums pasaulē, bet jaunums vienīgi tajā laikmetā. Nav nekā būtiski jauna vai sevišķa reformācijā; tā bija atgriešanās pie patiesības un īstenības, pretstatā — neīstumam un liekulībai; tādi ir un ir bijuši visu reformāciju un neviltotu mācību paveidi. Personīgā sprieduma brīvībai, ja mēs labi apsvešam, vajadzēja eksistēt pasaulē visos laikos. Dante neizrāva sev acis, vai neuzlika sev važas; viņš bija kā mājās šai savā katolicismā, kā brīva redzētāja dvēsele tajā.

Sprieduma brīvība? Nekādas dzelzs važas, nekāda ārēja vara nav varējusi kādreiz piespiest vīra dvēseli ticēt vai neticēt: tā ir viņa paša neizdzēšamā gaisma, šis viņa spriedums. Viņš valdīs un ticēs šeit vienīgi no Dieva žēlastības!

Un tagad es iedrošinos apgalvot, ka personīgajam spriedumam, uzticīgi lietotam, nevajag nekādā ziņā nobeigties ar savtīgu neatkarību un izolāciju, bet drīzāk vajag beigties ar gluži pretējo. Godīga meklēšana nav tā, kas rada anarchiju; tie ir maldi, neīstums, pustinība un nepatiesība, kas to rada. Vīrs, kas protestē pret maldiem ir uz ceļa, kas viņu vieno ar visiem cilvēkiem, kas tic patiesībai. Nav iespējama nekāda vienība to cilvēku starpā, kas tic vienīgi frazēm. Tāda cilvēka sirds ir mirusi. Tai nav līdzjūtības spēka pat pret lietām — jo citādi viņš ticētu tām un ne frazēm. Nekādas līdzjūtības

pat pret lietām, cik daudzkārt mazāk pret cilvēkiem! Viņš nespēj saplūst ar cilvēkiem, viņš ir anarchists cilvēks. Vienīgi patiesīgu cilvēku pasaulē ir iespējama vienība, — un tur, beidzot, viņa ir tikpat kā droša.

Varoņu godināšana? Tiešām, ja kāds vīrs ir patstāvīgs, pirmatnīgs, īsts, vai — vienalga, kā mēs to saucam, — tas patiesi nekavē viņu godināt cita vīra patiesību un tai ticēt! Tas viņu tikai pavedina, aicina un neatturami spiež neticēt citu cilvēku nedzīvajām formulām, frazēm un nepatiesībām. Vīrs satver patiesību atvērtām acīm tāpēc, ka viņa acis ir atvērtas; vai viņam vajag tās aizvērt, pirms viņš spēj iemīlot savu patiesības skolotāju? Vienīgi viņš spēj milēt ar taisnīgu pateicību un īstu dvēseles lojālītāti varoni-skolotāju, kas viņu ir izpestījis no tumsas gaismā.

Varoņu godināšana nekad nebeidzas, un arī nevar beigties. Lojālītāte un varonība ir pasaulē mūžīgi. Un viņām ir tā patiesība, ka viņas nav pamatotas uz izpušķojumiem un ārišķībām, bet gan uz īstenību un patiesīgu. Ne ar to, ka jūs aizverat savas acis, savu „personīgo spriedumu“, — nē, bet gan ar to, ka jūs atverat tās, un ka jums ir kas, ko redzēt! Lutera vēstījums bija gāšana un iznīcināšana visiem neīstajiem pāvestiem un varas kungiem, bet dzīvība un spēks — visiem jauniešiem un īstajiem, kaut arī tālā nākotnē.

Lutera dzimtene bija Eislebena Saksijā; šeit viņš nāca pasaulē 1483. gada 10. novembrī. Tā bija nejaušība, kas šo godu piešķīra Eislebenai. Viņa vecāki, nabadzīgi kalnrači, kādā šā apgabala ciemātā, ko sauca Mōra, bija nogājuši uz ziemas mesī Eislebenā. Šīs ainavas burzmā Lutera sieva piedzīvoja savu grūto stundu, atrada patvērumu kādā nabadzīgā mājā, un zēnu, ko viņa dzemdēja, nosauca par Mārtiņu Luteru. Diezgan interesanti par to padomāt. Šī nabaga Frau Luther,

viņa bija aizgājusi ar savu vīru, lai izdarītu savus mazos iepirkumus; varbūt, lai pārdotu vilnas saišķi, ko viņa bija savērpusi, lai nopirktu mazās, ziemā nepieciešamās lietas savainiecīgajai būdai vai saimniecībai. Visā pasaulē šai dienā nebija neviena cilvēku pāra, kas izskatītos tik pilnīgi nenozīmīgs, kā šis kalnracis un viņa sieva. Un tomēr, kas bija visi imperātori, pāvesti un varenie, salīdzinot ar viņiem? Šeit bija dzimis atkal kāds visvarens vīrs, kuŗa gaismai vajadzētu liesmot pasaulē kā bākai pāri ilgiem gadu simtiem un laikmetiem. Visa pasaule un viņas vēsture gaidīja šo vīru. Tas ir dīvaini, tas ir lieliski. Tas mūs vada atpakaļ uz kādu citu dzimšanas stundu vēl šaurākā apkārtnē — priekš astoņpadsmit gadu simtiem, — par kuŗu ir labāk, ka nesakām nekā, ka vienīgi klusumā domājam, jo — kādi mums būtu šeit vārdi! Brīnumu laikmets pagājis? Brīnumu laikmets ir mūžam šeit! —

Es atzīstu, to pilnīgi piemērotu Lutera uzdevumam šai zemē, un ka to neapšaubāmi gudri šim mērķim bija iekārtojis liktenis, kas valda pār viņu, un mums, un visām lietām, — ka viņš piedzima nabags, un nabags tikā uzaudzināts, būdams viens no nabadzīgākajiem cilvēkiem. Viņam vajadzēja ubagot, kā to skolas bērni tais laikos darīja. Dziedādams dāvanu un maizes dēļ, viņš gāja no mājas uz māju. Grūtības, rigorōza nepieciešamība bija nabaga zēna pavadoņi; neviens cilvēks un neviena lieta neuzlika neīstu masku, lai glaimotu Mārtiņam Luteram. Lietu vidū, ne viņu parādību vidū vajadzēja viņam augt. Zēns ar parupjo ārieni, bet tomēr vājo veselību, ar savu lielo, karsto dvēseli, pilnu ar visām spējām un ieņēmību, — ļoti cieta. Bet tas bija viņa pienākums — iepazīties ar īstenību un palikt ar to sakarā, lai cik tas maksātu. Viņa uzdevums bija visu pasauli novest atpakaļ pie īstenības, ja tā pārāk ilgi bija kavējusies šķietamībā. Viņš bija jauneklis, kas izaudzis ziemas virpuļvējos, dziļā tumsā un grū-

tībās, lai beidzot varētu iznākt no savas vētrainās Skandināvijas, spēcīgs kā īsts vīrs, kā Dievs: kristīgo Odins, — atkal viens īsts Tors ar savu pērkonu āmuru. lai atkal satriektu tiešām nejaukos Jötunus un milžus-briesmoņus!

Izšķirējs notikums, varbūt, viņa dzīvē, mēs varam iedomāties, bija viņa drauga Alekša nāve no zibens spēriena pie Erfurtes vārtiem. Luters bija izcīnījies cauri zēna gadiem, labākiem un ļaunākiem, parādīdams, par spīti visiem šķēršļiem, visspēcīgāko prātu un dedzību uz mācīšanos. Viņa tēvs, nešaubīgi pārliecināts, ka viņš varētu tikt pasaulē uz priekšu, lika viņam studēt tiesību zinātni. Šis bija ceļš uz augšu. Luters, kam šeit bija maz savas gribas, pievienojās: viņš toreiz bija deviņpadsmit gadu vecs. Aleksis un viņš bija bijuši aplūkot vecos Luterus Mansfeldā. Viņi bija atkal atnākuši atpakaļ tuvu Erfurtei, kad uznāca pērkonu negaiss; zibens ķēra Aleksi, viņš nokrita nedzīvs pie Lutera kājām. Kas ir mūsu dzīve — izdzēšama vienā mirklī, sadedzināma kā papīra lapa, — izgaisināma tukšajā mūžībā! Kas ir visas laicīgās priekšrocības, kanclera godība, ķēniņa godība? Tās visas guļ sarauktas kopā — šeit! Zeme zem tām ir atvēršies — acumirklī to vairs nav, un ir mūžība. Luters, sirdī satriekts, nolēma nodoties vienīgi Dievam un Dieva kalpošanai. Nevērojot visus tēva un citu mēģinājumus atrunāt, viņš kļuva par mūku Erfurtes auguštīniešu klosterī.

Tas, varbūt, bija pirmais gaismas punkts Lutera dzīvē. Viņa tīrā griba tagad pirmo reizi noteikti izpaudās. Bet, pagaidām, tas vēl bija par vienīgo gaismas punktu pilnīgas tumsas elementā. Viņš saka, ka viņš bijis dievbijīgs mūks: „Ich bin ein frommer Mönch gewesen,“ kas uzticīgi, ar pūlēm cīnījās aizsniegt attaisnojumu savam cēlajam solim; bet bija par maz panākumu. Viņa prāts nebija mazinājies, bet drīzāk palielinājies, tā sakot, līdz bez-

galībai. Rupjie darbi, ko viņam kā iesācējam savā klosterī vajadzēja strādāt, dažādi vergu darbi nebija viņa lielākās bēdas. Vīra dziļā, nopietnā dvēsele bija nonākusi visāda veida moku un šaubu varā. Viņš ticēja, ka viņam, varbūt, vajadzēs drīz mirt, un vēl daudz ļaunāk kā mirt. Ar jaunu interesi dzird par nabaga Luteru, ka viņš šai laikā dzīvoja bailēs no neizsakāmā posta, iedomājās sevi notiesātu mūžīgai pazudināšanai. Vai tā nebija vīra pazemīgā, patiesīgā daba? Kas viņš bija, ka viņu vajadzēja uzņemt debesīs! Viņš, kas bija pazinis vienīgu postu un visnožēlojamāko kalpošanu: vēsts bija pārāk svēta, lai būtu ticama. Viņš nevarēja tikt skaidrībā par to, kā ar gavēņiem, nomoda stundām, formulām un mesu lasīšanu kāda cilvēka dvēsele var tikt izglābta. Viņš nonāca melnā grūtsirdībā, viņš streipuloja it kā bezdibenīgā izmisuma malā.

Tam vajadzēja būt ļoti svētīgam atradumam, kad viņš tai laikā uzgāja kādu vecu, latīnisku bibliotēku Erfurtes bibliotēkā. Nekad agrāk viņš nebija redzējis šo grāmatu.*) Tā viņam mācīja ko citu nekā gavēšana un lūgšanas stundas. Arī kāds brālis mūks, kam bija piedzīvojumi gara lietās, viņam palīdzēja. Lutera mācījās tagad, ka cilvēku glābj ne mesu dziedāšana, bet Dieva bezgalīgā žēlastība, — tā bija jau ticamāka hipoteze. Pakāpeniski viņš atrada sev pamatu it kā uz klints. Nav brīnums, ka viņam vajadzēja godāt bibliotēku, kas viņam bija nesusi šo svētīto palīdzību. Viņš cienīja to, kā tādām vīram pienākas cienīt Visaugstākā vārdu. Viņš nolēma turēties pie tās; tā viņš arī visā dzīvē un līdz nāvei noteikti darīja.

Šī, tā tad, ir viņa atbrīvošanās no neziņas, viņa galīgais triumfs par tumsu. To mēs saucam par viņa atgriešanu. Viņa dzīvē tas svarīgākais laik-

*) Šis norādījums nav gluži pareizs. Jau students būdams, Lutera Erfurtes universitātes bibliotēkā bija iepazinies ar bibliotēku.

mets no visiem. Ka viņš tagad ik dienas auga mierā un skaidribā, ka viņš, attīstīdams tagad lielos talantus un tikumus, kas viņā bija iedēstīti, pacēlās nozīmības ziņā savā klosterī, savā zemē, un tika atzīts vairāk un vairāk par derīgu visiem dzīves godājamiem uzdevumiem, — tās ir dabīgas sekas. Augustīniešu ordenis viņu sūtīja misijās kā apdāvinātu uzticamu vīru, kas spējīgs labi izpildīt viņu uzdevumus. Saksijas kurfirsts Fridrichs, saukts gudrais, tiešām gudrs un taisnīgs firsts, bija atzinis viņu par vērtīgu personību un pieņēma viņu par profesoru savā jaunajā Vitenbergas universitātē, arī par predikantu Vitenbergā. Abās šais nozarēs, kā visos pienākumos, ko viņš pildīja, Lutera ikdienišķās dzīves mierīgajā sfairā ieguva arvienu vairāk visu labo cilvēku cieņu.

Savā divdesmit septītajā gadā viņš pirmo reizi redzēja Romu, kad viņu, kā jau es teicu, klosteris bija uz šejieni sūtījis ar kādu uzdevumu. Pāvests Jūlijs Otrais un viss tas, kas notika Romā, katrā ziņā piepildīja Lutera dvēseli ar pārsteigumu. Viņš bija nācis uz Svēto Pilsētu, Dieva vietnieka troni zemes virsū, un viņš atrada to, ko mēs labi zinām! Daudz pārdomas tas pamodināja vīrā, daudz tādu, par ko mums nav nekādu ziņu, tādu, ko viņš pats, varbūt, nemācēja izteikt. Šī Roma, šī viltus priesteru sapulcēšanās vieta, tērpusies ne svētuma daļumā, bet gan gluži citādā tērpā, ir ne īsta! — Bēt ko tas nozīmē Luteram! Viņš — niecīgs vīrs. Kā lai viņš reformē pasauli? Tas pavisam nebija viņa nodoms. Pazemīgs, vientuļš vīrs, kādēļ tad lai taisni viņš plēšas ar pasauli? Tas bija pienākums daudz augstākiem vīriem par viņu. Viņa uzdevums bija gudri izvadīt savus soļus cauri dzīvei. Lai viņš tik šeit izdara labi pats savus mazos pienākumus, pārējais — lai cik briesmīgi un drūmi tas izskatās — ir Dieva, ne viņa rokās.

Mūks Tecelis, ko bezrūpīgi bija izsūtījis tirgo-

ties Leo Desmitais, — kas gribēja vienīgi mazliet palasīt naudu un vispāri, liekas, bijis vairāk pagāns nekā kristietis, ja viņš vispār kaut kas bija, — nonāca Vitenbergā un iesāka šeit savu bezkaunīgo veikalu. Lutera draudze pirka indulgences. Viņa baznīcas bikts krēslā laudis aizbildinājās viņam, ka viņiem viņu grēki esot jau piedoti. Luteram, ja viņš negribēja atstāt savu posteni kā laisks viltnieks un glēvulis tā mazā zemes gabaliņa centrā, kas piederēja viņam un nevienam citam cilvēkam, vajadzēja uzstāties pret indulgencēm un atklāti paziņot, ka tās ir tukšības un nožēlojama krāpšana, ka neviena cilvēka grēkus nevar izpirkt ar tām. Tas bija visas Reformācijas sākums. Mēs zinām, kā tā norisinājās tālāk no šīs pirmās publiskās Tecela izaicināšanas 1517. gada pēdējā oktobra dienā ar iebildumiem un pierādījumiem; kā tā izplatījās vienmēr tālāk, pacēlās vienmēr augstāk, līdz kļuva neizdzēšama un piepildīja visu pasauli. Lutera galvenā vēlēšanās bija izlabot šīs un dažas citas nebūšanas. Viņa nodoms pavisam nebija ievadīt atšķelšanos no baznīcas un sacelšanos pret pāvestu, visu kristīgo tēvu. — Eleganta pagānu pāvests maz rūpējās par šo mūku un viņa mocībām, tomēr gribēja tikt galā ar šo skandalu. Kādu trīs gadu laikā, kad viņš bija izmēģinājis dažādas maigākas metodes, viņš iedomājās, ka būtu labi to izbeigt ar uguni. Mūka rakstus viņš lika nodot bēdējiem sadedzināšanai un viņa ķermeni saistītu nosūtīt uz Romu, — varbūt, līdzīgam nolūkam. Tas bija tas ceļš, kā viņi bija tikuši galā ar Hussu, ar Horonīmu priekš gadu simta. Šis arguments — uguns! Nabaga Huss: viņš nāca uz šo Konstances koncilu ar visiem iespējamiem solījumiem un aizsardzības rakstiem. Nopietns, ne dumpīga rakstura vīrs! Tie iemeta viņu tūlīt akmens pagrabā, „trīs pēdas platā, sešas pēdas augstā un septiņas pēdas garā,“ izdedzināja viņa patiesīgo balsi no šīs pasaules, noslāpēja to dūmos un

ugunī. Tas ne bija labi darīts! Es no savas pu-
ses attaisnoju Luteru, ka viņš tagad pilnīgi sacēlās
pret pāvestu. Elegantais pagāns ar savu uguns de-
kretu bija aizdedzinājis cēlām dusmām bezbailīgāko
sirdi, kas toreiz pasaulē pukstēja. Bezbailīgāko,
kaut arī vienu no pazemīgākajām, lēnīgākajām; —
tā nu bija aizdezināta. Šiem maniem vārdiem, pa-
tiesajiem un skaidrajiem vārdiem, kas uzticīgi tie-
cas, cik tālu cilvēcīgais nespēks to atļauj, veicināt
Dieva patiesību zemes virsū un glābt cilvēku dvē-
seles, tu, Dieva vietnieks zemes virsū, atbilde tiem
ar bendi un uguni? Tu gribi mani un viņus sadedzi-
nāt par atbilde uz dievišķo vēsti, ko tie centās tev
nest? Tu neesi Dieva vietnieks, tu esi kāda cita
vietnieks, ne viņa, es domāju! Es uzskatu tavu
bullu par pergamenta meliem un sadedzinu to.
Dari tālāk, kā tev liekas labi, es daru tā. — Tas bija
1520. gada 10. decembrī, trīs gadus pēc šīs lietas
sākuma, kad Lutera „lielā ļaužu pulkā“ spēra šo
dusmu soli, sadedzinādams pāvesta uguns dekretu
„pie Elsteres vārtiem Vitenbergā“. Vitenberga no-
skatījās „ar gaviļēm“, noskatījās visa pasaule. Pā-
vestam nevajadzēja radīt šo „gaviļu saucienu“!
Tas bija nāciju atmošanās gaviļu sauciens. Klusajai
vācu sirdij, pazemīgajai, pacietīgajai, beidzot bija
uzlikts vairāk kā viņa spēja panest. Formālisms,
pagāniskā pāvestība un citas aplamības un sapuvusē
ārišķība bija valdījusi pietiekoši ilgi! Un šeit atkal
bija atrasts vīrs, kas drīkstēja teikt visiem cilvē-
kiem, ka Dieva pasaule nav pamatota uz ārišķībām,
bet uz īstenības, ka dzīve ir patiesība un nevis meli!

Pašos pamatos, kā mēs augšā teicām, mums
jāuzskata Lutera par pravieti, elku satriecēju, ceļa
rādītāju cilvēkiem atpakaļ uz īstenību. Tas ir lielu
vīru un skolotāju uzdevums. Muhameds teica: šie
jūsu elki ir koka, jūs uzliekat vasku un eļļu viņiem,
tiem pielīp mušas. Šeit nav Dievs, es jums saku,
šeit ir melns koks! Lutera teica pāvestam: šī tava

lieta, ko tu sauc par grēka atlaižām, ir papīra lupata ar tinti. Tā nav nekas cits, tā un vēl tik daudzas lietas, kas līdzīgas tai, nav nekas cits. Vienīgi Dievs var piedot grēkus. Pāvestība, garīgā tēvišķība kristīgajā baznīcā, vai tā ir tikai ārīšķīgā maska, drēbes un pergamenta maska? Nē, tā ir respektējamā īstenība! Dieva baznīca nav ārīšķība, debesis un elle nav ārīšķība. Es apgalvoju to no tā laika, kamēr jūs mani uz to spiežat. Palikdams pie tā, es, nabags vācu mūks, esmu stiprāks par jums visiem. Es stāvu vientuļš, bez draugiem, bet ar Dieva patiesību, jūs ar savām tiārām, trīsstūru cepurēm, ar savām bagātībām un bruņojumiem, garīgiem un laicīgiem pērkoniem, jūs stāvat ar velna meliem un neesat tik stipri! —

Vormsas saeimu, Lutera uzstāšanos šeit 1521. gada 17. aprīlī var uzskatīt par lieliskāko izrādi modernajā Eiropas vēsturē, patiesi punkts, no kā visa sekojošā civilizācijas vēsture sāk savu atjaunoto gaitu. Pēc vairākkārtīgām sarunām un disputācijām lieta bija nonākusi jau tik tālu. Jaunais ķeizars Kārlis Piektais ar visiem Vācijas firstiem, pāvesta nunciem, garīgiem un laicīgiem augstmaņiem ir šeit sapulcējušies; Luteram jāparādās un jādod atbilde, vai viņš grib atsaukt, vai nē. Pasaules krāšņums un varenība sēd šeit vienā pusē, otrā Dieva patiesības dēļ pieceļas kāds vīrs, nabaga kalnrača Anša Lutera dēls. Draugi bija atgādinājuši viņam Hussu, devuši padomu neiet, bet viņš negribēja, ka viņam dotu padomu. Liels draugu pulks bija izjājis viņam pretim ar vēl nopietnākiem brīdinājumiem. Viņš atbildēja: „Ja arī būtu tik daudz velnu Vormsā, cik dakstiņu uz jumtiem, es tomēr gribētu iet!“ No rīta, kad viņš gāja uz saeimas zāli, ļaudis spiedās ap logiem un uz māju jumtiem, daži no tiem uzsauca viņam svinīgiem vārdiem, lai neatsauc: „Kas mani aizliedz cilvēku priekšā!“ klieudz tie viņam pakal, it kā svinīgi lūgdami un nozvērīnādami.

Vai tas patiesībā nebija arī mūsu lūgums, visas pasaules lūgums, visas pasaules — kas atradās tumšā dvēseles kalpībā, nospiesta zem melna, spokaina lietuvēna un chimēras ar trīsstūrainu cepuri, kas sauca sevi par tēvu Dieva vārdā un vēl nezina ko: „Atbrīvo mūs; tas ir tavā rokā; nepamet mūs!“

Un Lutera nepameta mūs. Viņa divu stundu garā runa izcēlās ar savu godbijīgo, gudro un godīgo toni. Tā bija padevīga tam, kas varēja taisnīgi prasīt padevības, nepadevīga visam, kas nebija tāds. Viņa raksti, viņš teica, esot pa daļai viņa paša, pa daļai aizņemti no Dieva vārdiem. Kas attiecoties uz viņa paša daļu, tur esot iekļuvusi cilvēcīgā nepilnība: neapvaldītas dusmas, aklums, bez šaubām, daudzas lietas, kuņas, ja viņš tās varētu novērst, būtu viņam par svētību. Bet to, kas stāv uz cieta pamata un Dieva vārda, viņš nevarot atsaukt. Kā viņš varētu? „Atspēkojiet mani,“ viņš noslēdza, „ar pierādījumiem no svētajiem rakstiem un citurienes, ar gaišiem un skaidriem pamatojumiem; citādi es nevaru atsaukt. Jo tas nav nedz labi, nedz arī gudri darīt kaut ko pret sirdsapziņu. Šeit es stāvu, es nevaru citādi, lai Dievs man palīdz!“ — Tas ir, kā mēs teicām, lielākais acumirklis modernajā cilvēces vēsturē. Angļu puritānisms, Anglija un viņas parlaments, abu Amerikas, un šo divu gadu simtu milzīgais darbs, franču revolūcija, Eiropa un viņas tagadnes darbs katrā vietā: visa tā dīglis jau ir šeit. Būtu Lutera šai brīdī darījis citādi, viss tad būtu bijis citādi! Eiropiska pasaule jautāja viņam: vai man jāgrimst vienmēr dziļāk maldos, gurdenā pūšanā, riebīgā, nolādētā nāvē; — vai — vienalga, ar kādām lēkmēm — jāizmet maldi no sevis un jāizveseļojas un jādzīvo? —

Lieli kari, kildas un nesaskaņas sekoja šai reformācijai, tās turpinājas līdz mūsu dienām un vēl ir tālu no nobeiguma. Daudz pārrunu un sūdzību ir izteikuši par tām. Viņas ir nožēlojamas, nenolie-

dzami. Bet kas gan beidzot, Luteram vai viņa lie-
tai daļas gar tām? Tā liekas dīvaina iedoma —
visu to uzkrāut reformācijai. Kad Herkules no-
vadija tīrītāju straumi ķēniņa Augija stallos, man
nav nekādu šaubu, ka sajukums, kas sekoja, bija vis-
apkārt ļoti ievērojams. Bet es domāju, tā nebija
Herkulesa vaina, tā bija kāda cita vaina! Refor-
mācija varēja nest rezultātus, kādus vien gribēja,
kad viņa nāca, bet Reformācija vienkārši nevarēja
nenākt.

Par Luteru es vēl gribu pievienot attiecībā uz
visiem šiem kariem un asins izliešanām zīmīgo
faktu, ka nevienu no tiem viņš neuzsāka tik ilgi, ka-
mēr viņš dzīvoja. Kildas neizvērtās par cīņām tik
ilgi, kamēr viņš šeit bija. Man šis fakts der par
pierādījumu viņa lielumam. Cik reti mēs at-
rodam kādu vīru, kas ir ierosinājis kādu kustī-
bu, un kas pats nav gājis bojā, pats nav aiz-
slaucīts prom tajā! Tāda ir parastā revolūcionāru
gaita. Lutera palika lielā mērā šis vislielākās revo-
lūcijas kungs. Visi protestanti, lai no kādas šķiras
vai amata tie nāca, gaidīja no viņa vadišanu, un
viņš to mierīgi uzņēmās, un noteikti palika tās cen-
trā. Lai to izdarītu, vīram vajag ķēnišķīgu spēju:
viņam vajag spēju visās pārvērtībās izšķirt, kur ir
lietas īstais kodols, un droši uz tā pamatoties kā
stipram, īstam vīram, lai citi īstie vīri varētu šeit
sapulcēties ap viņu. Citādi viņš nepalikis cilvēku
vadonis. Lutera tīrais, dziļais sprieduma spēks,
viņa dažādās spējas, sevišķi k l u s u m a, pacietī-
bas un sāvaldišanās spēks ir ļoti svarīgi šajos ap-
stākļos.

Lutera nopelni literātūras vēsturē ir ļoti lieli,
viņa dialekts kļuva par rakstu valodu visiem. Tie
nav labi uzrakstīti, tie viņa divdesmit četri kvarto
sējumi; uzrakstīti steigā, ar gluži citādu nekā lite-
rāru nolūku. Bet nevienās grāmatās es neesmu at-
radis kādam vīram spēcīgāku, īstāku, es gribu teikt,

cēlāku spēju kā tajās. Neaptēsts godīgums, sirsnība, vienkāršība, raupjš, neviltots gars un spēks. Viņš izstaro gaismas mirklus no sevis, viņa aizkustinošās frazes viņa paša dialektā, liekas, ietricas pašā lietas būtībā. Arī labs humors, ja — maiga jūsma, cēlums un dziļums: šis vīrs būtu varējis būt arī dzejnieks! Bet viņam vajadzēja dzīvot ēpisku poēmu, nevis tādu rakstīt. Es saucu viņu par lielu domatāju, kā to tiešām jau apliecina viņa sirds dižums.

Richters (Žans Pauls) saka par Lutera vārdiem: „Viņa vārdi ir puse no kaujas.“ Tā viņus var dēvēt. Viņa būtiskā īpatnība bija tā, ka viņš varēja cīnīties un uzvarēt, ka viņš bija īsts cilvēcīgās drošsirdības paraugs. Neviena bezbailīgāks vīrs, neviena mirstīga sirds, ko varētu saukt par d r o s m ī g ā k u, nekad nav dzīvojusi, cik var vērot, šajā teutoņu ciltī, kuņas raksturs ir drošsirdība! Tas, ka viņš izaicināja „velnus“ Vormsā, nebija tukša lielība, kā tas būtu, ja tagad to teiktu. Tas bija Lutera ticējums, ka ir velni, garīgi pazemes iemītnieki, kas vienmēr cenšas apsēst cilvēkus. Daudzas reizes tas viņa rakstos atkārtojas, un daži uz tā pamatojuši ļoti mazisku izsmieklu. Vartburgas istabā, kur viņš sēdēja tulkodams bībeli, jums vēl tagad rāda melnu traipu uz sienas, — kādas šīs cīņas dīvainu piemiņas zīmi. Luters bija noguris no ilgā darba, slimības, gavēšanas. Te viņa priekšā pacēlās kāds riebiģs, neapprakstāms tēls, ko viņš turēja par Ļauno, kas grib kavēt viņa darbu. Velnišķīgā drosmē Luters pielēca kājās, meta parādībai ar savu tintes pudeli, un tā pazuda. Traips vēl tagad tur ir, — dīvaina piemiņa dažādām lietām. Katrs aptiekāra māceklis mūsu dienās var mums pastāstīt, kas no zinātniskā viedokļa mums jādomā par šo parādību, bet vīra sirds, kas iedrošinājās bezbailīgi stāties pretī pašai ellei aci pret aci, nevar dot nekāda augstāka pierādījuma savai bezbailībai. Tādas lietas,

kā priekšā viņš drebētu, nav nedz šīs zemes virsū, nedz zem tās. — Pietiekoši bezbailīgi! „Velns zina,“ raksta viņš kādu reizi,*) „ka tas neizcēlās manī aiz bailēm. Es esmu redzējis neskaitāmu daudzumu velnu un viņiem pretojies!“

Tai pašā laikā ļoti maldās tie, kas iedomājas, kā daudzi to dara, ka šī vīra drosme bija tikai rupjība, neaptēsta, nepaklausīga stūrgalvība un mežonība. Pavisam nē. Var būt tāda bezbailība, kas rodas domu vai jūsmas trūkumā, naidīgā un aprobežotā niknumā. Mēs nevērtējam augsti tīgera drosmi! Ar Luteru bija gluži citādi, neviena apsūdzība, kas pret viņu celta, nevar būt netaisnīgāka kā šis pārmetums par viņa tīro, mežonīgo varmācību. — Bez tam viņam bija ļoti lēnīga sirds, līdzjūtības un mīlestības pilna, kāda patiesībā vienmēr ir īsti drosmīga sirds. Tīgeris bēg no s t i p r ā k a pretinieka, tīgeris nav tas, ko mēs saucam drošsirdīgu, viņš vienīgi mežonīgs un nežēlīgs. Es nezinu nekā cita, kas tik lielā mērā aizgrābtu, kā liegā maiguma dvesma šajā dižajā pirmatnīgajā Lutera sirdī, — liega kā bērna vai mātes maigums. Tik godīgs, tik nesamaitāts ar frazēm, vienkāršs, raupjš savā izteiksmē, tīrs kā ūdens, kas iztek no klints.

Lutera „Galda sarunās“, viņa draugu savāko anekdotu un izteicienu grāmatā, kas izdota pēc viņa nāves, viņa interesantākajā grāmatā mēs atrodam dažu jauku neapzinātu atklājumu par vīru pašu un viņa dabu. Viņa izturēšanās pie viņa meitiņas nāves gultas, tik mierīga, tik diža un mīlestības pilna, aizkustina vislielākajā mērā. Viņš ir padevies domām, ka viņa mazajai Magdalēnai ir jāmirst, un tomēr viņš ilgojas neizsakāmi, kaut viņa varētu dzīvot. Ar godbijīgu drausmu viņš seko viņas mazās dvēseles lidojumam cauri viņam nepazīstamajām telpām.

*) Kurfirstam Fridricham 1522. gada 5. martā, kad viņš steidzās no Vartburgas uz Vitenbergu. Tulk. piez.

Reiz nakts vidū viņš lūkojās ārā no sava vientuļā Patmosa, Koburgas pils: lielā bezgalības velve, garās mākoņu laivas, kas slīd tai pāri — mēmas, savādas, milzīgas, — kas to visu uztur? „Neviens nekad nav redzējis tai pilārus, un tomēr to kāds balsta.“ Dievs to uztur. Mums jāzina, ka Dievs ir liels, ka Dievs ir labs, un jāuzticas, kur mēs nevaram redzēt. — Atgriežoties reiz no Leipcigas, viņu pārsteidz labības lauka skaistums: kā viņas pacelas uz saviem skaistajiem, slaidajiem stiebriem, šīs zeltaini dzeltenās vārpas, noliekušas savas zeltainās galvas! Viss šeit kupls un viņojošs; maiga zeme uz Dieva laipno pavēli ir atkal reiz sagādājusi cilvēkam maizi! — Kādu vakaru ap saules rietu Vitenbergas dārzā kāds putniņš ir nometies uz naktsguļu. Šis mazais putns, saka Lutera, — pār viņu ir zvaigznes un dziļās debesu pasaules, un tomēr viņš saklāvis savus mazos spārnus, nometies uzticīgi šeit atpūtā it kā savās mājās: viņa Radītājs arī viņam ir devis mājokli! — Netrūkst arī jautru mirkļu: diža, brīva, cilvēcīga sirds ir šai vīrā. Viņa ikdienas valodai ir tāda raupja dižciltība, tā ir ar izloknes pieskaņu, izteiksmīga, neviltota un šur tur iemirdzas skaistās, poētiskās krāsās. Jūt, ka viņš ir mūsu dižais brālis. Viņa mūzikas mīlestība, — vai tā nav tā sakot, visa viņa jūtu summa? Dažu pirmatnīgu, neizsakāmu domu viņš atbrīvotu no sevis savas flautas topos. Velni bēgot no viņa flautas, viņš saka. Nāvīga drosme no vienas puses, un tāda mīlestība uz mūziku — no otras. Es tos varētu saukt par lielas dvēseles diviem pretējiem poliemi; šo divu starpā bija vieta visam dižajam.

Lutera seja man liekas ļoti raksturīga. Kranacha labākajās portretējās es atrodu īsto Lutera. Neizveidotā plēbējas seja ar spēcīgu, klintij līdzīgu pieri un kauliem, — tā ir pirmatnīgas enerģijas izteiksme. Pirmā mirklī gandrīz pretīga seja! Un tomēr — sevišķi acīs — ir sākotnīgas, klusas skum-

jas, neizsakāma melancholija, visu cēlo un smalko jūtu pamata sastāvdaļa. Tā uzspiež visam pārējam īsto dižciltības zīmogu. Smieklus pazina Luters, kā mēs teicām, bet arī asaras. Arī asaras bija viņam piešķirtas, asaras un grūtas pūles. Viņa dzīves pamata tonis bija bēdas un nopietnība. Savās pēdējās dienās, pēc visiem triumfiem un uzvarām, viņš atzīstas, ka ir ļoti noguris dzīvē. Viņš apcer, ka Dievs vienīgais var noteikt lietu gaitu, un ka tiesas diena, varbūt nav tālu. Sev viņš ilgojas tikai vienas lietas: kaut Dievs viņu atbrīvotu no viņa darba, ļautu viņam šķirties un iegūt mieru. Maz šo vīru saprot tie, kas šeit redz viņam kādu *n e g o d u*! — Es gribu šo Luteru dēvēt par patiesu Dižgaru! Liels garā, drosmē, jūtās un skaidrībā; viņš ir viens no mūsu mīlākajiem un vērtīgākajiem gariem. Liels nevis kā izcirsts obelisks, bet kā kāds Alpu kalns. Tik vienkāršs, godīgs, dabīgs, pat ne tādēļ uzcelts, lai būtu liels; viņš ir šeit gluži citādam nolūkam nekā tik tādēļ, lai būtu liels! Ak, jā, neuzveicams granīts, kas iesniedzas tālu un augstu debesīs, bet viņa ielejās — avoti, skaistas, zaļas pļavas ar puķēm! Ists gara varonis un pravietis, atkal reiz patiesas dabas un īstenības dēļ, par kuŗu šie gadu simti un daudzi citi, kam vēl jānāk, pateiksies debesīm.

Interesantākā forma, kādu jebkur reformācija ir pieņēmusi, ir puritānisms, sevišķi mums angļiem. Lutera paša dzimtenē protestantisms drīz savīta par diezgan neauglīgu lietu: viņš tagad vairs nav reliģija vai ticība, bet gan drīzāk teoloģiska argumentu skandināšana, kuŗas īstā vieta nav sirds. Tā būtība ir skeptiska debatēšana, kas patiesi ir atskanējusi vairāk un vairāk — līdz pat voltērismam, — cauri Gustava Adolfa kariem līdz pat franču revolūcijai! Bet mūsu salā pacēlās puritānisms, kas Skotijā nodibinājās kā prezbiteriānisms un nācionā-

lā baznīca. Tas parādījās šeit kā īsta sirds lieta un ir devis ļoti ievērojamus augļus.

Mēs varam palāt puritānismu, cik mums tik, un neviens no mums, es pieņemu, neuzlūkos viņu citādi kā ļoti rupju, nepilnīgu lietu. Bet mēs un visi cilvēki varam ieskatīt, ka tā bija ļoti patiesa lieta, ja daba ir to pieņēmusi un tā ir augusi un aug. Dažreiz es saku, ka viss šai pasaulē notiek pēc kara taisnības, ka spēks, pareizi saprasts, ir visu vērtību mērs. Lauji lietai laiku; ja viņai būs panākumi, tad viņa būs patiesa lieta.

Ari Skotijas vēsturē es varu atrast īstenībā tikai vienu laikmetu: mēs varam teikt, ka vispāri viņai nav nekā, kas varētu interesēt pasauli, izņemot šo Nokša reformāciju. Nabaga, neauglīga zeme, pilna ar pastāvīgām ķildām, nesaskaņām, asins izliešanām. Tauta, kas pēdējā pirmatnības un nabadzības stadijā, varbūt, mazliet labāka kā Īrija mūsu dienās. Neganti, badīgi baroni, kas nebija tik daudz spējīgi, kā izveidot kādu vienošanos savā starpā par to, kā sadalīt, ko viņi nocirpa šiem nabaga plukatām, bet gan jutās spiesti, kā tas Kolumba republikās vēl mūsu dienās ir, no katras pārmaiņas iztaisīt revolūciju, nevis mainot ministriju, bet pakārot veco ministru pie karātavām. Tā nav sevišķi nozīmīga vēstures izrāde! „Drosmes“ diezgan, es nešaubos. Niknu cīņu pārpilnība, bet ne drosmīgāku vai niknāku par viņu seno senču, skandinavišu jūras ķēniņu cīņām. To varoņdarbus mēs neatzinām par tik vērtīgiem, lai pie tiem pakavētos! Tā ir zeme bez dvēseles vēl līdz mūsu dienām; nekas nav attīstījies šeit, izņemot to, kas ir rupjš, ārējs, pus dzīvniecisks. Un tagad ar reformāciju ir, tā sakot, zem šīs ārējās matēriālās nāves ribām aizdedzināta iekšējā dzīve. Kāda lieta, cildenākā no visām lietām, iedegas kā augsta bāka, augsta kā debesis un tomēr aizsniedzama no zemes. — Ar to vismazākais cilvēciņš kļūst ne tikai par

pilsoni, bet arī par locekli Kristus redzamajā baznīcā, par patiesu varoni, ja viņš sevi apliecina par istu vīru!

To, ko Nokss darīja savas tautas labā, es saku, mēs tiešām varam saukt par atmodināšanu it kā no nāves. Tas nebija viegls darbs, bet viņš katrā ziņā bija apsveicams un lēts par šo cenu, kaut arī viņš būtu bijis daudz skarbāks. Visumā — lēts par katru cenu — kāda ir arī dzīve. Cilvēki sāka dzīvot; viņiem to pirmā kārtā vajadzēja darīt, lai tas maksā, cik arī maksādams. Skotu literatūra un domas, skotu industrija, Džeims Nats, Devids Hjūms, Valters Skots, Roberts Börnss, — katras šīs personības un parādības sirds dziļumos es atrodu Noksu un reformāciju. Es domāju, ka bez reformācijas tās nebūtu iespējamās. Un kādēļ Skotija? Skotijas puritānisms kļuva par Anglijas, Jaun-Anglijas puritānismu. Kāds tracis Edinburgas katedrālē izvērtās par kauju un cīņu visās šais valstīs. Pēc piecdesmit gadu cīņām šeit radās tas, ko mēs saucam „slaveno revolūciju,*) *Habeas corpus* aktu, brīviem parlamentiem, un vēl daudzas citas lietas! — Ak, vai tas nav pārāk patiesi, ko mēs teicām, ka daudzi cilvēki avangardā vienmēr dara tā, kā krievu kareivji, maršēdami Šveidnicas grāvjos un piepildīdami tos ar saviem līkiem, lai pēdējie tiem varētu pārnākt pāri sausām kājām un saņemt godu? Cik daudz nopietniem, cietiem Kromveļiem, Noksiem, nabaga zemniekiem-konventantiešiem, kas cīnās, kaujas par kailo dzīvību rupjos, netīros kaktos, — cik daudz tādiem nav vajadzējis cīnīties, un ciest, un krist, bargi paļātiem, nokengātiem, — iekams kāda skaista, astoņdesmit astotā gada revolūcija var tiem pārsoļot pāri oficiālās korpēs un zīda zeķēs, vispārīgu uravu padāta!

*) „Glorious Revolution“ — 1688. g.

Tulk. piez.

Tā šķiet man pārāk barga mēraukla, ka šim skotu vīram tagad, pēc trīs simti gadiem vajag kā noziedzniekam aizstāvēties pasaules priekšā, patiesībā tāpēc, ka viņš ir bijis drošsirdīgākais no visiem skotiem tādā veidā, kāds toreiz bija iespējams! Būtu viņš bijis nožēlojams puscilvēks, viņš būtu varējis tupēt kaktā kā daudz citu. Skotija nebūtu atbrīvota, un Nokss būtu bez vainas. Viņš ir vienīgais skots, kam viņa dzimtene un pasaule ir kaut ko parādā. Viņš kaujai atklāja savas krūtis, viņam vajadzēja airēt franču galērās, vajadzēja atstātam iet trimdā — miglā un negaisos. Viņu nievāja, uz viņu šāva caur viņa logiem. Viņam bija īsti rūgta karavīra dzīve. Ja šī pasaule būtu vieta, kur viņam vajadzētu saņemt atlīdzību, tad viņam nekas nebūtu atmaksājies. Es nevaru aizstāvēt Noksu. Viņam tas jau kopš divi simti piecdesmit vai vēl vairāk gadiem ir pilnīgi vienaldzīgi, ko cilvēki par viņu saka. Bet mums, kas esam pacelušies pāri visiem šiem viņa cīņu sīkumiem un dzīvojam tagad skaidrībā no viņa uzvaras augļiem, mums pienākas mūsu pašu dēļ cauri baumām un strīdiem, kas ietin šo vīru, ieskatīties pašā cilvēkā.

Reiz par visām reizēm es gribu atzīmēt, ka viņš pats nebija tas, kas uzmeklēja šo savas nācijas pravieša posteni. Kluss un nepamanīts Nokss bija dzīvojis četrdesmit gadus, iekams viņš kļuva pazīstams. Viņš bija nabadzīgu vecāku dēls, bija saņiedzis universitātes audzināšanu un kļuva priesteris. Pieņēma reformāciju un likās ļoti apmierināts, ka var vadīt savus solus viņas gaismā, nekad uzbāzīgā kārtā neuzspiezdams citiem. Viņš bija bijis audzinātājs dižciltīgās ģimenēs, sprediķojis, kad kāda ļaužu sapulce bija vēlējusies dzirdēt viņa mācību. Viņš noņēmas sekot patiesībai un runāt patiesību, kad viņu aicināja to darīt. Vairāk nekā viņš nekāroja, nedomādams, ka viņš iespētu ko vairāk. Tajā tiešām necilā ceļā viņš bija aizsniedzis

četrdesmit gadu vecumu un atradās kopā ar nelielu reformātoru pulciņu, kas izturēja aplenkumu sv. Andreja pilī, — kad kādu dienu viņu kapellā priesteris, pabeidzis uzmodināt šos cīnītājus viņu zaudētajās cerībās, pēkšņi teica, ka tagad šeit vajagot citu runātāju, ka visiem vīriem, kam esot priesterļa sirds un spējas, vajagot tagad runāt. Un tādas dāvanas un tāda sirds esot vienam no viņu pašu vidus, Dzons Nokss esot viņa vārds. „Vai nav tā?“ teica priesteris, griezdamies pie visiem klausītājiem, „kas tad ir viņa pienākums?“ Ļaudis atbildēja piekrizdami. Tā bija noziedzīga sava posteņa pamešana, ja tāds vīrs ļāva klusēt vārdam, kas viņā bija. Nabaga Nokss bija spiests piecerties. Viņš mēģināja atbildēt, bet viņš nevarēja izteikt ne vārda, ļāva izlauzties asaru straumei un aizskrēja. Ir vērts atcerēties šo ainu. Smagās pārdomās viņš pavadīja dažas dienas. Viņš juta, cik niecīgas bija viņa spējas šim lielajam darbam. Viņš juta pie tam, ar kādu kristību viņš bija aicināts, lai tiktu kristīts. „Viņš raudāja“.

Mūsu varoņa pamata raksturojums, ka varonis ir patiesīgs, sevišķi attiecināms uz Noksu. Nav nekur noliegts, ka viņš pieder patiesākajiem cilvēkiem, lai kādas arī būtu viņa citas īpašības vai kļūdas. Ar sevišķu instinktu viņš turas pie patiesības un īstenības. Vienīgi patiesība viņam eksistē, pārējais ir tikai ēna un mānīgs tukšums. Lai cik vāja, pamesta varētu likties īstenība, uz tās un vienīgi uz tās viņš v a r pamatoties. Uz Luāras galērām, uz kuriem Nokss un citi, kad viņu sv. Andreja pils bija ieņemta, tika aizsūtīti par galēru vergiem, kādu dienu virsnieks vai priesteris atnesa tiem svētas Jaunavas bildi un prasīja, lai viņi, zaimīgie ķecerī, to godinātu. Māte? „Dieva māte?“ teica Nokss, kad nāca viņa kārtā, „tā nav Dieva Māte, tas ir „a pented bredd“ — nokrāsots koka gabals, es jums saku! Es domāju, tas ir derīgāks peldēšanai, nekā pielūgšanai,“ piebilda vēl Nokss un iesvieda priekš-

metu upē. Tas nebija viņam lēts joks, bet lai notika, kas notikdams, Nokss neredzēja un nevarēja redzēt nekā cita, kā tikai īsteno patiesību. Bet tas bija „a pented bredd“, — to pielūgt viņš nevarēja.

Viņš teica saviem biedriem cietumniekiem šajā vistumšākajā brīdī, lai nezaudējot dūšu, viņu doma esot patiesa un viņai vajagot izdoties un viņa izdošoties, visa pasaule to nevarot nomākt. Patiesība ir Dieva rokās, vienīgi viņš ir stiprs. Cik daudz tādu „pented bredds“, kas gribētu būt reāli, ir vairāk piemēroti peldēšanai nekā dievināšanai! — Šis Nokss var dzīvot tikai ar īstenību, viņš pieķeras tai, kā avarējuša kuģa matrozis klintij. Viņš ir mums piemērs, kā vīrs ar patiesīgumu kļūst pat hērōisks; tā ir tā lielā dāvana, kas viņam piešķirta. Mēs atrodam Noksa labu, godīgu, intelektuālu talantu, ne sevišķi izcilu. Viņš ir mazs, nenozīmīgs vīrs, salīdzinot ar Luteru, bet ar dziļu, instinktīvu pieķeršanos patiesībai. Patiesīgumā, kā mēs sakām, viņam nav neviena sāncenša. Jā, var jautāt: kas ir viņam līdzinieks? Viņa sirds ir no īstas praviešu cilts. „Šeit gul viņš,“ teica grāfs Mortons pie viņa kapa, „kas nekad nebaidījās kāda cilvēka sejas.“ Viņš līdzinājās kādam senebrēju pravietim vairāk nekā kādam no modernajiem. Tā pati nelokāmība, neiecietība, stīvā, vienpusīgā pieķeršanās Dieva patiesībai; tā pati stingrā bardzība Dieva vārdā pret tiem, kas pamet patiesību. — Senebrēju pravietis sešpadsmitā gadu simta Edinburgas garīdznieka tērpā. Mums jāņem viņš tāds, kāds viņš ir, mēs nevaram prasīt, lai viņš būtu citāds.

Noksa izturēšanās pret ķēniņieni Mariju, ne-laipnie apciemojumi, ko viņš mēdza izdarīt viņas pašas pilī, lai viņu šeit norātu, ir radījuši daudz pārrunu. Tāda nežēlība, tāda rupjība pilda mūs ar sašutumu. Ja lasa patiesos notikuma aprakstus par to, ko Nokss teica un ko domāja, tad man jāsaka, ka traģiskā izjūta nav īsti vietā. Viņas nav tik pārāk

rupjas, šīs runas! Viņas man šķiet tik smalkas, cik to apstākļi atļāva! Nokss nebija šeit, lai tēlotu galminieku; viņš nāca ar citu uzdevumu. Kas lasīdams šīs viņa sarunas ar ķēniņieni, domā, ka šeit izpaužas plēbēju priesteru rupja bezkaunība pret smalku, augstdzimušu dāmu, tas ļoti maldās kā par viņu nolūku, tā arī būtību. Nelaimīgā kārtā nebija iespējams izturēties laipni pret šo Skotijas ķēniņieni, lai neklūtu neuzticīgs nācijai un visai Skotijas lietai. Tādam vīram, kas negribēja redzēt, kā viņa dzimteni pārvērš par intrigantu, godkāriģu Ģižu sacīkšu vietu, un kā Dieva lietu min kājām aplamības, ārišķības un kalpošana velnam, tādam nebija nekādas iespējas darīt sevi patīkamam! „Ir labāk kad sievietes raud,“ teica Mortons, „nekā kad bārdaini vīri ir spiesti raudāt!“ Noksa vienā pašā bija visa konstitucionālā opozīcijas partija Skotijā. Zemes dižciltīgie, kuŗu stāvoklis prasīja, lai viņi ieņemtu šo posteni, nebija tajā atrodami. Noksam vajadzēja iet — vai nevienam. Nelaimīgā ķēniņiene! Bet vēl nelaimīgākā zeme, ja šī ķēniņiene būtu laimīga! Marijai pašai citu īpašību starpā netrūka arī diezgan daudz asprātības: „Kas jūs esat,“ viņa reiz teica, „kā jūs uzdrošinājaties pamācīt šīs zemes valdnieci un dižciltīgos?“ — „Pavalstnieks, kundze, kas dzimis šai pašā zemē,“ viņš atbildēja. Saprātīga atbilde! Ja „pavalstniekam“ jārunā patiesība, tad taču viņš vēl vienmēr ir pavalstnieks.

Vīrs, ko sūtīja uz franču galērām tāpēc, ka viņš pats savā zemē mācīja patiesību, nevar vienmēr būt laipnā omā! Es negribu teikt, ka Noksam bija maigs temperāments. Tāpat es nezinu, vai viņam bija tāds, ko mēs saucam par nelaipnu temperāmentu. Slikts raksturs viņam noteikti nebija. Maigas, godīgas jūtas mita šajā daudz cietušajā, pārbaudītajā, mūžam kareivīgajā vīrā. Ka viņš varēja kritizēt ķēniņieni, un ka viņam bija tāds svars lepon, nemierīgo aristokratu starpā, kas bija

pietiekoši lepni, lai nu kāds katrs bija, — un ka, beidzot, viņš līdz galam varēja paturēt zināma veida tautisku vadību un valdību šai neizveidotajā valstī, viņš, kas bija tikai „pavalstnieks, kas dzimis tai pašā zemē,“ — tas rāda pats par sevi, ka viņš, tuvāk aplūkojot, nebija vis saīdzis, bet gan sirdī vesels, spēcīgs un gudrs vīrs. Vienīgi tāds var panest tādas valdīšanas smagumu.

Es neuzskatu par nīstamu vīru šo skotu pravieti! Viņam bija grūti jācinās par eksistenci, spēkojoties ar pāvestiem un firstiem, ciešot zaudējumus, pavadot ķildās un cīņās visu dzīvi, airējot uz galērām un klistot trimdā. Tā bija smaga cīņa, bet viņš uzvarēja. „Vai tev ir cerība?“ jautāja tie viņam viņa pēdējos brīžos, kad tas vairs nevarēja runāt. Viņš pacēla savu pirkstu, „rādīja uz augšu ar savu pirkstu“ un tā nomira. Gods viņam! Viņa darbi nav miruši. Viņa darba burts mirst, kā tas ir ar visu cilvēku darbiem, bet nekad nemirst viņa gars.

Vēl vienu vārdu par burtu Noksa darbā. Nepiedodamais pārkāpums šeit ir tas, ka viņš priesterus gribēja pacelt augstāk par ķēniņiem. Ar citiem vārdiem sakot, viņš centās Skotijas valdību izveidot par t e o k r a t i j u. Šis ir, varbūt, viņa augstākais pārkāpums, viņa būtiskais grēks.

Taču visi īstie reformātori, kā es jau teicu, pēc savas dabas ir priesteri un tiecas pēc teokratijas. Cik tālu šādus ideālus var piepildīt praksē, un no kuŗa mirkļa jāsākas mūsu nepacietībai viņu nepiepildīšanas dēļ, — tas ir vienmēr problēma.

Mēs drīzāk gribam cildināt varonīgo priesteri, kas piepilda to, kas ir viņā pašā, un kas vada cildenu, grūta darba, nomelnojumu un pretrunu pilnu dzīvi, lai šo zemi izveidotu par Dieva valstību. Un zeme taču nekļūs pārāk dievišķa!

Piektais priekšlasījums

Varonis kā rakstnieks Džonsons, Ruso, Börnss

(Ceturtdien, 1840. gada 19. maijā.)

Varoņdievi, pravieši, dzejnieki un priesteri ir hērōisma formas, kas pieder veciem laikiem un ir parādījušās vissenākajos gadu simtos. Dažas no tām sen jau nav iespējamās un nevar vairs pasaulē parādīties. Turpretim, varonis rakstnieka tēlā, par ko mums šodien jārunā, ir pilnīgi jauno laiku radījums, un cik ilgi pastāvēs brīnišķīgā rakstīšanas vai ātrrakstīšanas māksla, — ko mēs saucam par iespēšanu, — tik ilgi var sagaidīt, ka pastāvēs arī tas, kā viena no galvenajām hērōisma formām visiem nākamajiem laikiem. Šis varonis ir ļoti ievērojama parādība dažādās nozīmēs.

Viņš ir jauns, kā es jau teicu, un pasaulē ir pastāvējis tikai drusku ilgāk par gadu simtu. Nekad priekš kādiem simt gadiem nevarēja sastapt tādu lielas dvēseles iemiesojumu, kas dzīvotu atšķirti un tik neparasti un mēģinātu iespiestās grāmatās rast izteiksmi savai iedvesmei un sagādāt sev vietu un uzturu ar to, ko pasaulē viņam laipni dotu par šo pasākumu. Daudzas lietas bija pārdotas un pirktas un daudzām pašām vajadzēja kārtot savu veikalu tirgus laukumā, bet inspīrētā varonīgās dvēseles gudrība nekad līdz tam nebija pārdota tik kailā veidā. Viņš, rakstnieks, ar savām autora tiesi-

bām un tiesību trūkumu, savā netīrajā jumta istabiņā, savos nonēsātajos svārkos, viņš, kas pēc nāvēs no sava kapa valda (jo tas ir tas, ko viņš dara) pār visām nācijām un ģenerācijām, kas viņam deva vai nedeva maizi, kamēr viņš dzīvoja, — tā ir diezgan īpatnējā izrāde! Maz ir to hērōisma formu, kas būtu vēl ievērojamākas.

Ak, varonim jau no senatnes ir vajadzējis sa-
raukties dīvainos tēlos; nekad pasaule īsti nezina, ko ar viņu iesākt, tik svešs pasaulē ir viņa skats! Mums likās aušīgi, ka cilvēki savā pirmatnējā apbrīnošanā gudro, lielo Odinu uzskatīja par dievu un tādu tad pielūdza, un gudro, lielo Muhamedu — par Dieva svaidīto un divpadsmit gadu simtus reliģiōzi sekoja viņa likumam. Bet kā gudrais, lielais Džonsons, Psams, Rusō tika uzskatīts par kādu tukšinieku, kas ir pasaulē, lai amizētu sliņķus un ļautu sev atmest kādas monētas un aplausus, tā ka ar tiem varētu dzīvot — tas, varbūt, kā iepriekš norādīts, kādu dienu liksies par vēl absurdāku lietu! Pa tam, tā kā garīgais ir tas, kas noteic materiālo, šis pats varonis - rakstnieks mums jāuzlūko par mūsu svarīgāko jaunlaiku personību.

Ir īsti rakstnieki un neīsti, kā visās lietās ir īsts un neīsts. Un ja varonis mums jāsaprot kā kaut kas īsts, tad es saku, ka varonis, būdams rakstnieks, izpilda mums uzdevumu, ko uzlūkos vienmēr par godājamu, vienmēr par augstāku, un ko arī kādreiz par augstāko atzina. Viņš atrod īpatnēju izteiksmi savai apdvestajai dvēselei. Tas ir viss, ko kāds vīrs zināmā gadījumā var darīt. Es saku, „apdvests“, jo tas apzīmē to, ko mēs saucam „oriģinālītāti“, „patiesīgumu“, „ģeniju“, — varoņa īpatnību, kam mēs nevaram atrast īstā apzīmējuma. Varonis ir tas, kas dzīvo lietu iekšējā sfairā, patiesajā, dievišķajā, mūžīgajā, kas vienmēr, vairumam neredzami, mīt zem laicīgā un triviālā. Varoņa būtība sakņojas šai sfairā, viņš to izpauž pa-

saulei, vai nu darbā, vai runā, vai citādi, — izpauzams pats sevi. Viņa dzīve, kā mēs iepriekš teicām, ir gabals, atšķelts pašas dabas mūžīgajai sirdij. Tā ir visu cilvēku dzīve, bet vājie, kuŗu ir daudz, nepazīst šo faktu un parasti neatrod istās attiecības pret to. Bet nedaudzi spēcīgie ir stipri, varonīgi, pastāvīgi; jo tiem šī patiesība nevar palikt apslēpta. Rakstnieks kā katrs varonis ir šeit, lai to pasludinātu tādā veidā, kādā vien viņš var. Būtībā tā ir tā pati funkcija, kuŗas dēļ senās ģenerācijas vīru dēvēja par pravieti, priesteri, dievību, un kuŗu piepildīt vārdā vai darbā ir sūtīti visi varoņi pasaulē.

Vācu filozofs Fichte rakstnieku dēvē par pravieti, vai — kā viņam patīk izteikties — par priesteri, kas pastāvīgi cilvēkam atklāj dievišķo. Rakstnieki mūžam no paaudzes uz paaudzi ir priesteri, kas māca visiem cilvēkiem, ka Dievs vēl vienmēr ir viņu dzīvē, ka katra „parādība“, ko mēs redzam pasaulē, ir tikai ietērps, „dievišķajai pasaules idejai,“ tam, „kas ir parādību pamatā.“ Istā rakstniekā, tā tad, vienmēr ir kaut kāds svētums, vienalga, vai to pasaule atzīst, vai nē. Viņš ir pasaules gaišums, pasaules priesteris, kas līdzīgi svētam ugunsstabam to vada viņas svētceļojumā cauri laika tuksnesim. Fichte ļoti dedzīgi atšķir isto rakstnieku, ko mēs šeit saucam par varoni rakstnieka tēlā, no neīsto un glēvo rakstnieku pūļa. Kuŗš nedzīvo pilnīgi šai dievišķajā idejā, vai, dzīvodams tajā tikai pa daļai, necenšas dzīvot pilnīgi viņā, kā tas būtu vajadzīgs, — tas nav nekāds rakstnieks, lai viņš dzīvo, kur dzīvodams, kādā greznībā un labklājībā vien tam tik. Viņš ir tikai tāds „mulļa“, saka Fichte. Vai labākā gadījumā, ja viņš darbojas prōzas nozarēs, viņš varētu būt „rokas puisis“; Fichte tādu kaut kur dēvē pat par „tukšinieku“, un, īsi sakot, nepiešķir viņam nekādas žēlastības, nekādu vēlējumu, lai viņš laimīgi turpinātu dzīvi mūsu starpā! Tas

ir Fichtes jēdziens par rakstnieku. Tas apzīmē savā veidā taisni to pašu, ko mēs šeit domājam.

No šā viedokļa par ievērojamāko no visiem rakstniekiem pēdējos simt gados es uzskatu Gōti, Fichtes tautības brāli. Arī šim vīram brīnišķīgā kārtā bija piešķirts tas, ko mēs varam saukt par dzīvi dievišķajā pasaules idejā. Viņam bija atļauts ieskatīties iekšējā, dievišķajā noslēpumā. Un divaini: no viņa grāmatām paceļas pasaule, atkal veidota pēc Dieva līdzības, kā Dieva darbs un templis. Pasaule, kas mirdz gaismā, nevis Muhameda kaislās netīrās uguns spožumā, bet gan maigā debesu gaismā. — Īsta pravietība šajos laikos, kas tik maz pravietīga. Manā saprašanā tā ir vislielākā pravietība, lai arī viena no mierīgākajām visu to parādību starpā, kas šais laikos ir nākušas. Tā tad, mums vajadzētu šo Gōti izvēlēties par varonīgā rakstnieka piemēru. Un tas man būtu ļoti patīkams uzdevums — runāt par viņa hērōiskumu, jo es viņu uzskatu par īstu varoni, kas varonīgs ar to, ko viņš teica un darīja un, varbūt, vēl vairāk ar visu to, ko viņš neteica un nedarīja. Manās acīs tā cildenā ainava: liels, varonīgs, aktīvs vīrs, kas runā un noklusē kā antīkais varonis modernā, dižciltīgā, augsti izglītotā rakstnieka tērpā! Kopš pēdējiem simt piecdesmit gadiem mēs neesam redzējuši nevienas tādas ainavas, neviena vīra, kas kaut ko tādu spētu.

Bet pagaidām, vispārējās zināšanas par Gōti ir tādā stāvoklī, ka būtu vairāk kā nederīgi mēģināt par viņu šai gadījumā runāt. Lai es runātu kā runādams, lielajam vairumam no jums Gōte paliktu problēmatisks un neskaidrs, varētu rasties tikai aplams iespaids. Viņš mums jāatstāj nākamajiem laikiem. Džonsons, Ūrnss, Rusō, šie trīs lielie tēli agrākajos laikos, daudz šaurākajos apstākļos nodevēs mums šeit labāk. Trīs astoņpadsmitā gadu simteņa vīri. Viņu dzīves apstākļi līdzinājās daudz vairāk tiem, kādi ir mums tagad Anglijā, nekā tiem,

kādi bija Gōtem Vācijā. Ak, šie vīri neuzvarēja kā viņš; viņi cīnījās bezbailīgi un krita. Viņi nebija varonīgie gaismas nesēji, bet gan viņas varonīgie meklētāji. Viņi dzīvoja rūgtos apstākļos, cīnījās it kā zem šķēršļu kalniem un nevarēja atklāt sevi skaidrībā vai šīs „dievišķās idejas“ uzvarošā tēlojumā. Drīzāk tie ir triju literāru varoņu kapi, kas man jums jārāda. Šeit ir tie piemiņas uzkalni, zem kuriem apbedīti trīs gara milži. Ļoti skumīgi, bet arī diži un interesanti. Pakavēsimies kādu brīdi pie tiem.

Rakstīšanas māksla noteikti ir brīnišķīgākā par visām lietām, ko cilvēks izgudrojis. Odina rūnas bija pirmais varoņa darba izveidojums. Grāmatas, rakstītie vārdi, ir vēl tagad brīnišķīgās rūnas, viņu jaunākā forma! Grāmatās mīt visa pagājušā laika dvēsele, dzirdamā, skaidrā pagātnes balss, kad viņas ķermenis un materiālā substance ir pilnīgi izgaisuši kā sapnis. Varenas flotes un armijas, ostas un arsenāli, milzīgas pilsētas ar augstiem torņiem un daudziem kūpošiem skursteņiem — tās ir lieliskas, dižas, bet kas paliek no viņām? Agamemnoni, daudzi Agamemnoni, Perikli un viņu Grieķija — viss tas ir pārvērties par dažiem drupu gabaliem, mēmiem, skumīgiem fragmentiem un blūkiem, viss — izņemot grieķu grāmatas! Šeit vēl katram domātājam ļoti burtiskā nozīmē dzīvo Grieķija, šeit viņu var atsaukt atkal dzīvē. Neviena burvju rūna nav brīnišķīgāka par grāmatu. Viss, ko cilvēce ir darījusi, domājusi, ieguvusi, vai — kas viņa ir bijusi, — viss tas ir it kā maģiski ieslēgts grāmatu lappusēs. Viņas ir cilvēku izredzētais piederums.

Vai vēl tagad grāmatas nedara brīnumus, kā to stāstīja par rūnām? Viņas pārliedz cilvēkus. Pat visnožēlojamākā publiskās bibliotēkas novele, ko aušīgas meitenes pašķirsta un aprij tālos ciematos, dod šo aušīgo meiteņu īstajām kāzām un mājas dzīvei savu nokrāsu.

— Ar rakstu mākslu, kam iespēšanas māksla ir vienkāršs, nenovēršams un samērā nenozīmīgs vainagojums, ir iesākusies cilvēcei īstā brīnumu pasaule. Aprīnojami jaunā sakarā un pastāvīgā vienībā viņa saistīja pagātni un tālumu ar tagadni un tuvumu, visus laikus un visas vietas ar šo mūsu aktuālo „šeit“ un „tagad“. Visas lietas, visi svarīgo darbu veidi cilvēkiem kļuva citādi: mācīšana, sprediķošana, valdīšana un visi citi.

Reiz izgudrota, grāmatu iespēšanas māksla pārvērtā vai aizstāja visas universitātes! Skolotājam vairs nevajadzēja sapulcināt cilvēkus ap sevi personīgi, lai viņš varētu pateikt viņiem to, ko viņš zināja. Viņam vajadzēja to iespēst tikai grāmatā, un katrs māceklis, tuvu un tālu, par nieku varēja to dabūt pats pie sava pavarda un mācīties to daudz pamatīgāk! — Īstā mūsu dienu universitāte ir grāmatu krājums.

Arī baznīcai, kā es jau pieminēju, viss ir mainījies viņas sludināšanā un darbībā, parādoties grāmatām.

Literatūra, cik tālu viņa ir literatūra, ir „dabas apokalipse“, „atklātā noslēpuma“ atklāsme. Viņu var gluži labi dēvēt Fichtes stilā par dievišķā „nepārtrauktu atklāšanos“ laicīgajā un ikdienišķajā. Dievišķais mūžam paliek tur, visā patiesībā; vienreiz viņu izteic tajā, otrreiz — citā dialektā un dažādās skaidrības pakāpēs. Visi īstie, apdāvinātie dzejnieki un runātāji dara to apzinīgi vai neapzinīgi. Bairaona tumšajam, vētrainajam bargumam, tik stūrgalvīgajam un dīvainam, var būt zināmi vilcieni no tā. Jā, kāda franču skeptiķa sausa smiešanās, viņa smiešanās par neīsto — tā var būt patiesības mīlestība un godināšana. Cik daudzkārt vairāk kāda Šekspīra, kāda Gōtes sfairu harmonija, kāda Miliona baznīcas mūzika. Arī Bōrnisa pazemīgās, neviltotās cīruļu dziesmas, arī tās ir kaut kas!

Viņš ir lauku cīrulis, kas no zemās vagas pacelas augstu pār mūsu galvām zilajā dziļumā un tur dzied mums tik sirsnīgi! Jo katrai neviltotai dziesmai ir kaut kas dievbijīgs, ko patiesībā var teikt par visiem īstiem darbiem, no kuriem tāda dziesma ir tikai kopsavilkums un piemērotais, melōdiskais at-tēlojums mums. Īstus „Baznīcas liturģijas“ frag-mentus un „Homiliju krājumus“, divainā kārtā paslēptus parastajām acīm, var atrast mirkstam tajā iespiesto runu putu okeanā, ko mēs vieglprātīgi sau-cam par literātūru! Grāmatas ir arī mūsu baznīca!

Vai visi apstākļi mūs nespiež slēgt, ka no visām lietām, ko cilvēks šeit zemes virsū var darīt vai radīt, vissvarīgākās, brīnišķīgākās un vērtīgākās ir tās lietas, ko mēs saucam par grāmatām! Šie nie-cīgie papīra gabaliņi, aprakstīti ar melno tinti, — no dienas avīzes līdz ebrēju svētajai grāmatai, — ko tie nav izdarījuši un ko tie nedara! — Jo patie-sībā, lai kāda būtu lietas ārējā forma (papīra gaba-liņi, kā mēs teicām, un melna tinte), vai pašos pa-matos tas nav cilvēka spēju augstākais akts, kas rada grāmatu? Tā ir cilvēku d o m a, īsts brīnum-darītājs spēks, ar kuŗu cilvēks izdara visas lietas, lai kādas tās būtu. Viss, ko viņš dara un kam liek parādīties, ir tikai viņa domas ietērps. — Šī Lon-dona ar visām savām mājām, pilīm, tvaika maši-nām, katedrālēm, milzīgo, nepārredzamo tirdzniecī-bu un burzmu, kas viņa ir, ja ne doma, miljons do-mu, kas sakusušas vienā, kādas domas milzīgs, ne-izmērojams gars, kas iemiesojies ķieģeli, dzelzī, dūmos, putekļos, pilīs, parlamentos, irējamās ka-rietēs, kuŗu dokos un citur! Nievienu ķieģeli ne-izgatavoja, iekams kāds cilvēks nebija domājis par šī ķieģeļa pagatavošanu. — Tā lieta, ko mēs sau-cām par „papīra gabaliem ar melnas tintes zīmēm“, ir cilvēka domas iespējami tīrākais iemiesojums. Nav nekāds brīnums, ka tas ir visaktīvākais un cildenākais visplašākajā nozīmē. Visinteresantākais

fakts, ko es dzirdu par ķīniešiem un par ko mēs nevaram iegūt pilnīgu skaidrību, bet kas pat šajā miglAINajā stāvoklī rada bezgalīgu ievērību, ir tas, ka viņi mēģina savus rakstniekus darīt par saviem valdniekiem! Būtu pārsteidzīgi runāt par to, ka viņi zināja, kā tas jā dara, un ar kādiem panākumiem to veica. Visām tādām lietām jābūt ļoti nesekmīgām, bet jau mazs panākumu grāds ir ļoti vērtīgs, cik vērtīgs jau pats mēģinājums vien! Liekas, ka visā Ķīnā notiktu vairāk vai mazāk dedzīga meklēšana, lai atrastu tos vīrus ar talantu, kas uzaug jaunajā paaudzē. Skolas šeit ir katram: mulķīgs audzināšanas veids, un tomēr savs veids. Jau nekliem, kas izceļas zemākajās skolās, augstākās tiek piešķirtas dažādas ērtības, lai viņi varētu vēl vairāk izcelties — un tā tālāk un tālāk. Liekas, ka no tiem tad izvēlas ierēdņus un zemākos valsts vīrus. Tie ir tie, ar ko viņi vispirms izmēģina, vai viņi spēj valdīt, vai nē. Un bez šaubām ar vislabākajām cerībām, jo tie ir vīri, kas jau parādījuši spējas. Pārbaudītos: viņi līdz šim nav valdījuši vai pārzinājuši. Varbūt, viņi nevar to, bet nav šaubu, ka viņiem ir kāds saprāts, bez kā to nevar neviens cilvēks! Un saprāts nav arī nekāds darba rīks, kā mēs to labprāt iedomājamies, „viņš ir kā roka, kas var kādu darba rīku lietāt.“ Pārbaudi šos vīrus: no visiem citiem viņi ir tie, kas visvairāk vērti, ka tos pārbauda. — Bez šaubām, šai pasaulē, nav neviens valdīšanas, konstitūcijas, revolūcijas, sociālā aparāta vai iekārtas veids, ko es pazīstu, kas solītu vairāk mūsu zinātniskajai interesei kā šis. Gara cilvēks valsts lietu priekšgalā — tas ir visu konstitūciju un revolūciju mērķis, ja viņām vispār ir kāds mērķis. Jo vīrs ar īstu saprātu, kā es apgalvoju un ticu, ir tai pašā laikā godsirdīgs vīrs, īsts, taisnīgs, cilvēcīgs un drosmīgs vīrs. Iegūstiet viņu par valdītāju, tad viss jau ir iegūts. Ja jums neizdodas to iegūt, tad jūs neesat ieguvuši nekā, kaut

jums būtu konstitūciju tādā bagātībā kā kazenes, un parlaments katrā ciematā! —

Džonsons dzīvoja laikmetā, kad dzīvē nebija nevienas patiesības. Vecās patiesības bija kļuvušas gandrīz mēmas, jaunās vēl slēpās, nemēģinādamas runāt. Ka cilvēka dzīve zemes virsū ir patiesīgums un īstenība un tāda vienmēr paliks, — neviena tāda jauna vēsts vēl nebija uzaugusi šīs pasaules tumsā. Neviena vēsts, pat franču revolūcija, arī nē, ko mēs apzīmējam atkal par patiesību, lai gan par patiesību, kas ģērbusies elles ugunīs! Cik ļoti atšķirās Lutera svētceļojums ar savu dzīvo mērķi no tā, kuŗu gāja Džonsons, ko iežņaudza tukšas tradīcijas un aizspriedumi, kas tagad kļuvuši neticami un nesaprotami! Muhameda elki bija no „vaskota un eļlota koka“ un tos varēja izdedzināt no sava ceļa, bet nabaga Džonsons savus nevarēja tik viegli izdedzināt. — Stiprais vīrs vienmēr atradīs darbu, kas nozīmē grūtību, ciešanas, kas pilnīgi atbilst viņa spēkam. Bet uzvarēt šais apstākļos, kādi bija mūsu nabaga varonim-rakstniekam, bija, varbūt, daudz grūtāk kā katros citos. Ne tikai kāvēkļi, organizācijas trūkums, grāmatu tirgotājs Osborns un dienīšķie četri un pus penija, ne tik tas vien! Bet viņa paša dvēseles gaisma viņam bija atņemta. Neviena ceļa rādītāja zemes virsū, un — ak, kas vēl daudz bēdīgāk — nevienas vadu zvaigznes debesis! Mums nevajag brīnīties, ka neviens no šiem trim vīriem nepacēlās līdz uzvarai. Ka viņi uzticīgi cīnījās, tā ir viņu augstākā slava. Ar skumīgu simpatiju aplūkosim, ja ne trīs dzīves uzvarētājus varoņus, kā es teicu, tad trīs kritušo varoņu kapus! Viņi krita arī par mums, lauzdami mums ceļu. Šeit ir tie kalni, ko viņi apgāza savā jucekligajā milžu kaujā un zem kuŗiem viņi tagad, savu spēku un dzīvi izlietojuši, atdusas.

Viņi mums šeit interesē kā tā īpatnējā laikmeta īpatnēji pravieši. Jo tie viņi patiesībā bija. Un ai-

nava, ko sniedz viņi un viņu pasaule, no šī viedokļa varētu ievadīt mūs dažādās pārdomās! Un viņus visus trīs saucu par vairāk vai mazāk patiesiem cilvēkiem, kas uzticīgi, pa lielākai daļai neapzinīgi, cīnās, lai būtu īsti, un pamato sevi uz lietu mūžīgās patiesības. Un tas notiek tādā mērā, kas viņus ārkārtīgi atšķir no viņu nabaga neīsto laika biedru masas un dara viņus cienīgus, ka viņus uzskata zināmā mērā par mūžīgās patiesības paudējiem, par sava laikmeta praviešiem. Pati daba viņiem bija uzlikusi cēlu pienākumu — tādiem būt. Viņi bija tik diži vīri, ka viņi nevarēja dzīvot tādā elementā, kas nebija īsts, — migla, netīrība un tukšība bēga no viņu kājām, un tām nebija cita pamata kā nesatricināmā zeme, kam nebija miera vai rēgulāras kustības, ja viņas šeit neatrada pamatu. Savā ziņā viņi atkal bija dabas dēli, atkal sākotnīgi vīri nedauguma laikmetā.

Par Džonsonu es vienmēr esmu bijis tādās domās, ka viņš no dabas ir viena no mūsu lielajām angļu dvēselēm. Stiprs un cēls vīrs! Tik daudz viņā palika neattīstīts līdz galam. Kas viņš nebūtu varējis izveidoties izdevīgākos apstākļos: dzejnieks, priesteris, varens valdnieks! Visumā vīram nevar jāgausties par saviem „apstākļiem“, par savu „laikmetu“, vai tamlīdzīgi. Tas ir veltīgs darbs. Viņa laikmets ir slikts, — labi, tad viņš ir šeit, lai to labotu! Džonsona jaunība bija nabadzīga, vienuļa, bezcerīga, ļoti nožēlojama. Tiešām, liekas neiespējami, ka Džonsona dzīve, lai kādos, daudz ērtākos apstākļos, varētu būt citāda nekā grūta. Pasaulei no viņa varētu būt vairāk vai mazāk derīgs darbs, bet viņa pūlēšanās pret pasaules darbu nekad nevarētu būt viegla. Daba, atbildot viņa godsirdībai, bija teikusi viņam: „Dzīvo slimīgu sāpju elementā.“ Jā, varbūt, sāpes un cēlums iekšēji un pat nešķirāmi saistīti savā starpā. Katrā gadījumā nabaga Džonsonam vajadzēja iet savu gaitu, pastā-

vīgā grūtsirdībā, fiziskās un garīgās sāpēs iežņaugtam. Kā Herkulam, kas ieģērbts degošajās Nesa drēbēs, kas viņam sagādā trulas, nedziedināmas ciešanas. Bet Nesa drēbes nav noraujamas, tā ir viņa paša dabīgā āda! Tādā veidā viņam vajadzēja dzīvot. Iedomājies to, ar viņa skrōfulōzo slimošanu, ar viņa lielo, karsto sirdi un neizsakāmo domu chaosu. Kā svešinieks viņš skumīgi klejoja šeit zemes virsū, kāri aprīdams gara barību, ko viņš varēja piesniegt: skolas valodas un citu tīri grammatisko vielu, ja nebija nekas labāks! Tā bija dižākā dvēsele visā Anglijā, un tās pārtikai bija „četri un pus penija dienā.“ Un tomēr neuzveicama milža, īsta vīra dvēsele. Man vienmēr jāatceras stāsts par korpēm Oksfordā. Rupjais, bakurētanaiss, kaulainais famuls*) staigā ziemas laikā savās nonēsātajās korpēs. Kāds līdzjūtīgs komiltons-džentlmens paslepu noliek pie viņa durvīm jaunu pāri. Un kalsnējais students paceļ viņas, aplūko tuvumā ar savām tumšajām acīm, (ar kādām pārdomām!) — un tad izmet tās pa logu! Slapjās kājas, netīrumu, salu, izsalkumu, vai ko vien gribi, visu viņš var panest, tikai ne ubagošanu! Raupja, stūrgalvīga pašpalīdzība! Vesela netīrības, nabadzības, jucekliģa posta un trūkumu pasaule, un tomēr tai pašā laikā tā cēlsirdības un vīrišķības pilna. Tas ir vīra dzīves tips, šī korpju izmešana. Oriģināls vīrs, kas nav ikdienišķs prasītājs vai ubagotājs. Stāvēsim paši uz sava pamata! Ar tādām korpēm, kādas mēs paši varam dabūt. Aukstumā un netīrībā, ja jūs gribat, bet godīgi uz tās īstenības un tā satura, ko daba mums dod, ne uz maldiem, ne uz tā, ko viņa ir devusi kādam citam un ne mums! —

Un tomēr ar visu šo raupjo vīrišķības lepnumu

*) College Servitor, nabadzīgs students, kas ar maziem pakalpojumiem ūniversitātei un profesoriem iegūst sev uz-turu, atbilst „famulam“ agrākajās vācu ūniversitātēs.

un pašpalīdzību, vai ir kādreiz bijusi dvēsele, kas būtu vēl maigāki pieklāvīga, vēl uzticīgāki padevīga tam, kas patiesi ir lielāks par viņu pašu? Lielas dvēseles vienmēr jūt uzticīgu padevību, godbijību pret to, kas ir pāri viņām. Tikai mazas, zemiskas dvēseles ir citādas. Es nevarētu atrast labāka pierādījumu tam, ko es nesen teicu, — proti, ka patiesīgs vīrs pēc dabas ir paklausīgs, ka vienīgi varoņu pasaulē pastāv uzticīga paklausība varonīgajam. Oriģinālītātes būtība nav tā, ka viņa būtu jauna. — Džonsons pilnīgi ticēja visam vecajam, viņš atrada, ka vecie uzskati viņam ir ticami un derīgi, un dzīvoja tajos īsti hērōisku dzīvi. Šai ziņā ir vērts viņu pastūdēt. Jo mums jāsaprot, ka Džonsons pavisam nebija tikai vārdu un formulu cilvēks, viņš bija patiesības un faktu cilvēks. Viņš palika pie vecajām formulām; un viņam tas bija vēl labāk, ka viņš varēja tur palikt. Bet visās formulās, pie kurām viņš varēja palikt, vajadzēja būt ļoti īstam saturam. Ļoti savādi, ka arī šajā tukšajā papīra laikmetā, kas bija tik neauglīgs, mākslots, tik piebāzts ar pedantērijām un frazēm, šim vīram uzliesmoja ūniversuma lielais fakts, mužam brīnumains, neapšaubāms, neizsakāms, dievišķi-ellišķīgs! Kā viņš savas formulas saskaņoja ar to, kā viņš vispār tika galā šādos apstākļos, to ir vērts aplūkot tuvāk. Tā ir lieta, kas „jāaplūko ar cienību, līdzjūtību, ar godbijību.“ Svētā Klementa baznīca, kur Džonsons vēl Voltēra laikmetā lūdza Dievu, manās acīs ir vieta, kas iedveš godbijību.

Džonsons bija pravietis, jo viņš bija patiesīgs, jo viņš vēl savdabīgi runāja kā no dabas sirds, lai gan nolietātā, mākslotā dialektā.

Ievēro arī, cik maz Džonsons dižojas ar savu „patiesīgumu“. Viņam nav nekādas nojausmas, ka viņš būtu kas sevišķs! Vīrs, kas grūti cīnījies un noguris, „zinātnieks“, kā viņš dēvēja sevi, kas grūti pūlas sagādāt sev pasaulē godīgu uzturu, nevis lai

nomirtu badā, bet lai dzīvotu — un nezagtu! Cēla sevis neapzināšanās ir viņā. Viņš neiegravē uz savas pulkstenķēdes „Patiesību“, nē, bet viņš turas pie patiesības, runā to, strādā un dzīvo tajā. Tā tas ir vienmēr. Pārdomā to vēlreiz! Tas vīrs, kam daba uzlikusi izdarīt lielas lietas, pirmā kārtā ir apbalvots ar tādu ieņēmību pret dabu, kas padara viņu nespējīgu būt nepatiesam! Viņa dižajai, atklātajai, dziļjūtīgajai sirdij daba ir fakts, fraze ir fraze, un viņa dzīves mistērijas neizsakāmais dižums ir vienmēr ar viņu, bīstams un brīnišķīgs no vienas puses un no otras puses, lai viņš to atzīst vai nē, jā, lai arī liekas pat, ka viņš to aizmirst vai noliedz. Viņa pamats ir patiesīgums, neapzināts patiesīgums, jo nekad, tas nav apšaubīts vai bijis apšaubāms. Mirabō, Muhamedam, Kromvelam, Napoleonam, visiem lieliem vīriem, par kuriem es esmu jebkad dzirdējis, tas ir par pamatu. Neskaitāmi ikdienas cilvēki debatē un runā visās malās par saviem neikdienišķajiem uzskatiem, ko viņi ar loģiku, ar kalšanu iemācījušies vai no cita rokām saņēmuši, bet dižajam cilvēkam tas vēl nav nekas. Viņam vajag patiesību, — patiesību, ko viņš jūt kā patiesu. Kā citādi viņš varētu pastāvēt? Visa viņa dvēsele katru acumirkli visos veidos liek viņam sajūst, ka citādi viņš nevar pastāvēt. Pār viņu pacelta dižciltīgā nepieciešamība — būt patiesam. Džonsona domāšanas veids nav manējais, tāpat kā Muhameda pieeja pasaulei: bet es atzīstu abos mūžīgo sirds patiesīguma elementu un ar prieku vēroju, ka neviens no tiem neklūst neauglīgs. Neviens no tiem nav līdzīgs izsētām pelavām, abos viņos ir kaut kas, ko labības lauks var izaudzēt.

Džonsons bija pravielis savai tautai, sludināja tai evaņģēliju, — kā visi viņam līdzīgie vienmēr dara. Augstāko evaņģēliju, ko viņš sludināja, mēs varam apzīmēt par zināma veida morālisku gudriību: „pasaulē, kur ir daudz darāma un maz zināma,“

raugies, kā tu to darīsi! Tā ir patiesība, kas vērtā, ka viņu sludina. „Pasaule, kur daudz darāma, un maz zināma,“ — nenogrimstiet bezgalīgos šaubu dziļumos vai nožēlojama, Dieva aizmirsta cilvēka neticībā. Tad jūs būtu salauzti, bezspēcīgi, vājprātīgi, kā jūs vispār varētu ko darīt vai strādāt? Šādu evaņģeliju sludināja un mācīja Džonsons, vienodams to teorētiski un praktiski ar šo otru dižo evaņģeliju: „Iztīri savu garu no frazēm!“ Lai tev nav nekādu darīšanu ar tām. Stāvi uz sasalušajiem netīrumiem ziemas laikā, bet lai tās ir tavas paša īstās, saplīsušās kurpes, ar ko tu stāvi. „Tas tev būs labāk,“ kā Muhameds saka! Šīs divi lietas kopā es saucu par lielo evaņģeliju, par lielāko, kāds, varbūt, tais laikos bija iespējams.

Džonsona rakstus, kas reiz bija tik izplatīti un pazīstami, jaunā paaudze, tā sakot, noliedz. Vai tas nav brīnišķīgi: Džonsona uzskati ir ātri kļuvuši vecmodīgi, bet viņa domāšanas un dzīves stils, mēs drīkstam cerēt, nekad nekļūs vecmodīgs. Džonsona grāmatās es atrodu neapšaubāmas liela intelekta un lielas sirds pēdas. Un šīs lietas ir apsveicamas arī nelabvēlīgākajos un aplamākajos apstākļos. Viņa vārdi ir patiesīgi, viņš grib kaut ko teikt ar tiem. Apbrīnojami nogludināts stils, — tas bija labākais, ko viņš toreiz varēja iegūt. Atturīga, cildena runa, kas iet vai pareizāki — lepni pastāigājas svinīgā gaitā, un kas tagad kļuvusi vecmodīga. — Dažreiz pārlicīgi uzpūsta frazeoloģija, kas nav samērīga ar savu saturu. Tas viss tev jāuzņem līdz. Jo frazeoloģijā vienmēr kaut kas ir, vienalga vai viņa ir uzpūsta, vai nē. Ir tik daudz skaistu stilu un grāmatu, kuŗās nav nekā. Cilvēks, kas tādas raksta, ir ļaundaris pasaulei! Tādas ir jānovērš! Ja Džonsons nebūtu atstājis nekā cita, kā tikai savu vārdnīcu, tomēr šeit varētu atklāt dižu garu, īstu vīru. Ievērojot viņas dēfinīcijas skaidrību, viņas vispārējo nopietnību, godīgumu, iz-

pratni un izdevīgo metodi, viņu var apzīmēt par labāko vārdnīcu. Viņā ir kaut kāda arhitektoniska dižciltība. Tur viņa paceļas kā liela, solida, četrstūrīga celtne, galīgi nobeigta, simmetriskā, pilnīga. Jūs pamanāt, ka to cēlis īsts meistars.

Vai mums par šo lielo, noskumušo Džonsonu nav vēl jāsaka, ka viņš gudri vadīja savu grūto, raibo dzīvi, vadīja to labi — kā ļoti drosmīgs vīrs? Šis neauglīgais chaoss rakstnieka amata apstākļos, šis neauglīgais skepticisma chaoss reliģijā un politikā, dzīves teorijā un dzīves praksē! Savā nabadzībā, savos putekļos un netīrībā, ar savu slimīgo miesu un nonēsāto apģērbu — viņš tika galā ar visu to kā drošsirdīgs vīrs. Ne gluži bez vadu zvaigznes mūžībā. Viņam vēl bija vadu zvaigzne, jo visiem drošsirdīgajiem vīriem tādas vajag. Un savas acis tai pievērsis, viņš negrozīja savu gaitu ne par matu šais juceklīgajos mutuļos laika jūrā. „Melības gara priekšā, kas viņam nesa badu un nāvi, nekad viņš nenolaida savu karogu.“ Bez bailīgs, vecs Zamuels, ultimus romanorum!

Par Ruso un viņa hērōismu es nevaru tik daudz pateikt. Viņš nebija tas, ko es saucu par stipru vīru. Viņš bija slimīgs, viegli iekairināms cilvēks, kas mocījās spasmu lēkmēm, viņam bija vairāk intensitātes nekā spēka. Viņam nebija klusuma talanta, šā neatsveramā talanta, kas ļoti reti piemīt frančiem un vispār tai laikā bija rets. Ruso trūkst dziļuma un plašuma, saduroties ar pretekļiem viņam trūka mierīga spēka, šās istā lieluma pirmās pazīmes. Tie ir pamatmaldi — sirdīgumu un tvirtumu saukt par spēku. Tas vīrs nav stiprs, kam uzmācās dusmu lēkmes, kaut gan tādā stāvoklī viņu nevar savaldīt seši vīri. Tas, kas spēj nest smagāko nastu nesagrīļojoties, ir stiprs vīrs. Par to vienmēr, sevišķi šais trokšņainos laikos būtu jādomā. Vīrs, kas nespēj klusēt, iekams nācis īsts runāšanas un darbošanas brīdis, nav īsts vīrs.

Man šķiet, ka nabaga Rusō seja ļoti zīmīga. Tur slēpjas spēcīga, bet šaura, krampjaina intensitāte: kaulaina piere, dziļas, taisnān līnijām veidotas acis, kurās slēpjas apmulsis skats, kas raugās apkārt ar lūša bailību. Tā ir posta seja, kas ap sevi postu rada, un arī cīnās ar postu, kaut kas zemisks, plēbējisks ir šai sejā, ko tikai mikstina izteiksmes dziļums — skumīgi sakropļots varonis! Mēs viņu šeit tomēr pieminam, par spīti visām viņa ēnu pusēm — un viņam tādu bija daudz — jo viņam bija pirmā un galvenā varoņu īpašība: viņš bija sirsnīgi atklāts. Atklātāks kā jebkad cilvēks bijis, un kā neviens no franču filozofiem nav bijis. Jā, gribētos gandrīz teikt, šī atklātība bija pārāk liela tik jūtīgai, pavājai dabai; šī atklātība viņu iedzina savādās pretrunās, tīri vai dēlirijā. Pēdīgi ārprāta veids viņam uzmācās, viņš bija savu domu kā daimonu apsēsts; tās viņu dzenāja apkārt, trenkāja pa stāviem krastiem.

Rusō kļūda un posts bija tas, ko mēs viegli varam apzīmēt ar vienu vārdu: egoisms, kas tiešām ir visu kļūdu un katra posta avots un kopsavilkums. Viņš nebija bijis spējīgs uzvarēt savas iekāres, kāds zemisks bads daudzējādā ziņā bija viņa kustinātājs princips. Es baidos, viņš bija tukši patmīlīgs cilvēks, jo viņš bija izsalcis pēc cilvēka uzslavām. Jūs atcerēsities, kādi piedzīvojumi M-me de Žanlī bija ar viņu. Viņa to paņēma līdz uz teātri, viņš bija prasījis visstingrāko inkognito, nekādā ziņā viņš negribēja, lai kāds viņu redzētu — tā viņš vismaz apgalvoja. Bet nejauši priekškarš tomēr tika drusku pacelts, parteris pazina Žanu Žaku, bet nepiegrieza tam sevišķas vērības! Un viņš par to bija dziļi sašutis, visu vakaru bija saīdzis, nopurdēdams nelaiņus vārdus. Iznesīgā grāfiene bija pārliecināta, ka viņš bija saniknots nevis tādēļ, ka viņu ieraudzīja, bet gan tādēļ, ka viņu ieraugot neuzgavilēja. Tā visa šā vīra daba bija sāindēta: viss

viņā bija neuzticība, pašgribēta atstātība, drūma saniknotība. Ne ar vienu cilvēku viņš nespēja kopā sadzīvot. Kāds godīgs laucinieks, kas viņu bieži apciemoja, lai viņam apliecinātu savu cieņu un mīlestību, kādu dienu Žanu Žaku atrod rūgtā, saigušā gara stāvoklī. „Mans kungs,“ saka Rusō, un viņa acis zibsnī, „es ziņu kādēļ jūs šurpu esat atnākuši. Jūs esat atnākuši pārlicināties, cik nožēlojami es dzīvoju, cik maz manā nabaga podā, kas tur vārās, ir iekšā. Labi, apskatait to! Tur ir pus mārciņas gaļas, kāda sakne un trīs sīpoli, tas ir viss, ejiet un izpaudiet to visai pasaulei, ja gribat, mans kungs!“

Tālu tas tā aizgāja. Visa pasaule apgādājās anekdotiem, lai izsmietos un apmierinātu zināmu teātrālu interesi pret nabaga Žaka perversijām un izmežģījumiem. Ak, viņam pašam tie nebija ne smieklīgi, ne teātrāli, viņam pašam tie bija pārāk patiesi!

Mirstoša gladiatora raustišanās: pārpildītais amfiteātris uzjautrinādamies vēro skatu, bet gladiators mirst agonijā.

Un tomēr šis Rusō, kā mēs jau teicām, nostājās uz īstenības pamata ar savu kaislīgo uzsaukumu mātēm, ar savu „Contrat - social“, ar savu dabas pielūgšanu, jā, pat neiegrožotās dabas dzīves atzišanu, viņš tiecās pēc īstenības, viņš pildīja sava laikmeta pravieša uzdevumu. Tik labi, cik viņš to spēja, un cik laikmets to spēja! Savādi, pāri visiem sagrozījumiem, pazemojumiem un pusārprātam nabaga Rusō visieکشīgākā sirdi kvēl istās debesu uguns dzirkstele. No viņiem izkaltušo, zobgāligo filozofiju elementiem, no skepticismiem un nīrgām šinī vīrā izcīnījās neiznīcināma izjūta, ka šī dzīve ir patiesa; tā nav skepticisms, teorēma, zobgāliba, bet fakts, drausmīga īstenība. Daba viņam šo atklāsmi bija devusi, un bija devusi pavēli to izteikt. Un viņš spēja to pildīt, ja arī ne labi un skaidri, tad slikti un neskaidri, — tā kā viņš to spēja.

Jā, ko nozīmē visi viņa maldi un ačgārnības, pat viņu lentu zādzības, viss šis bezmērķīgais, apjukušais posts un klejošana, ja mēs to labvēlīgi tulkojot apzīmējam par vīra bezmērķīgo šaudīšanos un svārstišanos, kas saņēmis uzdevumu, ko veikt, bijis pārāk vājš, staigājot pa taku, kuŗas gaitu lāgā nesaredzēja. Pa savādiem ceļiem cilvēks tiek vests. Jātuvojas cilvēkam ar iecietību un cerību, jāatlauj viņam mēģināt veikt, ko viņš vēl grib veikt. Kamēr dzīve ilgst, jāilgst cerībai attiecībā pret katru cilvēku.

Par Rusō literāriskiem talantiem, ko viņa tautas brāļi vēl tagad ļoti sumina, es neteikšu daudz. Viņa grāmatas līdzīgi viņam pašam ir, kā es to mēdzu saukt, sasirgušas, tās nav labas grāmatas. Šai rakstniekā ir juteklība. Savienota ar tādām garīgām dāvanām, kādas bija viņam, tā rada zināmā mērā pievilcīgas, krāsainas ainās, bet tās nav patiesi poētiskas. Nav baltas saules gaismas, ir kaut kas operai līdzīgs, mākslīgs, sārti sarkans apgaismojums. Tai laikmetā tas bija parasts, pie franču tautas vispār pieņemts. Arī Stāla kundzei kaut kas bija no tā un sv. Pjeram. Bet šis sārti sarkanais nav īsta krāsa. Paskatieties uz kādu Šekspīru, Gōti, vai pat Valteru Skotu! Kas reiz tur ielūkojies, tas sapratis starpību starp patiesību un viltus-patiesību un arī vienmēr turpmāk to izšķirs.

Pie Džonsona mēs varējam vērot, cik daudz pravietis arī visneizdevīgākos apstākļos un ačgārnās organizācijās var veikt pasaules labā. Vērojot Rusō, mēs gluži otrādi esam aicināti vērot drausmīgo pārpratuma kaudzi, kas šais deorganizācijās pavada labo. Vēsturiski ņemot, tā ir ļoti iespaidīga luga, ko Rusō nospēlējis iedzīts Parīzes junta istabiņā, savā paša domu un vajadzību drūmajā sabiedrībā, trenkāts no Pontija pie Pilāta, iekairināts, sarūgtināts, līdz beidzot viņa sirds saslējās, un viņš atzina, ka ne pasaule, ne pasaules likumi nav viņa

draugi. Būtu bijis derīgi, ja būtu bijis iespējams, ka tāds vīrs nedzīvo atklātā naidā ar pasauli. Varēja viņu ieslodzīt jumta istabiņā, varēja viņu izsmiet kā ārprātīgu, varēja viņu pamest bada nāvei kā plēsīgu zvēru krātnī, bet nevarēja viņu aizkavēt pasauli aizdedzināt liesmās. Franču revolūcija savu evaņģelistu atrada Rusō. Viņa pusārprātīgās piezīmes par civilizētās pasaules postu un mežona priekšrocībām salīdzinot ar civilizēto un tamlīdzīgas domas palīdzēja Francijā izraisīt īstu skurbumu. Tiešām varētu jautāt: ko pasaule, ko pasaules vadītāji ar tādu vīru varēja darīt? Ir grūti teikt, ko pasaules vadītāji ar viņu varēja darīt. Ko viņš ar viņiem varēja darīt, nelaimīgā kārtā pārāk skaidri — giljotinēt lielu daļu no viņiem! Bet lai pietiek par Rusō.

* * *

Tā ir savāda parādība, ka izkaltušā, neticīgajā nolietotā gadsimtenī pacēlās varonis starp visām šīm mākslotām papa figūrām un veidoliem, varonis, kāds bija Roberts Bōrnss (Burns). Kā mazs avots akmeņainā tuksnesī, kā pēkšņs debesu gaismas stars mākslotā izprieces vietā. Lāgā nezināja, ko ar viņu iesākt. Debesu gaismu uzskatīja par izprieces ugunošanu; un tā pacieta, ka tika par tādu uzskatīta, kaut gan drīz vien sāka nāves rūgtumā pusapzināti pret to cīnīties! Varbūt nekad cilvēks savu tuvāko vidū nav uztverts tik nepareizi kā šis dzejnieks. Šeit atkal kādu reizi zem saules tika nospēlēta aplama dzīves drāma.

Bōrnssa dzīves traģēdija jums visiem labi pazīstama. Starp nolietotiem 18. gadsimtena aktieriem, pa lielākai daļai kumēdiņu rādītājiem, viņš bija milzīgs oriģinālcilvēks, viens no tiem, kas iesniedzās mūžīgās dzīlēs, atrazdamies uz viena pakāpiena ar varonīgumu cilvēkā, un viņš bija piedzimis

nožēlojamā Eršera būdā. Visu britu zemju dižākā dvēsele parādījās mūsu vidū skotu zemnieka tēlā ar tūlznainām rokām.

Viņa tēvs, nabaga strādnieku cilvēks, bija izmēģinājis dažādas lietas, un nekas viņam nebija izdevies, pastāvīgas likstas viņu vajāja. Kārtības sargs — skoti to sauc par fektoru — sūtīja draudu vēstules, „kas mums visiem lika raudāt“ — tā stāsta Börnss. Dūšīgais, grūtu darbu veicošais, cietējs tēvs, dūšīga varone — viņa sieva; un viņa bērni, no kuriem viens bija Roberts. Šai zemē, kas citādi tik plaša, viņiem nebija vietas. „Vēstules lika mums visiem raudāt“ — apdomājiet to tikai. Dūšīgais tēvs, es to atkārtāju, bija varonis klusumā, bez viņa dēls nekad nebūtu kļuvis par varoni runā. Börnsa skolotājs vēlāk nonāca Londonā un iepazinās ar augstāko sabiedrību, bet viņš atzīstas, ka nevienā sanāksmē nav baudījis labākas sarunas, kā pie šā zemnieka pavarda. Un viņa nabaga septiņi akri rentētās zemes, ne tie, ne arī nožēlojamais mālu gabals, ne arī kaut kas cits, kur viņš mēģināja sev sadabūt uzturu, bija panākumiem svētīts: viņš cīnījās karstu, nevienādu cīņu visu savu mūžu! Bet bezbailīgs viņš bija cīņā; lēnīgi gudrs, uzticīgs, neuzvarams vīrs, kas katru dienu diezin cik daudz rūgtu sāpju klusēdams norija, kas cīnījās kā nepamanīts varonis. Neviens nepublicēja avīžu rakstus par viņa cēlumu, neviens viņam neveļtīja sudraba kausus! Un tomēr viņš nedzīvoja velti: nekas nav velti. Tur ir Roberts, viņa atvase!

Šis Börnss auga ļoti neizdevīgos apstākļos: bez izglītības, nabags, smagam roku darbam radīts; un kad viņš sāka dzejot, viņš rakstīja savā laucinieckajā izloksnē, ko pazina tikai tai šaurajā apgabalā, kur viņš dzīvoja. Ja viņš tikai to, ko bija sacerējis, būtu rakstījis Anglijas vispārīgajā valodā, tad, es nešaubos, vispārība būtu atzinusi, ka viņš pieskaitāms mūsu vislabākiem vīriem. Un ka viņš

tomēr tik daudzus aicinājis, izurbties cauri viņa izloksnes raupjajai čaulai, tas pierāda, ka viņā slēpās kaut kas, kas tāli pārsniedza ikdienišķo. Viņš ir ieguvis zināmu atzinību mūsu tālajā angļu-sakša pasaulē: kur runā sakšu dialektu, tur viena vai otra personīgu pētījumu pamudināti, lasītāji sāk atzīt, ka viens no ievērojamākiem 18. gadsimteņa angļu sakšiem ir Eršera zemnieks, vārdā Roberts Börnss. Jā, man gribētos teikt, tas bija īsts sakšu raksturs: spēcīgs, kā pasaules dzīlē iesakņojusies Harca klints, klints ar dzīvā maiguma avotiem. Kaislību un spēju mežonīgums, vētrains virpulis tur mierīgi dusēja; bet debesu melōdija mīta viņa iekšienē. Cēla, raupja pirmatnība; parupja, zemnieciska, godīga, spēka patiesa vientiesība, ar saviem zibeniem, ar maigu, rāsainu iežēlu, kā vecais ziemeļnieku Tors, zemnieku Dievs.

Börnssa brālis Džilberts, ļoti prātīgs un cienijams vīrs, man ir vēstījis, ka Roberts savā jaunībā bijis par spīti visiem grūtumiem visgaišākais no bērniem; bezgalīgas liksmības puisis, ar prātu un sirdi, toreiz kad viņš puskails grieza purvā torfu, esot bijis daudz tikamāki viņu uzklaut, nekā vēlāk. Es to labprāt ticu. Šis gaišās liksmības pamats (fond gaillard kā vecais marķīzs Mirabō to sauc), saules un prieka pirmelementi, sajaukts ar viņa pārējām, dziļām un nopietnām īpatnībām, ir Börnssa raksturā visjaukākais. Dziļās cerības stīgas viņā mīt, par spīti savam traģiskajam dzīves stāstam viņš nav skumējis. Drosmīgi viņš nokrata savas ciešanas, un varonīgi viņām aizjāj pāri, kā lauva, kas „no krēpēm izkrata rāsas pilienu,” kā ātri traucošais zirgs, kas smejas, dzirdot šķēpus skanam. Bet vai nav tā, ka tāda cerība un liksmība, kāda bija Börnssam, ir siltu, lielu jūtu izpaudums, kas vispār tā ir katra īstā vīra sākums.

Jūs droši vien brīnīsities, ja es Börnssu nosauktu par visa gadsimteņa visapdāvinātāko britu dvēseli,

un tomēr, reiz nāks tā diena, kur to bez briesmām varēs teikt. Viņa raksti un viss, ko viņš tādos spaidīgos apstākļos veica, ir tikai viņa paša nožēlojamais fragments. Bōrnisa dāvanas, kā tās izpaudušās sarunās, slavē visi, kas to jebkad dzirdējuši. Visi dāvanu veidi: sākot ar pieklājības grāciņiem paudumiem līdz kaislīgas runas kvēlugunij; skaļi jautrības plūdumi, maigas lieguma žēlabas, lakōniska emfāze, dzidrš urbēja skats — viss viņam bija. Asprātīgas hercogienes viņu sumināja kā vīru, kuŗa runa dziļi satrauca. Tas ir jauki, bet vēl jaukāki ir tas, ko Mr. Lokharts par viņu stāsta, un ko es jau vairākkārt netieši esmu pieminējis: sulaiņi un krogus kalpi izlīda no savām gultām, lai dzirdētu šo vīru runājam. Sulaiņi un kalpi: arī viņi bija cilvēki, un šis te bija cilvēks! Daudz man ir stāstīts par viņa runas spējām, bet vislabāko, ko es esmu dzirdējis, man pagājušajā gadā stāstīja kāds cienījams kungs, kas tuvu ar viņu bijis pazīstams. „Tā bija runa, kas iespiedās atmiņā ar to, ka tur bija kaut kas pateikts.“ „Viņš parasti runāja maz un nevis daudz,“ tā šis vecais vīrs man stāstīja. „Viņš šai savas atklātības dzīves pirmajā periodā ļaužu sabiedrībā parasti sēdēja klusi, it kā apkārtējie būtu pārāki par viņu, bet kad viņš runāja, tad katru reizi lieta nostājās jaunā gaismā.“ Es nezīnu vai ir kāds cits iemesls, kuŗa dēļ būtu jārunā! Domājot par viņa vispārīgo dvēseles spēku, viņa veselo raupjumu, viņa dižo drosmi un vīrišķību, jājautā: kur lai mēs atrodam otru tik apdāvinātu vīru?

Bet viņa amata priekšnieki*) viņam pārmeta: „Tev jāstrādā un nevis jādomā.“ Tava spēja domāt, vislielāka šai zemē, mums nav vajadzīga, tev jāpārbauda alus, tikai tādēļ tu esi šeit. Ļoti savādi; un vērts, lai to atstāstītu, kaut gan mēs labi zinām, kas tur būtu jāatbild. It kā domas, spēja domāt,

*) Viņš bija nodokļu pārvaldes sīks ierēdnis.

nebūtu visos laikos, visur un visās pāsaules situācijās taisni tas, kas visvairāk vajadzīgs. Fatālais vīrs, ļaunuma nesējs vienmēr ir bezdomu cilvēks, kas nespēj domāt un redzēt, bet tikai tumsā taustās, dzīvo tukšās iedomās, nespēdams saskatīt tās lietas būtību, ar ko viņam jāsaķeras. Viņš to redz nepareizi, viņš pārskatās, kā to mēdz teikt, viņš to uztver par kaut ko citu, nekā tā patiesībā ir, un tā viņu pamet visā savā niecīgumā. Viņš ir bīstams vīrs, neizsakāmi bīstams, ja to nostāda kādā augstākā vietā. — Žēloties neder, bet patiesību teikt gan der. Ka Eiropai taisni tai brīdī, kad izlaužas franču revolūcija, kāds Börns ir tikai vajadzīgs, lai pārbaudītu alu — tā ir lieta, par kuru es vismaz nevaru priecāties. Vēlreiz mums šeit jāpasvītro, ka Börnsa galvenā īpatnība ir patiesīgums. Kā viņa dzejā, tā arī viņa dzīvē. Viņa dziedātā dziesmā nav fantasmagōrijas, tās nopelns, kā arī visas viņa dzīves nopelns ir patiesība. Visa Börnsa dzīve ir traģiska patiesīguma izpaudums — kā mēs to varētu nosaukt. Mežonīgs patiesīguma veids — nevis nežēlīgs, nē, gluži otrādi, bet mežonīgs: kails viņš izgājā cīnīties ar lietu patiesību. Šai ziņā katrā lielā vīrā ir kaut kas no mežona.

Varoņu godināšana — Odins, Börns? Labi, arī rakstniekus mēs suminājam kā varoņus, bet cik savādā stāvoklī mēs tagad nonākuši. Skotu krogu sulaiņi un kalpi, kas ložņā ap durvīm, cītīgi pūlēdamies, uztvert kādu vārdu no Börnsa mutes, neapzināti godināja varonīgumu. Džonsona cienītājs bija Bosvels, Rusō bija daudz cienītāji, grāfi viņu uzmeklēja viņa bēniņu istabiņā, dižgari, skaistules sumināja šo nabaga, ārprātīgo vīru. Viņā pašā tas pārvērtās par smagu pretrunu, viņa dzīves abus galus nevar savest harmonijā. Viņš sēž pie dižciltīgo galda, bet, lai būtu no kā dzīvot, viņam jānoraksta notis. Un viņam pat nav laika savas notis pārrakstīt. „Ja es tik bieži eju viesos,“ viņš teica,

„man mājās draud bada nāve.“ Viņa cienītājiem tā bija ļoti šaubīga lieta. Ja kādas paaudzes iekšējās labās vai nelabās būtības pārbaudes akmens ir varoņu kultu veids, vai tad mēs varētu teikt, ka šī paaudze bijusi izcila?

Un tomēr — valda un māca mūsu hērōiskie zinātnes vīri; viņi ir karali, priesteri, jeb kā jūs tos gribat saukt; nav iespējams, viņus ar kaut kādiem līdzekļiem no tā atturēt. Pasaulei jāpaklausā tam, kas domā un redz. Pasaule var veidu mainīt; no tā, kas viņai sniegts, viņa var radīt svētītu, nepārtrauktu vasaras sauli, vai arī drausmu, melnu negaisu un vētru, un derīguma pakāpe būs ļoti dažāda! Veids ir ļoti mainīgs, bet būtību un notikušo fakti neviena vara zem debesīm nespēj padarīt par neesošu. Gaisma vai zibens — pasaule var izraudzīties. Nav svarīgi, vai mēs Odinu saucām par Dievu, pravieti, priesteri, vai citādi, bet svarīgi gan, vai mēs viņa teiktajam vārdam ticam — tas ir viss. Ja tas ir paties vārds, tad tam ir jātic; un ja mēs tam ticam, tad tas arī jāpiepilda. Kādu nosaukumu vai sveicienu mēs varonim vai vārdam dodam, tā ir lieta, kas atkarājas no mums. Viņa, jaunā patiesība, kas sevī nes visuma noslēpuma jaunu, dziļu atklāsmi, ir vēsts no augšienes un mums tai jāpaklausā.

Mana pēdējā piezīme lai ir veltīta Børnsa biografijas savādākai fazei — viņa apciemojumam Edinburgā. Bieži man liekas, ka viņa izturēšanās tur ir augstākais pierādījums tam, kāds spēka un istās vīrišķības pamats viņā bija. Domājot par to, jāatzīst, ka nevarētu vīra spēkam uzlikt smagākas nastas. Tik pēkšņi; visa parastā lauvas slava, kas daudzus aizdzinusi bojā, nav nekas, salīdzinot ar to. Ir, it kā Napoleonu būtu padarījuši par karali, ne pakāpeniski, bet uzreiz no artilērijas leitnanta „La Fère“ pulkā. Børns, kam ir tikai divdesmit septiņi gadi, nav vairs zemkopis, kas taisījās bēgt

uz Indiju, lai atbrīvotos no kauna un cietuma. Vienā mēnesī viņš ir postā aizdzīts zemnieks, kas pat savu algu — septiņas mārciņas gadā — ir zaudējis, bet jau nākošā mēnesī viņu apstaro spožums, gods un skaistums, diamantiem greznotās hercogienes viņš ved pie galda, viņš — visu acu magnets. Nelaiمة bieži smagi panesama cilvēkam, bet ir grūtāk atrast vienu cilvēku, kas spētu panest laimi, nekā simt, kas spēj panest nelaimi. Es ļoti apbrīnoju veidu, kā Börnss visu to panesis. Varbūt neviens cits cilvēks tā nav ticis kārdināts un tik maz aizmirsies. Mierīgs, bez izbrīna; ne nospiests, ne arī uzpūsts, bez apmulsuma un mākslotības. Viņš jūt, ka arī šeit viņš ir cilvēks Roberts Börnss; ka slava ir tikai sveču gaisma, kas rāda, kas par vīru viņš ir, bet būtībā viņu nepadara ne labāku, ne sliktāku. Ak, slava viegli spēs, tikko viņš būs drusku neuzmanīgs, viņu pārvērst par sliktāku cilvēku, par nožēlojamu, uzpūstu vējgrābsli, par pūslī, kas pārsprāgst, un tad viņš būs nedzīvs lauva, kam vairs nebūs, kā kāds ir teicis, miesas augšāmcelšanās, un tas būs ļaunāk nekā būt par mirušu suni! Šai ziņā Börnss tiešām apbrīnojams.

Un tomēr, kā es jau aizrādīju, šie lauvas mediņieki bija Börnsa bojātāji un nāvētāji. Viņi bija tie, kas viņa dzīvi padarīja par neiespējamu. Viņi sapulcējās viņa muižā, viņi kavēja viņa darbu, neviena vieta tiem nebija pārāk tāla. Viņš nevarēja ļaut savai lauvas slavai nogrimt aizmirstībā, kaut gan nopietni to gribēja. Un tā viņu pārņem neapmierinātība, posts, viņš izdara kļūdas; pasaule viņam top arvienu bezprieģīgāka. Zūd veselība, raksturs, dvēseles miers; vientulība viņam uzbrūk. Ir traģiski par visu to domāt! Šie ļaudis tikai nāca, lai viņu redzētu! Tā nebija simpatija vai antipatija pret viņu. Viņi nāca, lai drusku izklaidētos, tā viņiem bija izpriete; un varoņa dzīve tādēļ aizģāja bojā.

Sestais priekšlasījums

Varonis kā ķēniņš. Kromvels Napoleons. Modernā revolūcija

(Piektdien, 1840. gada 22. maijā.)*

Tagad mēs piegriežamies pēdējai varonības formai, tai, ko mēs saucam par karalību. Pavēlnieks, kuŗa gribai mums vajag pakārtot savu gribu un arī pašiem uzticīgi pakļauties, tā iegūstot sev labklājību, ir pieskaitāms pie vissvarīgākajiem lielajiem vīriem. Patiesībā viņš mums ir dažādo hērōisma izveidojumu kopsavilkums. Priesteris, skolotājs un kādu vien laicīgu vai garīgu godību mēs varam iedomāties cilvēkā mītam — viss tas iemie-

Pēc priekšlasījumu nobeigšanas Karlails raksta savam brālim: „Mani priekšlasījumi norisinājās ievērojamā pacilātībā. Vispār šo ciklu uzskatīja par labāko, ko es jebkad esmu lasījis, un arī es pats tā domāju. Pēdējā dienā es iegāju zālē ar vēja pilnu galvu, lai runātu par Kromvelu. Tu pazīsti šo nožēlojamo fizisko sajūtu. Es biju ieņēmis zāles, jau piecos no rīta pamodies, u. t. t. Tā bija absolūta mocība. Mana mēle tikko varēja kustēties, kad es biju galā. Bet labie ļaudis sēdēja elpu aizturējuši vai visādos iespējamos veidos izrādīja savu sajūsmu. Ticīgā kalvinistu kareivja un reformatora milzīgā, stūrainā portreja, likās, viņš sevišķi saistīja: „Skaidrs kā saule, saprāta, spēka un ticības kodols, pirmatnīgā tumsas, grūtsirdīgā izmisuma un pusvājprāta elementā. Atkal reiz tieša saskaršanās ar lietu dziļāko būtību...“ Paldies Dievam, es zinu, ka manī ir kaut kas vairāk, un ka visa mana dzīve un ciešanas nav bez mērķa un arī nebūs.“

sojas šeit, lai valdītu pār mums, lai sniegtu mums pastāvīgu, praktisku mācību, lai teiktu, kas mums jādara katru dienu un stundu.

Uzmeklējiet kādā zemē spēcīgāko vīru, kāds tur dzīvo, pāceļiet viņu visaugstākajā vietā un uzticīgi godājiet, un jums būs vispilnīgākais valdīšanas veids šai zemē. Ne vēlēšanu urnas, ne parlamenta daiļrunība, ne balsošana, ne konstitūciju izveidošana, ne arī cita kāda mašīnērija nevar vairs nenieka papildināt. Tā atrodas vislabākajā stāvoklī, tā ir ideāla zeme! Spēcīgākais vīrs — tas nozīmē arī — patiesīgākais, taisnīgākais, cēlākais vīrs. Ko viņš mums pavēl darīt, tam noteikti jābūt visgudrākajam, visderīgākajam, ko vien mēs kaut kur vai kaut kā varētu mācīties. Tai jābūt tādai lietai, ko mums pienākas izpildīt visos veidos ar īstu, uzticīgu pateicību un bez kādas šaubīšanās! Mūsu darbība un dzīve tad būtu labi nokārtota, cik tālu valdība to vispār var nokārtot; tas būtu satversmes ideāls!

Ak, mēs zinām ļoti labi, ka ideālais nekad nevar pilnīgi iemiesot praksē. Ideāliem vienmēr jāpalielik tālumā, un mēs gribam pateicīgi apmierināties ar katru, ne pārāk mazu tuvošanos tiem! Kaut neviens šai mūsu nabaga pasaulē, pārāk daudzgribīgi „nemērītu trūcīgos īstenības radījumus ar pilnības mēru“, kā saka Šillers. Kas tā dara, to mēs neuzskatām par gudru vīru, to mēs uzskatām par slimīgu, neapmierinātu, muļķīgu cilvēku. Un tomēr, no otras puses, nekad nedrīkst aizmirst, ka ideāli eksistē, un ja tiem vispār nevar tuvoties, tad sabruk viss pasākums! Neapšaubāmi. Neviens mūrnieks neceļ sienu pilnīgi perpendikulāri, matēmātiski tas nav iespējams, viņam pietiek ar zināmu perpendikulāritātes pakāpi, un viņš, būdams labs mūrnieks, kam jātiek galā ar savu darbu, apmierināties ar to. Un tomēr, ja viņš pārāk daudz novirzītos no perpendikulārās līnijas, un, par visām lietām, ja viņš

svērtēni un mēru pilnīgi aizsviestu prom un kŗautu nevēriģi ķieģeli uz ķieģeļa, kā tie gadās pa rokai! — Tāds mūrnieks, es domāju, ir uz slihta ceļa. Viņš ir aizmirsis pats sevi, bet gravitācijas likums neaizmirst uz viņu darboties; — viņš un viņa mūris sabrūk nekārtīgā drupu kaudzē! —

Tāda ir visu dumpju, franču revolūciju, sociālo sacelšanos vēsture senos un modernajos laikos. Jūs esat nolikuši pārāk nespējīgu vīru sabiedrības lietu priekšgalā! Pārāk mazisku, bailīgu, iedomīgu vīru! Jūs esat aizmirsuši, ka ir kāds likums, vai kāda dabīga nepieciešamība, kas pavēl, lai tur būtu nostādīts spējīgais vīrs. Ķieģelim jāguļ uz ķieģeļa, kā viņš spēj un var. Nespējīgai spēju liekuļošanai, ar vienu vārdu pūšļošanai, vajag vienoties ar pūšļošanu visos cilvēcīgo lietu pārzināšanas veidos, kas sakarā ar to paliek neuzlaboti, rūgdami neizmērojamā neveiksmju un nožēlojama posta purvā: ārējās un iekšējās jeb garīgās lietās izmisuši miljoni izstiepj rokas pēc palīdzības, kas viņiem pienākas, un tās nav.

Ko darīsim ar apgalvojumu, ka katrā vīrā, ko jūs nejauši satvērāt (pēc viena vai otra viņa noķeršanas plāna), un kam jūs uzmaucāt galvā apaļu metalla gabalu, un ko jūs saucāt par ķēniņu, tūlīt ienāca mājot dievišķīgs tikums, tā ka viņš kļuva savā ziņā Dievs, un kāda dievība iedvesa viņam spējas un tiesības valdīt pār jums visos virzienos, — ko citu ar šo apgalvojumu mēs varam darīt — kā ļaut tam klusi sapūt publiskās bibliotēkās? Bet līdz ar to es gribu teikt, — un tas ir tas, ko domā šie vīri ar dievišķajām tiesībām — ka ķēniņos un nu visās cilvēku autoritātēs un attiecībās, ko Dieva radītie cilvēki var izveidot savā starpā, patiesi ir vai nu dievišķa taisnība vai velnišķa nelaimība, viena vai otra no šīm abām lietām! Jo tas ir galīgi nepareizi, ko mums mācīja pēdējais skepticisma gadu simtenis, — ka šī pasaule ir tvaika maģīna. Ir kāds Dievs šai pasaulē, un Dieva svētība vai viņas aizkaršana lū-

kojas ārā no katras valdīšanas un katras paklausīšanas, no visām cilvēku morālajām darbībām. Neviens darbība cilvēku starpā nav morālāka par valdīšanu un paklausīšanu. Vai tam, kas prasa paklausību, kad viņam tā nepienākas; vai tam, kas to liedz, kad viņam to pienākas dot! Šeit ir kāds Dieva likums, es saku, lai arī kādi būtu pergamenta likumi: katras prasības būtībā, ko viens cilvēks uzstāda otram, ir kāda dievišķa tiesība, vai velnišķa netaisnība.

Mums nemaz nekaitētu par to padomāt: visās dzīves attiecībās mēs to sastapsim, arī lojālītātē un rojalītātē, augstākajā no visām. Modernos maldus, ka visu vadot savtība un kārīga, blēdīga aplēse un apsvēršana, un ka, īsi sakot, neesot nekā dievišķa cilvēku sabiedrībā, es uzskatu par vēl peļamākiem (lai cik dabīgi viņi bija tādā neticības gadu simtenī) nekā tos maldus, ka esot „dievišķas tiesības“ cilvēkiem, kurus dēvē par ķēniņiem. Es saku: atrodiet man īstu „könningu“, ķēniņu, vai „to, kas spēj“, un viņam būs dievišķas tiesības pār mani. Kaut mēs prastu kādā pieņemamā veidā viņu atrast, un kaut visi cilvēki būtu gatavi atzīt viņa dievišķās tiesības, kad viņš būtu atrasts, tās taisni ir tās zāles, ko slimā pasaule meklē šais laikos visur. Īstā ķēniņā, kas ir vadonis laicīgajās lietās, ir arī kaut kas no priesterā, kas ir vadonis garīgajās lietās, no kurām sākas viss laicīgais. Arī tas ir patiess izteiciens, ka ķēniņš ir baznīcas galva.

Viens no lielākajiem jaunlaiku notikumiem ir franču revolūcija. Mēs gribam apsveikt franču revolūciju kā nogrimušā kuģa jūrnieki apsveic visdrūmāko klinti pasaulē, kur nav cita nekā, kā tikai bezdibēnīgā jūra un vilņi. Īsta, kaut arī briesmīga apokalipse šim neīstajam, savītušajam, mākslotajam laikmetam. Apokalipse, kas atkal apliecina, ka daba ir pārdabīga, ja ne dievišķa, tad velnišķa; ka čaula nav īstā būtība, ka tai jāklūst par īstenību, jeb

pasaule paliks tai uguni apakšā, lai tā sadegtu par to, kas viņa ir, proti — par Neko! Patīkamai ērtībai ir beigas, tukšajām parašām — beigas, daudzām lietām — beigās! Tas it kā ar pastardienas trompetēm ir paziņots visiem cilvēkiem. Tie ir visgudrākie, kas to grib visātrāk aptvert. Paiet daudzas nezinošas paaudzes, iekams to aptver, miers ir neiespējams, iekams tas nav noticis! Nopietns vīrs, kā vienmēr pretrunu pilnas pasaules apņemts, var pacietīgi gaidīt, pacietīgi censties savu darbu darīt šīs pasaules vidū. Debesīs tam visam ir uzrakstīts nāves spriedums, nāves spriedums tam pasludināts arī zemes virsū: to šis vīrs var redzēt ar savām acīm. Un tiešām, es teiktu, ja aplūko lietas otru pusi, kādas šeit ārkārtīgas grūtības, un cik nepielūdzami, briesmīgi nepielūdzami ir izteikta visās zemēs cietā prasība pēc viņas atrisinājuma, tad var viegli atrast citu darāmu darbu, nekā šādā laikā strādāt sānkilotu novadā!

Man šādos apstākļos „varoņu godināšanas“ fakts kļūst neizsakāmi dārgs, tas mūsdienu pasaulē iepriecina par visiem vairāk. Viņš sniedz mūžīgu cerību pasaules gaitai. Ja arī nogrimtu visas tradīcijas, iekārtas, ticības apliecības un sabiedrības, ko cilvēks jebkad nodibinājis, viņš tomēr paliktu. Šī drošā apziņa, ka varoņi mums ir sūtīti, mūsu spēja, mūsu nepieciešamība godināt varoņus, kad viņi tiek sūtīti — tā liekas kā polārā zvaigzne cauri dūmu un putekļu mākoņiem un visāda veida sabrukumiem un ugunsgrēkiem.

Varoņu godināšana šiem franču revolūcijas darbiniekiem un karotājiem būtu izlikusies ļoti savāda. Tur nebija lielu vīru godināšanas, nekādas cerības vai ticības, vai pat tikai vēlēšanās, ka lielie vīri atkal varētu parādīties pasaulē! Daba, pārvērsta par „mašīnu“, bija it kā bezspēcīga, viņa nespēja vairs radīt lielos vīrus. Es varu teikt viņai, lai viņa vispār beidz pastāvēt, jo mēs nevaram iztikt bez lie-

liem vīriem! — Bet man nav arī nekā ko iebilst pret šo „brīvību un vienlīdzību“ un ticību, ka varētu apmierināties ar muļķīgo mazo cilvēku pelēko masu, jo gudrie, lielie cilvēki nav iespējamī. Tai laikā un tai vietā tā bija dabīga ticība. „Brīvība un vienlīdzība“, — nevajadzēja vairs nekādas autoritātes! Varoņu godināšana, cienība pret tādām autoritātēm bija izrādījušies aplama, un arī pati tā aplamība; ne vārda vairs par to! Mums ir bijis tik daudz viltojumu, mēs negribam nekam uzticēties. Tā kā apgrozībā ir tik daudz viltotu monētu, ir radusies vispārīga doma, ka zelta vairs nav, un pat tāda doma, ka mēs varam ļoti labi iztikt bez zelta! To es dzirdu, blakus citām lietām, šajā universālajā kļiedzienā pēc brīvības un vienlīdzības un uzskatu to par ļoti dabīgu, ņemot vērā toreizējos apstākļus.

Un, katrā ziņā, tā ir tikai pāreja no mākslotā uz patieso. No visām pusēm aplūkojot, viņa ir pilnīgi aplama patiesība, galīga, skeptiska akluma produkts, tāda akluma, kas tikai par to cīnās, lai redzētu. Varoņu godināšana pastāv vienmēr un visur, ne tikai lojālītātē vien. Tā izplatās no dievišķās pielūgšanas līdz zemākajiem praktiskās dzīves aplokiem. „Noliekšanās cilvēku priekšā“, ja tai nav jābūt tikai tukšai grimasei, ko labāk atmet nekā piekopt, — ir varoņu godināšana, atziņa, kā šai mūsu brālī mīt kaut kas dievišķs, ka katrs radītais cilvēks ir „atklāsme miesā“, kā Novaliss teica. Arī tie bija dzejnieki, kas izdomāja visus šos jaukos pieklājības žestus, kas dzīvi padara cēlāku. Pieklājības žests nav viltojums vai grimase, tam nav nemaz tādām jābūt. Un lojālītāte, pat reliģioza pielūgšana ir vēl iespējama, jā, vēl nenovēršama.

Vai mums tālāk nav jāsaka, — kaut arī tik daudzi no mūsu jaunākajiem varoņiem ir darbojušies vairāk kā revolūcionāri, — ka ar visu to katrs dižs vīrs, katrs īsts vīrs pēc savas dabas ir kārtības un

nevis nekārtības pavalstnieks. Patiesīgam vīram tas ir ļoti traģisks pienākums — darboties revolūcijām līdzī. Var likties, ka viņš ir anarchists, un tiešām, nepanesams anarchijas elements apgrūtina viņam katru soli, — viņam, kuŗa dvēselei anarchija ir nīstama un naidīga. Viņa mērķis ir kārtība. Tas ir katra vīra mērķis. Viņš ir šeit, lai visu, kas nekārtīgs, chaotisks, darītu kārtīgu un pārredzamu. Viņš ir kārtības misionārs. Un vai viss cilvēka darbs šai pasaulē nav tikai kārtības radīšana? Naudaris atrod neaptēstus kokus, izveido tos, dod tiem piemērotu formu un izlieto lietderīgam mērķim. Mēs visi esam no dzimuma nekārtības ienaidnieki. Un tas mums visiem ir traģiski, ja mums jāiejaucas nojaukšanā un svētbilžu nemieros. Un lielajam vīram, kas ir kāpināts cilvēks, tas ir divkārt traģiski.

Tā arī visi cilvēku pasākumi, pat vistrakākais franču sankilotisms, darbojas, un viņiem vajag darboties kārtības virzienā. Es apgalvoju, ka nav cilvēka, kas trakodams visdziļākajā ārprāta naktī, tai pašā laikā katru brīdi netiktu vadīts kārtības virzienā. To rāda visa viņa dzīve; nekārtība ir sabrukums, nāve. Nav chaosa, kas nemeklētu centra, ap ko griezties. Tik ilgi, kamēr cilvēks ir cilvēks, kāds Kromvels vai Napoleons, ir nepieciešamais sankilotisma iznākums. — Savādi, ka šai laikā, kad šī varoņu godināšana katram cilvēkam likās pilnīgi neticama lieta, viņa tomēr izlauzās un parādīja sevi dzīvē tādā veidā, ko visiem vajadzēja atzīt. Atrada, ka dievišķa tiesība plašākā nozīmē ir tas pats, kas dievišķa vara! Kamēr visur samīn vecās, nepatiesās formulas, tamēr pēkšņi atklājas jaunas, patiesas vielas, kas nav iznīcināmas. Dumpīgos laikos, kad karalība liekas beigta un iznīcināta, parādās Kromvels un Napoleons atkal kā karaļi. Šo vīru vēsture mums nu jāaplūko kā mūsu pēdējā varonības forma. Atgriežas senie laiki: tas

veids, kā tapa karaļi un kā karalība vispirms izauga, parādās atkal šo divu vīru vēsturē.

Mums Anglijā ir bijis daudz pilsoņu karu: Sar-kanās un Baltās rozes karš, Simona de Monfora karš un pietiekoši daudz citu karu, kas nav sevišķi ievērojami. Bet puritāņu karām ir bijusi tāda nozīme, kādu nav aizsniedzis neviens cits. Uzticēdamies jūsu labvēlībai, kas no otras puses papildinās to, ko šeit telpas trūkuma dēļ nevaru pateikt, es šo karu gribu saukt par jaunu posmu tajā lielajā, vispārējā karā, kas vienīgi aizpilda īsto pasaules vēsturi — ticības karā pret neticību! — To vīru cīņā, kam ir svarīga lietu īstā būtība pret tiem vīriem, kam svarīga lietu čaula un ārējā forma. Daudzi puritāņos redz tikai mežonīgus svētbilžu postītājus un nežēlīgus formu iznīcinātājus, bet būtu daudz taisnīgāk viņus saukt par neīsto formu nīdējiem.

Puritānismu pakāra pie karātavām tāpat kā puritāņu vadoņu kaulus. Bet viņa darbs tomēr piepildījās. Katram īstam cilvēka darbam vajag piepildīties un viņš piepildīsies, — pakariet pašu darītāju pie kādām karātavām vien gribat. Mums ir savs Habeas Corpus akts, saka brīvā tautas pārstāvība. Cik tālu pasaule sniedzas, ir pamodusies atziņa, ka visi cilvēki ir tādi, ko mēs saucam par brīviem cilvēkiem, vai — ka viņiem jābūt un viņi būs — cilvēki, kas savu dzīvi ceļ uz īstenības pamatiem, ne uz tradīcijām, kas pārvērtušās par netaisnīgu chimēru! Pa daļai viss tas un vēl daudzas citas lietas bija puritāņu nopelns.

Uzskati par Kromvelu man neliekas nedabīgi tādā gadu simtenī, kāds bija astoņpadsmitais. Ko mēs teicām par sulaini, to varam teikt arī par skeptiķi: viņš nepazīst varoni, kad viņš to redz. Sulainis gaida purpura mēteli, zeltītas skeptras, miesas sargus un tauru pūtienus, bet astoņpadsmitā gadu simta skeptiķis meklē kārtīgas, respektējamās formulas, „principus“, vai, kā citādi viņš tos sauc, runas un

uzstāšanās stilu, kas liekas „respektējams“, kas pats sevi var aizstāvēt raženi un nepārprotami, un iegūt sev apgaismotā skeptiskā astonpadsmītā gadu simta balsis! Pamatos tā ir tā pati lieta, ko gaida viņi abi — viņš un sulainis: a t z ī t ā karaļa izpušķojumi, ko tad arī viņi atzīs! Ķēniņš, kas pie viņiem nāk neizsmalcinātā, neformulētā stāvoklī, nevar būt nekāds ķēniņš.

Nē, mēs nevaram Kromvelu iedomāties neīstu un viltīgu. Jo ilgāk es studēju viņu un viņa dzīves gaitu, jo mazāk es ticu šādai iedomai. Kādēļ man tas būtu jādara? Šeit nav nekādu pierādījumu. Vai nav raksturīgi, ka par spīti visiem apmelojumu kalniem, kas šim vīram ir uzkrāti, par spīti tam, ka viņu tēloja kā īstu melu ķēniņu, kas nekad vai gandrīz nekad nerunāja patiesību, bet vienmēr kādus izmanīgus patiesības viltojumus, tomēr nav izdevies skaidri pierādīt kaut vienu viņa melu gadījumu. Melu princis, kas nekad melus nerunāja! Nekad, cik tālu es varu saredzēt. Tas ir līdzīgs tam gadījumam, kad Pokoks jautāja Grotijam: „Kur ir jūsu pierādījumi par Muhameda balodi?“ Nav pierādījumu! — Atstāsim visus šos melnesīgos murgojumus, kā tas pienākas. Tie nesniedz vīra portreju, tie sniedz maldīgas fantazijas tēlus, naida un neziņas kopējo produktu.

Ja aplūkojam vīra dzīvi paši savām acīm, tad mums uzaust pavisam cita hipoteze. Vai tas mazumiņš, ko mēs zinām par viņa agrākajiem, klusībā pavadītajiem gadiem, un kas līdz mums atnācis tik sagrozītā veidā, vai tas neliecina par nopietnu, jūtīgu, patiesīgu vīru? Viņa nervozais, melancholiskais temperāments norāda drīzāk uz pārāk dziļu nopietnību. Mēs neesam spiesti pārāk daudz uzticēties nostāstiem par „parādībām“, par balto parādību, kas gaišā dienas laikā viņam pareģojusi, ka viņš būšot Anglijas ķēniņš. Varbūt vēl mazāk — nostātam par melno parādību, kuŗā virsnieks redzēja

pašu velnu un kā viņš tam sevi pārdeva pirms Vusteras kaujas. Bet citādi Olivera drūmais, pārāk jūtīgais, hipochondriskais noskaņojums jaunības gados nav apstrīdams. Hantingdonas ārsts stāstīja pat seram Filipam Varvikam, ka bieži pusnaktī esot pēc viņa sūtījuši, jo Kromvela kungs esot pilns grūtsirdības, esot iedomājies, ka viņam būšot drīz jāmirst un „ieņēmis galvā dažādas domas par pilsētas krustu“. Šīs lietas ir zīmīgas. Tik iekairināma, dziljūtīga daba kopā ar tādu stūrainu, tvirtu spēku, — tas nav neīstuma simptoms, tas ir simptoms un solījums kaut kam gluži citam!

Jaunais Oliveris ir sūtīts studēt tiesību zinātnei; viņš nododas, vai, kā ir izteikušies, — viņam vajag nodoties kādu laiciņu jaunības izprieceim. Ja tas tiešām tā ir bijis, tad viņš ātri ir nožēlojis un atmetis visu to, un ne ilgi pēc sava mūža divdesmitā gada viņš jau ir precējies, nobriedis par nopietnu un klusu vīru. „Viņš atmaksā naudu, ko viņš ieguvis karšu spēlē,“ vēstī kāds nostāsts. — Viņš domā, ka šāds ieguvums nedrīkstētu viņam patiesi piederēt. Viņa „atgriešana“, kā to izdevīgi apzīmē, ir ļoti interesanta un ļoti dabīga. Tā ir dižas, īstas dvēseles pamošanās pasaules dūksnājā, lai ieskatītos lietu nopietnajā patiesībā, lai redzētu, ka laiks un visas viņa parādības balstās uz mūžības, un šī mūsu nabaga zeme ir vai nu debesu vai elles sliexsnis! Vai Olivera čaklā un uzticīgā zemkopja dzīve St. Ivē un Elijā nav pilnīgi īsta un dievbijīga vīra dzīve? Viņš ir atteicies no pasaules un viņas gaitām, viņas alga nav tā lieta, kas varētu viņu glaimot. Viņš kopj zemi, viņš lasa savu bībeli, ikdienas sapulcina savus kalpus ap sevi, lai pielūgtu Dievu. Viņš palīdz vajātiem garīdzniekiem. Viņš mīl priesterus, jā — viņš pats sprediķo, — uzmodina savus kaimiņus, lai viņi ir gudri un derīgi izlieto savu laiku. Kur šeit gan „liekulība“, „godkāre“, „balmutība“ vai cits kāds neīsts žests? Vīra cerības, es ticu, bija

vērstas uz citu augstāku pasauli. Viņa mērķis bija tur labi nonākt, ejot labi savu pazemības ceļu cauri šai pasaulei. Viņš nekāro ievēribas. Ko gan ievēriba viņam varētu šeit palīdzēt? Viņš ir „vienmēr sava lielā Meistara acīs“.

Tālāk ir ļoti raksturīgi, kā viņš reiz parādās atklātībā un pretojas kādai sabiedriskai pārestībai, jo nav neviena cita, kas gribētu uzstāties. Es domāju gadījumu ar Bedfordas purvājiem. Neviens negrib tiesāties ar augstmaņiem, tāpēc viņš to grib. Kad šī lieta ir nokārtota, viņš atgriežas atpakaļ savā klusumā, pie savas bībeles un sava arkla. „Iegūt ietekmi?“ Viņa ietekme ir vistaisnīgākā, tā izaugusi no personīgas pazišanās ar viņu — taisnīgu, reliģiozu, saprātīgu un noteiktu vīru. Tā viņš ir nodzīvojis gandrīz līdz četrdesmit gadiem; nu viņam gaidāms vecums un nopietnie nāves un mūžības vārti. Un šai brīdī viņš pēkšņi būtu kļuvis godkārīgs! Tādā veidā es netulkoju viņa parlamentāro misiju!

Savus panākumus parlamentā, savus panākumus karā ir godīgi nopelnījis drosmīgs vīrs, kuŗa sirdī bija vairāk apņēmības, un galvā vairāk gaismas kā citiem cilvēkiem. Viņa Dieva lūgšanas, viņa pateicības izplūdumi Uzvaras Dievam, kas viņu bija pasargājis veselu un vadījis uz priekšu līdz šejieni, cauri negantajam cīņu pilnas pasaules troksnim, cauri izmisuma brīžiem pie Danbaras, *) cauri tik daudzu kauju nāves krusai, no žēlastības uz žēlastību līdz „žēlastības kalngalam“ Vusteras kaujā. Viss tas ir labi un raksturo dziļjūtīgo, kalvinistisko Kromvelu. Vienīgi tumšajiem, neticīgajiem kavalieriem, kas nepielūdza Dievu, bet gan savas „mīlas sprogas“, **) dumjības un formālītātes, kas dzīvoja tālu

*) Sal. Karlaila „Olivers Kromvels“ III. 38.—50.

***) Loveloks — Kavalieŗu matu frizūra.

Tulk. piez.

no domām par Dievu, dzīvoja pasaulē bez Dieva, vienīgi tiem vajadzēja redzēt Kromvelī liekuli.

Arī viņa līdzdalība ķēniņa nāvē mūs neierosinās viņu nosodīt. Tā ir drūma lieta — ķēniņa nogalināšana! Bet ja tu reiz ej ar viņu kaŗā, tad viss iespaidojas no tā, tas un viss cits iespaidojas no tā. Ja tu reiz esi kaŗā, tu esi slēdzis kaŗa derību: vai nu viņam jāmirst, vai tev. Samierināšanās ir problēmatiska, viņa var būt iespējama, bet daudzkārt ticamāki, ka viņa neiespējama. Tagad, gandrīz, vispār pieņem, ka parlamentam, kad tas bija uzvarējis Kārli Pirmo, nebija nekādas iespējas radīt ar viņu paturāmās attiecības. Lielā presbiterāņu partija, tagad bīdamās no independentiem, baţīgi pūlējās tādas rast, tiešām, tik baţīgi, it kā rūpēdamās par savu eksistenci, — bet tas nebija iespējams. Nelaimīgais Kārlis šais pēdējās sarunās Hamptonas pili izrādījās par vīru, kas nelaimīgā kārtā nebija spējīgs apspriesties. — Par vīru, kas — reiz par visām reizēm — nevarēja un negribēja saprast, kuŗa domas nekādā mērā neatspoguļoja lietas faktisko būtību. Jā, vēl ļaunāk, — viņa vārdi pavisam neizteica viņa domas. To mēs par viņu varam teikt bez kādas nežēlības, drīzāk ar dziļu līdzjūtību. — Bet tas ir patiesi un nenoliedzami. Pazaudējis visu, neizņemot arī ķēniņa vārdu, bet manīdams, ka ar viņu apietas ar ārēju cieņu, kā ar ķēniņu, viņš vēl iedomājās, ka viņš varētu izspēlēt vienu partiju pret pēdējo un tā iešmukt savā agrākajā varā, apkrāpdams viņas abas. Ak, viņas abas atklāja, ka viņš tās krāpj. Vīrs, kuŗa vārds tev nenoskaidro, ko viņš domā vai grib darīt, nav tas vīrs, ar ko tu vari ielaisties sarunās. Tev jānovirzās no tāda vīra ceļa, vai jānobīda viņš no savējā! Presbiterāņi savā izmisumā vēl gribēja ticēt Kārlim, lai gan viņu atkal un atkal pieķēra krāpšanā un neuzticamībā. Bet ne tā Kromvels: „Par visām mūsu cīņām,“ viņš teica, „lai mēs nu apmierināmiem ar mazu papīra gabaliņu?“ Nē! —

Faktiski mums visur vajag apzīmēt šī vīra aso, praktisko skatu, viņa tieksmi uz praktisko un iespējamo, viņa pareizo ieskatu īstenībā. Es vēlreiz apgalvoju, ka šāds gars nepiederas nepatiesam vīram: neīstais vīrs redz neīstās čaulas, frazes, surrogātus. Patiesajam vīram vajag pazīt pat praktisko patiesību. Kromvela padoms attiecībā uz parlamenta armiju cīņas sākumā, ka viņiem vajag sūtīt prom viņu pilsētas kundziņus un vējgrābsliņus dumpiniekus un apmainīt tos pret spēcīgiem brīvzemnieku kareivjiem, kuŗu sirdis būtu ar darbu, — šis ir tāda vīra padoms, kas tālu redzēja. Fakts atbild, ja tu proti ieskatīties faktā. Kromvela „aironsaidi“ (dzelzsvīri) bija šī viņa ieskata iemiesojums. — Tie bija vīri, kas bijās Dieva, bet citādi neviena. Neviens pamatīgāks karotāju pulks nav minis nedz Anglijas, nedz kādu citu zemi.

Es negribu daudz pelt tos vārdus, ko Kromvels teica viņiem, un kas tik daudz jau pelti: „Ja es satīktu ķēniņu kaujā, es ķēniņu nogalinātu.“ Kāpēc nē? Šos vārdus teica vīriem, kas stāvēja tā priekšā, kas ir augstāks par ķēniņiem. Viņi ķīlā bija likuši kaut ko vairāk par savu dzīvību. Parlaments savā oficiālajā valodā var to saukt „cīņu par ķēniņu“, bet mēs no savas puses to nevaram saprast. Mums tas nav nekāds diletantu darbs, nekāda gluma oficiālība, mums tā ir skaidra, raupja nāve un nopietnība. Jūs tik tālu novedāt, ka pieteica kaŗu, briesmīgo, nāvīgo cīņu, kur vīrs cīnās pret vīru ugunīgā niknumā, kur cilvēkā tiek uzmodināts elliskais elements, lai viņu pārbaudītu! Tāpēc dari to, jo tas ir jādara! Kromvela panākumi man liekas ļoti dabīgi! Tā kā viņu kaujā nenošāva, tad tie bija nenovēršami. Ka tāds vīrs, kam bija acs, lai redzētu, kam bija drosme, lai darītu, gāja uz priekšu no viena posteņa uz otru, no uzvaras uzvarā, līdz kļuva Hantingdonas zemkopis, — vienalga, kādu tituli jūs viņam piešķīrat, — par at-

zīto stiprāko vīru Anglijā, īsto Anglijas ķēniņu, — tur nevajag nekādas būrvības, lai to izskaidrotu! —

Tiešām, tas ir ļoti bēdīgi, ja kāda tauta vai kāds vīrs ieslīd skepticismā, diletantismā, nepatiesīgumā, — neatzīst patiesību, kad tā skaidri redzama. Kurš lāsts var būt vēl ļaunāks šai pasaulē un visās pasaulēs? Ja sirds ir mirusi, acs nevar redzēt. Kas paliek, tas ir tikai dzīvniecisks saprāts. Maz līdz, ja viņiem tiek sūtīts īsts ķēniņš; viņi to nepazīst, kad viņš atnāk. „Vai tas ir jūsu ķēniņš?“ viņi nicīgi jautā. Necienīgo veltīgā pretestībā varonis izšķiež savas varonīgās spējas un maz ko var piepildīt. Pats sev viņš piepilda hērōisku dzīvi, un tas ir daudz, tas ir viss. Bet pasaulei viņš salīdzinot nepiepilda nekā. Pirmatnīgais, raupjais patiesīgums, kas nāk tieši no dabas, nav veikls atbildētājs liecinieku nopratināšanā; zemākajās tiesās zālēs viņu izzobo par liekulību. Lapsas saprāts „atmasko“ viņu. Par to, ka viņi bija vīri, kas bija tik vērti, kā tūkstotis citu vīru kopā, jūsu Nokss, jūsu Kromvels saņēma kā atbildi divu gadu simtu ilgu spriedelēšanu, vai viņi vispār bija vīri. Dieva lielākā dāvana šai zemei ir aizsviesta ar izsmieklu. Brīnišķo talismanu uzskata par nevērtīgu, viltotu monētu, kas nav derīga, lai apgrozītos veikalos kā parasta ģineja.

Cik tas nožēlojami! Bet to vajag labot. Kamēr tas nav zināmā mērā labots, tikmēr nekas nav labots. „Atklāt pūšlotājus?“ Jā, dari to, debesu dēļ, bet atzīsti tai pašā laikā vīrus, kam var uzticēties. Kas ir visa mūsu atziņa, ja mēs to nevaram? Kā mēs ātrāk varētu arī „atmaskot“? Jo lapsas viltība, kas sevi uzskata par zinātāju un tādā veidā „atmasko“ sevi, ļoti maldās. Piekrāpto, tiešām, ir daudz, bet no visiem piekrāptajiem neviens neatrodas tik klūmīgā situācijā, kā tas, kas dzīvo veltīgās bailēs no apkrāpšanas. Pasaule pastāv; pasaulē ir patiesība, un citādi viņa nepastāvētu! Vispirms at-

zīsti, kas ir patiess, tad mēs izšķirsim, kas ir nepatiess, un katrā ziņā ne ātrāk.

„Pazīt tos cilvēkus, kam var uzticēties,“ — ak, tā vēl šais laikos mums grūti aizsniedzama lieta. Vienīgais patiesīgais spēj atzīt patiesīgo. Vajadzīgs ne tikai varonis, bet arī pasaule, kas viņam atbilstu, ne sulaiņa pasaule. Citādi varonis nāk šeit, gandrīz, par velti! Jā, tā vēl tālu no mums, bet tai jānāk; paldies Dievam, viņu redz nākam. Kas mums paliek, kamēr viņa nāk? Vēlēšanu urnas, nobalsošanas, franču revolūcijas — kam tas viss der, kamēr mēs esam līdzīgi sulaiņiem un nepazīstam varoni, kad to redzam? Atnāks kāds varonīgs Kromvels — un simts piecdesmit gadu laikā viņš nevar saņemt no mums nevienas balss. Nu — nepatiesīgā, neticīgā pasaule ir pūšlotāja un pūšlotāju un pūšlošanas tēva dabīgs īpašums! Te iespējams tikai posts, juceklis, liekuļošana. Ar vēlēšanu urnām mēs mainām tikai sava pūšlotāja izskatu, bet viņa būtība paliek tā pati. Sulaiņu pasauli vajag pārvaldīt viltus varonim, ķēniņam, kas tikai apgērbts ķēniņa drēbēs. Tā pieder viņam, viņš pieder tai! Īsi sakot, viens no diviem: vai nu mums jāmacās labāk pazīt varoni, īsto valdnieku un vadoni, kad viņu redzam, vai uz visiem laikiem jāpadodas neherōiskā cilvēka vadībai. Ja arī vēlēšanu urnas gravētu pie katra ielas stūra, taču tajās nebūtu nekāda glābiņa.

Nabaga Kromvel, lielo Kromvel! Tu, pravieti, kas nespēja izveidoties, tu, pravieti, kas nespēja runāt! Pirmatnīgs, nenorūdzis būdams un pūlēdamies sevi izteikt, viņš ar savu sākotnīgo dziļumu, ar savu dabīgo patiesīgumu izskatījās ļoti dīvains eleganto daiļrunātāju, smalko mazo Falklendu, skolmeistarīgo Čillingvorsu, diplomātisko Klarendonu starpā! Aplūko vien viņu! Zem chaotiskās rūgšanas, velna vīziju, nervozo sapņu un pusvājprāta ārējās čaulas tomēr viņa sirdī strāvo tik skaidra,

noteikta, vīrišķīga enerģija. Savā ziņā — chaotisks cilvēks! It kā tīrās zvaigžņu gaismas un uguns stars, kas darbojas tādā neierobežotās grūtsirdības, neizveidotas, melnas tumsas elementā! Un tomēr taisni šai grūtsirdībā bija vīra diženums. Viņa pirmatnīgo izjūtu dziļums un maigums, viņa lielā līdzjūtība lietām, viņa dziļais ieskats, kas iesniedzās vēl lietu sirdīs, viņa meistarība, ar kādu viņš valdīja par lietām, — tas darīja viņu grūtsirdīgu. Vīra bēdas, kā tas vienmēr ir, izaug no viņa dižuma. Arī Zamuels Džonsons bija tāds vīrs. — Bēdu pilns, pusvājprātīgs, necaurbrienamas, drūmas, melnas tumsas apņemts. Tas ir pravietiska vīra raksturs, tāda vīra raksturs, kuŗa visa dvēsele redz un cīnās, lai redzētu.

Uz šī pamata es izskaidroju arī Kromvela pazīstamās grūtības runāšanā. Viņam pašam iekšējā jēga bija skaidra kā saule, bet materiāla, kuŗā viņam to vajadzēja ietērt izrunājot, — nebija. Viņš bija klusu dzīvojis, katru dienu lielas, vārdā nemināmas domu jūras vidū, un viņa dzīves veidā bij maz tāda, kas viņu ierosinātu mēģināt domām dot vārdu vai izteiksmi. Nemot vērā viņa lielo vīziju spēku un viņa nesalaužamo sparū, es nešaubos, ka viņš būtu varējis iemācīties arī rakstīt grāmatas un runāt pietiekoši tekoši, bet viņš darīja darbus, kas bija grūtāki nekā grāmatu rakstīšana.

Ar to noskaidrojas, kā viņš, kas nebija spējīgs runāt parlamentā, varēja tomēr sprediķot, rapsōdiski sprediķot, un par visām lietām — kā viņš varēja būt liels improvizētājs lūgšanās. Tajās brīvi izplūst tas, kas ir sirdī. Šeit nevajag metodes; sil-tums, dziļums, patiesīgums ir viss, kas šeit vajadzīgs. Kromvela paraša lūgt ir ļoti raksturīga. Visus savus lielos panākumus viņš ievadīja ar lūgšanu. Bezcerīgās, šķietami neatrisināmās grūtībās viņš un viņa virsnieki mēdza sapulcēties un pārmaiņus lūgt Dievu stundām, dienām ilgi, līdz viņu starpā

nobrieda kāda noteikta apņemšanās, atvērās kādi „cerības vārti“, kā viņi to dēvēja.

Apdomājiet to! Asarās, karstās lūgšanās un piesaucot augsto Dievu, lai viņš apžēlojas par tiem un ļauj savai gaismai spīdēt uz viņu ceļiem. Viņi, apbrūnotie Kristus kareivji, kā viņi sevi iedomājās, — mazs pulciņš kristīgo brāļu, kas bija izvilkuši savus zobenus pret lielo, melno, rijīgo pasauli, kas nebija kristīga, bet gan mamōniska un velniška, — viņi piesauca Dievu savās likstās, savā galējā postā, lai viņš nepamet to lietu, kas bija arī viņa lieta. Kā cilvēka dvēsele kaut kādā veidā varētu aizsniegt labāku gaismu par to, kas nu uzausa pār viņiem? Vai šādā veidā radītais lēmums nebija noteikti vislabākais, visgudrākais, — tāds, kam vajadzēja sekot bez kādas tālākās vilcināšanās? Viņiem tas bija it kā pašas debesu gaismas atspīdums tuksnesīgajā, kaucošajā tumsībā, gaismas stabs, kam naktī viņus vajadzēja vadīt vientulīgā bīstamā ceļā. Vai šī gaisma nebija tāda? Vai līdz šai stundai kāda cilvēka nopietnā, dedzīgā dvēsele var citādā ceļā rast sev vadību nekā bijīgi zemojoties Visaugstākā, visas gaismas Devēja priekšā, vienalga, vai šī lūgšana būtu izrunāta, izteikta, vai mēma, neizteikta? Nav cita ceļa. „Liekulība?“ Tas viss jau sāk nogurdināt. Tiem, kas viņu tā dēvē, nav tiesības par tādām lietām runāt. Viņi nekad nav izveidojuši kādu apņemšanos, ko varētu saukt par apņemšanos. Viņi gāja apkārt, balansēdami ar atdarinājumiem un veikliem ķērieniem, vākdami balsis un padomus. Nekad viņi vispār nav bijuši vienatnē ar kādas lietas īstenību. Kromvela lūgšanas varēja būt „dailrunīgas“ un vēl kas daudz vairāk. Viņam bija tāda vīra sirds, kas spēja lūgt.

Bet viņa īstās runas, es baidos, nebija ne tuvu tik neveiklas un nesakarīgas, kā tās izliekas. Mēs esam pārliecinājušies, ka viņš bija tāds, kādi visi runātāji vēlētos būt, — iespaidīgs runātājs pat parla-

mentā. Runātājs, kam no paša sākuma bija svars. Likās, ka viņš vienmēr grib kaut ko teikt ar savu aso, kaislīgo balsi, un laudis gribēja zināt, — ko. Viņš nepiegrieza vērību runas mākslai, jā, viņš to nicināja un nīda. Vienmēr viņš runāja bez iepriekšējās pārdomāšanas par to, kādus vārdus lietot. Arī reportieri tais laikos, liekas, bijuši ļoti uzticami un nodevuši iespiedējam taisni to, ko viņi atrada savās piezīmju lapās. Kas tas par dīvainu pierādījumu tam, ka Kromvels esot bijis liekulis, kas vienmēr visu iepriekš pārdomājis un aplēsis, un kas pasaulei rīkojis teātra izrādi — šī viņa nevērība pret savām runām! Kā tas nāca, ka viņš savas runas izmeta publikā, iepriekš savus vārdus mazliet nepārbaudījis? — Ja tikai vārdi bija patiesi, tad tos varēja atstāt savam liktenim.

Bet attiecībā uz Kromvela „meliem“ es gribu kaut ko piezīmēt. Man liekas, ka sekojošais vai kaut kas tam līdzīgs ir bijis patiesss. Visas partijas jutās vīlušās viņā, katra partija saprata, ka viņš domā to, un pat dzirdēja, ka viņš to saka, un, lūk, izrādās, ka viņš domājis ko citu! Tās sauca, ka viņš esot melu princis. Bet vai patiesībā tādos laikos tas nav taisni nozīmīgā, un nevis neistā vīra nenovēršamais liktenis? Tādam vīram vajag prast glabāt sevī noklusētās lietas. Ja viņš staigā, nēsādam savu sirdi uz mēles, tā ka kovārņi to var knābāt, tad viņa ceļojums nesniegsies tālu! Nevienam cilvēkam nav derīgi apmesties stikla mājā. Vīram vienmēr jāzina pašam par to spriest, cik daudz no savas dvēseles viņš rādīs cilvēkiem, pat tiem, kas ar viņu kopā strādā. Ir uzstādīti daudzi nekautrīgi jautājumi: tu vari jautātāju atstāt neziņā par šo lietu, nevis nepareizi informētu, ja tu to vari novērst, bet taisni tādā neskaidrībā, kādā viņš bija! Ja tu varētu atrast pareizo atbildes formu, tad viņa būtu tā, kādu gudrs un uzticīgs vīrs tādā gadījumā labprāt izlietotu.

Faktiski ir divējādi ļoti plaši sastopami maldi, kas sagroza pašos pamatos mūsu spriedumus par tādiem vīriem kā Kromvels, par viņu „godkāri“ un „neīstumu“ un tamlīdzīgi. Pirmie ir tie, ko es griebētu saukt par viņu dzīves gala punkta samainīšanu ar viņas sākuma punktu un gaitu. Parastais Kromvela vēsturnieks iedomājas, ka viņš noņēmis klūt par Anglijas protektoru jau tad, kad viņš vēl ara Kembridžhairas purvu zemi. Viņa karjēra bija jau iepriekš uzņemta: programma veselai drāmai, ko viņš tad soli pa solim tālākajā gaitā drāmatiski izveda ar visāda veida viltību un aktiera mākslu — šis tukšais intrigants Ἵ�ποκριτής vai aktieris, kas viņš bija! Tas ir radikāls sagrozījums, bet pārāk parasts šādos gadījumos. Un tikai mazu brīdi padomājiet, cik patiesībā viss ir savādāks. Cik daudz katrs no mums spēj paredzēt savu dzīves gaitu? Mazu gabaliņu uz priekšu no mums viss jau ir tumšs — kā neatmežģījams iespējamību, bažu, mēģinājumu, svārstīgu cerību kamols. Šim Kromvelam nebija viņa dzīve paredzēta kā programmā, ko viņam tad vajadzēja ar savu neizdibināmo viltu tikai drāmatiski izpildīt, — scēnu pēc scēnas! Ak, nē! Mums tā liekas, bet viņam tas nekādā ziņā tā nebija. Cik daudzas aplamības atkristu pašas par sevi, ja vēsture paturētu godīgi acīs šo vienu nenoliedzamu faktu! Vēsturnieki bez šaubām jums teiks, ka viņi patur vērā šo faktu, bet palūkojiet, vai tas īstenībā tā ir! Parastais vēsturnieks paiet tam pilnīgi gaŗām, kā šai gadījumā ar Kromvelu. Pat labākās vēstures tikai šad un tad to atceras. Lai atcerētos to ar pienācīgo, stingro noteiktību, kā tas patiesībā bija, tur patiesi vajag retu spēju; retu, jā, pat neiespējamu. Vajag spēju ziņā vīru līdzīgu Šekspīram, vai lielāku par Šekspīru, kas spētu no jauna pārdzīvot sava cilvēcīgā brāļa biografiju un ar viņa acīm redzēt no visiem viņa dzīves gājuma punktiem to pašu, ko viņš redzēja, īsi sakot — kas

pazītu viņa dzīvi un viņu pašu, kā nedaudzi vēsturnieki to šķietami dara. Puse, vai vairāk kā puse no visām sagrozījumu kaudzēm, kas izkēmo Kromvela portretu, pazudis, ja mēs tikai mēģināsim viņu tā tēlot, tādā kārtībā, kādā šīs scēnas norisinājās un nevis tādā mudžeklī, kādā tās nomestas mūsu priekšā.

Bet otrie maldi, kas pieder, kā es domāju, pūlim, attiecas taisni uz šo pašu „godkāri“. Mēs pārspilējam lielo vīru godkāri, mēs esam maldīgās domās par tās dabu. Lielie vīri nav godkāriīgi parastā nozīmē. Kas ir tāds, tas ir niecīgs nabaga vīrs. Pārbaudi to vīru, kas jūtas nelaimīgs tāpēc, ka nevar spīdēt pāri citiem cilvēkiem, kas staigā apkārt, sevi izrādīdams, kas ir pilns rūgtām bažām par savām dāvanām un prasībām, kas cenšas katru piespiest, katram, tā sakot, nolūgties Dieva vārdā, lai atzīst viņu par lielu vīru un pacel pāri citiem cilvēkiem! Šāds radījums ir viena no nožēlojamākām parādībām zem šīs saules. Liels vīrs? Nē — viņš ir neapskaužams, slimīgs, sasāpināts, tukšs cilvēciņš, vairāk piemērots slimnīcas gādībai nekā tronim cilvēku starpā. Es jums ieteicu novērsties no viņa ceļa. Viņš nespēj iet pa mierīgiem ceļiem. Ja tu viņu neievēro, neapbrīno, neraksti artiķelus par viņu, viņš nespēj dzīvot. Tā ir vīra tukšība, ne viņa dižums. Jo viņā nav nekā, viņš ir izsalcis un izslāpis pēc tā, kaut jūs viņā kaut ko atrastu. Patiesībā es ticu, ka neviens liels vīrs, nē, neviens paties vīrs, kurā bija kaut cik veselības un patiesības, nekad nav tādā veidā mocījies.

Ko jūsu Kromvelam varētu laba darīt tas, ka viņu „ievērotu“ trokšņainais ļaužu pūlis? Dievs, viņa Radītājs, jau bija ievērojis viņu. Viņš, Kromvels, jau bija šeit, un nekāda ievērība nevarēja viņu padarīt citādu, nekā viņš jau bija. Līdz tam brīdim, kad viņa mati bija kļuvuši sirmi, un skatoties no ceļa, kas veda it kā no kalna lejā, varēja redzēt,

ka viņa dzīve ir ierobežota, ne bezgalīga, bet galīga, un visa jau pārredzama savā ritumā. — Viņš bija apmierinājies, ardams zemi un lasīdams savu bībeli. Un savās vecuma dienās viņš vairs nebūtu varējis izturēt un pārdevis sevi meliem, lai tikai drīkstētu braukt apzeltītās karietēs uz Vaitholu un ļautu, ka sekretāri viņu apgrūtina ar papīru saiņiem: „Izšķir to un izšķir to,“ ko neviens vīrs nevar pilnīgi izšķirt ar vislabākajām sirdsapziņas pūlēm! Ko nozīmēja apzeltītās karietes šim vīram? Vai no paša sākuma viņa dzīvē nebija kāda dziļāka jēga, kāda bijāšana un it kā pašas debess spožums? Viņa dzīve pacēla viņu tik augsti, ka viņam nevajadzēja apzeltījuma. Nāve, Dieva taisnība un mūžība — šīs lietas jau bija pamatā visam, ko viņš domāja, vai darīja. Visa viņa dzīve bija it kā neminamas domu jūras apņemta, ko neviena mirstīgā mēle nespētu izteikt vārdos. Vienīgi Dieva vārds, kā to toreiz lasīja puritāņu pravieši, bija viņa acīs liels un viss cits — mazs. Šādu vīru dēvēt par „godkārīgu“, iedomāties viņu par tādu slimīgu vējgrābsli, kā to iepriekš aprakstījām, — tā man liekas visnožēlojamākā kļūda. Tāds vīrs teiks: „Paturiet savas zeltītās karietes un „urrā“ klieudzēju barus, paturiet savus birokratiskos sekretārus, savu ietekmi, savas svarīgās darišanas. Lieciet mani mierā, lieciet mani mierā, manī jau tā ir pārāk daudz dzīves!“ Vecais Zamuels Džonsons, sava laikmeta lielākā dvēsele Anglijā, nebija godkārīgs. Publiskās svinībās „Corsica Boswell“ lepojās ar greznām lentām pie viņa cepures, bet dižais, vecais Zamuels palika mājās! Ko varēja dot parādes un lentas pie cepures šai milža dvēselei, kas bija ietinusies savās domās, savās bēdās?

Ak, jā, es gribu atkal atkārtot: lielie, klusie vīri! Ja palūkojas apkārt pasaules trokšņainā tukšumā, kur vārdi ar niecīgu saturu, darbi ar niecīgu vērtību, tad patik domās pakavēties lielajā klusuma

valstībā. Pie cildenajiem, klusajiem vīriem, kas izkaisīti šur un tur, katrs savā novadā un klusībā domā, klusībā strādā, ko nepiemin neviena rīta avīze! Tie ir zemes sāls. Tā zeme, kam nav neviena tāda vīra, vai ir tikai daži — tā zeme ir uz slikta ceļa, līdzīgi mežam, kam nav sakņu, kam viss pārvērties par lapām un zariem, un kam drīz jānokalst un jāiznīkst. Vai mums, ja mums nebūtu nekā cita kā tikai tas, ko mēs varam rādīt vai runāt. Klusums, lielā klusuma valsts — tā ir augstāka par zvaigznēm, dziļāka par nāves karaļvalsti! Vienīgi tā ir liela, viss cits ir mazs! — Es ceru, ka mēs, angļi, ilgi saglabāsim savu „lielo klusēšanu” (*). Lai citi, kas nevar iztikt bez stāvēšanas uz mūcas, deklamētu un būtu redzami no visiem tirgus stūriem, kultivē tikai runāšanu un tā pārvēršas par zaļu mežu bez saknēm! Zalamans saka: „Ir laiks runāšanai, bet ir arī laiks klusēšanai.” Kādam dižam, klusam Zamuelam, kas nav spiests, kā Zamuels Džonsons teica par sevi, rakstīt vienīgi naudas trūkuma dēļ, varētu jautāt: „Kāpēc tu nepieceries un nerunā, nepasludini savu sistēmu un nedibini savu sekti?” „Tiešām,” viņš atbildētu, „es esmu bijis atturīgs ar savām domām. Laimīgā kārtā man ir bijusi spēja paturēt tās sevi, un nekas mani nevarētu piespiest tās izteikt. Mana sistēma nav tādēļ, lai to vispirms izplatītu, bet gan tādēļ, lai viņa man palīdzētu dzīvot. Tas ir viņas lielais mērķis, pēc manām domām. Un tad — „gods”? Ak, jā — kā Katons teica par statuju: „Šai jūsu forumā tik daudz statuju, vai nebūtu labāk, ja jautātu, kur ir Katona statuja?”

Bet tagad kā pretsvars tam, ko es teicu par klusēšanu, man jāsaka, ka ir divi godkāres veidi: viens — pilnīgi pametams, otrs — cildināms

*) „Grand talent pour le silence” — Napoleona vārdi.

Tulk. piez.

un nenovēršams. Daba bija rūpējusies par to, lai dižais, klusais Zamuels nenoklusētu pārāk ilgi. Savtīgo vēlēšanos spīdēt pār citiem varu uzskatīt par garīgi nožēlojamu un mazisku. „Tu dzenies pēc lielām lietām, nedzenies pēc tām,“*) tas ir ļoti patiesi. Un tomēr, es saku, katrā cilvēkā ir nenomācama tieksme attīstīties līdz tādām lielumiem, kādam daba viņu ir radījusi, tieksme — izrunāt, darbos izteikt to, ko daba viņā ielikusi. Tas ir pareizi, derīgi, nenovēršami. Jā, tas ir cilvēka pienākums, un pat visu pienākumu summa. Dzīves mērķi šeit zemes virsū var dēfinēt tā: attīstīt sevi, darīt darbu, kam tev ir vajadzīgo spēju. Tā ir nepieciešama lieta cilvēcīgai būtei, mūsu eksistences pirmais noteikums! Kobridžs ļoti skaisti atzīmē, ka bērns iemācās runāt, juzdams tādu nepieciešamību. Mēs tālab gribam teikt: „Lai izšķirtu, vai godkāre ir laba vai slikta, jums jāpatur vērā divi lietas. Ne tikai tas, ka kāds vīrs iekāro vietu, bet arī tas ir svarīgi, cik tālu viņš ir piemērots šai vietai. Varbūt tā bija viņa vieta, varbūt viņam bija dabīgas tiesības un pat pienākums meklēt šo vietu! Kā lai mēs peļam Mirabō godkāri būt par pirmo ministru, ja viņš bija „vienīgais vīrs Francijā, kas spēja darīt šai amatā kaut ko labu“? Varbūt labāk — ja viņš nebūtu tik skaidri jutis, cik daudz laba viņš spēj darīt! Bet nabaga Nekers, kas nespēja kaut ko labu izdarīt un arī pats juta, ka nespēj neko darīt, tomēr sēdēja ar salauztu sirdi, jo tie viņu bija izsvieduši, un viņš nu bija galā. — Par viņu Gibons varēja sērot. — Daba, es atkārtoju, ir labi rūpējusies par to, lai lielais klusais vīrs cenšas runāt, — varbūt, pārāk labi!

Bet vēl attiecībā uz Kromvelu un viņa nodomiem: Hjūms un pulks viņa pēcteču nāk man šeit pretī. pielaizdami, ka Kromvels sākumā bijis patiesīgs, patiesīgs „fanatiķis“, bet pakāpeniski kļuvis

*) Jeremija 45, 5.

„liekulis“, kad viņam atvērās izredzes. Šī ir Hjūma teorija par fanatiķi un liekuli. No tā laika viņa tiek plaši izmantota attiecībā uz Muhamedu un daudziem citiem. Pārdomā to nopietni un tu kaut ko viņā atradīsi; ne daudz, ne visu, katrā ziņā ne visu. Patiesīgas hērōju sirdis negrimst tik nožēlojamā veidā. Saule atbīda netīrumus, viņa gan diemžēl tiek pārklāta plankumiem, bet viņa pati neizdziest un nepārvēršas no saules par tumšu masu! Es iedrošinos apgalvot, ka ar lielo dziļo Kromvelu nekad nenotika kaut kas tamlīdzīgs. Es domāju — nekad! Viņš ir pašas dabas dēls ar lauvas sirdi. Līdzīgi Antejam viņš uztur savu spēku, saskardamies ar zemi, savu māti. Paceliet viņu no zemes, paceliet viņu augšā līdz liekulībai, tukšībai — un viņa spēks ir beigts. Mēs negribam apgalvot, ka Kromvels bija neaptraipīts vīrs, ka viņš vispār nekad neklūdījās un nekad nebija nepatiess. Viņš nebija nekāds diletantiskais „pilnības“, „nevainojamās izturēšanās“ profesors. Viņš bija neaptēstais Orzōns, kas lauza savu grūto ceļu istā, patiesā darbā, bez šaubām — bieži arī pakrizdams. Nepatiesība, kļūdas, ļoti daudz kļūdas katru dienu un katru stundu — tās viņam bija zināmas pārāk labi, zināmas Dievam un viņam! Saule bieži bija aptumšojusies, bet saule nekad nebija pārvērtusies par tumsu. Kromvela pēdējie vārdi, kad viņš gulēja gaidīdams nāvi, ir kristīga un varonīga vīra vārdi. Aprauti lūgumi Dievam, lai tas tiesātu viņu un viņa darbu taisnīgi un tomēr žēlastībā, — Viņš, jo cilvēki to nespēja. Tie ir ļoti aizgrābjoši vārdi. Tā viņš izdvesa savu pirmatnējo, dižo dvēseli, kuņas darbi un grēki tagad visi izbeidzas sava Radītāja rokās.

Es vismaz negribu šo vīru dēvēt par liekuli! Viņš būtu liekulis, āksts, kuņa dzīve ir tikai tukša teātrālītāte, tukšs, neauglīgs pūšlotājs, kas izsalcis pēc pūļa suminājumiem? Vīrs bija apmierinājies ar savu kluso dzīvi, līdz viņa galva nosirmoja un nu

viņš, kas bija atzīts par nevainojamu, bija īstais Anglijas ķēniņš. Vai tiešām kāds vīrs nevar iztikt bez ķēniņa karietēm un mēteļiem? Vai tā ir tāda svētlaipe, ja sekretāri mūžam apgrūtina tevi ar papīru saišķiem? Vienkāršais Dioklēciāns domā, ka labāk audzēt kāpostus, tāpat Georgs Vašingtons, kas nebija sevišķi liels vīrs. Var teikt, ka tas ir tas, ko katrs īsts vīrs varētu darīt un darītu. Tajā acumirkli, kad viņa īstais darbs ķēniņa amatā ir nobeigts — prom ar to!

Pa tam atzīmēsim, cik nepieciešams visur, visās cilvēku kustībās ir ķēniņš. Taisni šai kaŗā tas ir skaidri pierādijies, kas notiek ar cilvēkiem, ja viņi nevar atrast vadoņa, bet viņu ienaidsnieks to var. Skotu nācija vienprātīgi turējās pie puritānisma, dedzīgi un saskaņoti, kamēr šai salas angļiskajā galā bija vienmēr tālu no tāda stāvokļa. Bet viņiem nebija neviena liela Kromvela, bet gan nabaga, bailīgie, stomīgi, diplomātiskie Argīli un tamlīdzīgi. Nevienam no viņiem nebija sirds, kas būtu pietiekoši uzticīgi stāvētu par patiesību, vai iedrošinātos atdoties patiesībai. Viņiem nebija vadoņa, bet šai zemē izkaisītājai kavalieru partijai bija viens: Montrozs, dižciltīgākais no visiem kavalieriem, pilnīgs, cēlsirdīgs, lielisks vīrs, ko var dēvēt par īstu varoņkavalieri. Labi, palūkojies: vienā pusē pavalstnieki bez ķēniņa, otrā — ķēniņš bez pavalstniekiem! Pavalstnieki bez ķēniņa nespēj nekā izdarīt, ķēniņš bez pavalstniekiem spēj kaut ko veikt. Šis Montrozs ar kādu sauju vīru vai augšzemes mežoņu, no kuŗiem tikai dažam šautene rokā, ielaužas kā nevaldāma vētra apmācītajos puritāņu pulkos, noslauka tos kādas piecas reizes no vietas no lauka un dzen sev pa priekšu. Reiz viņš uz kādu īsu brīdi bija visas Skotijas kungs. Šeit viens vīrs, bet tiešām īsts vīrs, tur — miljons dedzīgu vīru, bet bez tā viena, un tie bija bezspēcīgi viņa priekšā! Varbūt, no visām personām šai puritāņu kaŗā no

sākuma līdz beigām vienīgi īsti nepieciešamā persona bija Kromvels. Redzēt un uzdrošināties, un izšķirties, būt drošam pilāram nedrošības pudzekli! — Viņš bija viņu ķēniņš, vienalga, vai viņi to tā sauca, vai nē.

Bet taisni šeit ir tas punkts, kur Kromvelam pieķeras visvairāk. Citi viņa darbi visi ir atraduši aizstāvjus un ir attaisnoti, bet parlamenta atļaušanu un protektorāta uzņemšanos neviens viņam nevar piedot. Viņš bija tiešām kļuvis ķēniņš Anglijā, uzvarētājas partijas galva, bet liekas, ka viņš nevarēja iztikt bez ķēniņa mēteļa un pārdeva sevi samaitāšanai, lai to iegūtu. Paskatīsimies mazliet, kā tas bija patiesībā.

Kad nu Anglija, Skotija un Irija atradās uzvarēta pie puritāņu parlamenta kājām, pacēlās praktisks jautājums, ko darīt ar to? Kā tu pārvaldīsi šīs tautas, ko liktenis tik brīnišķīgā kārtā tev nodevis pārziņāšanai? Skaidrs, ka tie simt palikušie Ilgā parlamenta locekļi, kas tur sēd kā augstākā autoritāte, nevar tur mūžam sēdēt. Ko darīt? Tas bija jautājums, kam teorētiskie satversmju meistari viegli atrastu atbildi. Bet Kromvelam, kas ieskatījās īstajā, praktiskajā lietas būtībā, nevarēja būt sarežģītāka jautājuma. Viņš jautāja parlamentam, par ko viņi izšķirtos? Parlamenta uzdevums bija to pateikt. Taču arī kareivji, kas šo uzvaru bija izpirkuši ar savām asinīm, iedomājās, ka arī viņiem varētu būt kaut kas sakāms šai lietā, kaut tas arī bija pret parašām. Mēs negribam „par visām mūsu cīņām apmierināties tikai ar papīra gabaliņu.“ Mēs gribam, lai Dieva evaņģelija likums, kam viņš piešķīris uzvaru caur mums, nodibinājas, vai vismaz mēģina nodibināties šai zemē!

Trīs gadus, saka Kromvels, šis jautājums ir skandināts parlamenta ausīs. Viņi nespēja rast atbildi, viņi tik runāja, runāja. Varbūt tas ir parlamentāro iestādījumu dabā, varbūt neviens parla-

ments šādā gadījumā nespētu rast citu atbildi kā šo pašu runāšanu, runāšanu! Bet ar visu to šim jautājumam vajadzēja rast atbildi. „Brīvs parlaments, vēlēšanu tiesības, vienas vai otras sugas konstitucionālās formulas! — Bet lieta ir it kā pati izsalkušā īstenība, kas nāk pie mums, un kam mums jāatbild, ja negribam, lai viņa mūs aprij! Un kas jūs esat, ka jūs spriedelējat par konstitucionālām formulām, parlamenta tiesībām? Jums vajadzēja nogalināt savu ķēniņu, ļaut Praidam iztīrīt parlamentu, ar stiprākā tiesībām aiztriekt un padzīt katru, kas negribēja ļaut jūsu lietai uzvarēt; piecdesmit vai sešdesmit no jums ir palikuši, kas tagad spriedelē. Sakait mums, kas mums jādara, un nevis kādu formulu, bet izpildāmu faktu!

Mēs augšā teicām, cik bezveidīgas, juceklīgas, chaotiskas ir iespiestās Kromvela runas. Apzināti divdomīgas, nesaprotamas, saka vairums: liekulis, kas paslēpjas juceklīgā, jezuītiskā žargonā. Man viņas tādas neliekas. Es drīzāk teiktu, viņas sniedza pirmo ieskatu, kādu vien es varēju saņemt, šī Kromvela būtībā, jā, viņa būtības iespējamībā. Mēģini ticēt, ka viņš grib kaut ko teikt, ar mīlestību pētī, kas tas varētu būt, un tu atradīsi īstu runu iesprostotu šais aprautajos, neizveidotajos, izločītajos izteikumos un kādu jēgu šā neizveidotā vīra dziļajā sirdī! Tu sāksi pirmo reiz ieskatīt, ka viņš bija vīrs, nevis mīklaina chimēra, tev neizprotama un neticama. Vēstures un biografijas, kas rakstītas par Kromvelu, rakstītas tumšos, skeptiskos laikmetos, kas nespēja pazīt vai izprast dziļu, ticīgu vīru, ir daudz tumšākas par Kromvela runām. Caur viņām tu vari ieskatīties bezgalīgā tumsas un nebūtības tukšumā. „Naidis un greizsirdība,“ saka pat lords Klarendons, „naidis un greizsirdība,“ tīrie iedzīgie untumi, teōrijas un iedomas mudināja lēnos, pieticīgos, mierīgos angļus atstāt savus arkļus un savu darbu un dzīties asiņainajā, niknajā, juceklī-

gajā karā pret vislabvēlīgāko ķēniņu! Mēģinait, ja jūs varat, atzīt to par patiesību. Skepticismam, kas raksta par ticību, var būt lielas spējas, bet tāds darbs tiešām ir ultra vires. Tas ir kā aklums, kas grib uzstādīt optikas likumus. —

Kromvela trešais parlaments sadrupa pret to pašu klinti, pret ko bija sadrupis otrais. Vienmēr viena un tā pati konstitucionālā formula: „Kā tu šeit tiki? Uzrādi mums kādu apstiprinātu dokumentu!“ Aklie pedanti! — „Nu, bez šaubām, tā pati vara, kas darija jūs par parlamentu, tā pati vara un vēl kaut kas augstāks darīja mani par protektoru! Ja mana protektorība nav nekas, kas tad, visu brīnumu vārdā, ir jūsu parlamentārība, iepriekšējās atspoguļojums un radījums? —“

Ja nu ar parlamentiem viņam neveicās, nepalika nekas cits kā tikai despota ceļš. — Militāri diktatori, katrs savā novadā, lai apspiestu rojālistus un citus pretī runātājus un valdītu tos, ja ne ar parlamenta aktīm, tad ar zobenu. Formulai nebūs uzvarēt, kamēr šeit pastāv īstenība! Es gribu arī turpmāk aizstāvēt apspiestus protestantus ārzemēs, iecelt taisnīgus tiesnešus, pašu mājās gudrus saimniekus, kas mīļo īstus evaņģelija sludinātājus. Es gribu darīt labāko, ko vien es varu, lai izveidotu Angliju par kristīgu Angliju, lielāku par seno Romu, par protestantiskā kristiānisma ķēniņieni. — Es, — ja jūs man negribat palīdzēt, es, — tik ilgi, kamēr Dievs man ļaus dzīvot! — Kāpēc viņš neatkāpās, kāpēc viņš atkal neatgriezās atpakaļ klusumā, ja likums negribēja viņu atzīt?“ daži tā sauc. Bet šeit viņi ļoti maldās. Jo viņam nebija atkāpšanās! Pirmie ministri bija pārvaldījuši zemes un viņu vārds bija likums, kamēr tas derēja, bet šis pirmais ministrs bija viens no tiem, kas nevarēja atkāpties. Ja viņš atkāptos, tad Kārlis Stjuarts un kavalieri tikai to gaidītu, lai viņu nonāvētu, lai nonāvētu viņa lietu un viņu pašu. Ja viņš būtu reiz

uzsācis, tad nebija vairs nedz atkāpšanās, nedz atgriešanās. Šis pirmais ministrs varēja atkāpties tikai savā kapā.

Es jūtu līdz Kromvelam viņa vecuma dienās. Viņš nemitīgi žēlojās par smago nastu, ko liktenis viņam uzlicis. Tā ir smaga, bet viņam tā jānes līdz kapa malai. Viņa sieva stāsta, ka reiz vecais pulkvedis Hačinsons, viņa agrākais kara biedrs, atnācis pilnīgi pret savu gribu, lai runātu ar viņu kādā ļoti svarīgā lietā, un Kromvels pavadija to ļoti brālīgi, sirsnīgi un draudzīgi līdz durvīm un lūdza, lai tas izlīgst ar viņu, savu veco ieroču brāli. Viņš teica, cik ļoti tas viņu skumdina, ka viņu neviens nesaprot un pamet arī uzticīgie kara biedri, kas viņam vienmēr bijuši dārgi.“ Bet cietais Hačinsons ieslēdzies savās republikāņa dogmās, drūmi aiziet savu ceļu. — Un vīra galva tagad ir balta, viņa stiprā roka nogurusi garajā darbā! Es vienmēr iedomājos arī par viņa nabaga māti, kas tagad kļuvusi jau ļoti veca un dzīvo viņa pilī. Viņa bija ļoti krietna sieviete, kā viņi visi, kas dzīvoja šeit, patiesi godīgā, dievbijīgā mājas kārtībā. Kad viņa dzirdēja kādu šāvieni, viņa domāja, ka nu viņa dēls ir nogalināts. Viņam vajadzēja vismaz reizi dienā atnākt pie viņas, lai viņa pati ar savām acīm varētu redzēt, ka viņš vēl dzīvs. Nabaga vecā māte! — Ko bija ieguvis šis vīrs, ko viņš bija ieguvis? Viņa dzīve bija grūtu cīņu un darbu pilna līdz viņa pēdējām dienām. Slava, godkāre, vieta vēsturē? Viņa liķi pakāra važās, viņa „vieta vēsturē“ — patiesi jauka vieta vēsturē! — ir kauna, apvainojumu, nomelnojumu un pazemojumu vieta. Un kas zin, vai šodien šeit es neesmu pārsteidzies, pievienodamies pašiem pirmajiem, kas iedrošinājušies viņu uzskatīt nevis par blēdi un meli, bet par patiesi godīgu vīru! Miers ar viņu. Vai par spīti visam tam viņš nepiepildīja daudz arī mūsu labā? Mēs ejam mierīgi pāri viņa dižajai, cietajai vadoņa dzīvei, mēs soļojam pār

viņa ķermeni, kas tur bija iegrimis cietokšņa grāvī. Mums nevajag viņu aizspert ar kāju, kad mēs tam soļojam pāri! — Lai varonis atpūšas. Tā nebija cilvēku taisnība, ko viņš piesauca, un cilvēki arī nav viņu taisni tiesājuši.

Taisni simt un vienu gadu pēc tam, kad šis puritānisms bija apklusis pieklājīgā mierā un viņa rezultāti 1688. gadā bija nogludināti, izlauzās daudz dziļāka eksplozija, ko bija daudz grūtāk apklusināt, un kas visiem mirstīgajiem ir pazīstama un, liekas, ilgi būs pazīstama ar franču revolūcijas vārdu. Tas patiesībā ir trešais un pēdējais protestantisma cēliens, eksplozīvā, juceklīgā cilvēces atgriešanās pie reālības un īstenības, kad viņa grima šķietamībā un maldos. Savu angļu puritānismu mēs saucam par otro cēlienu. „Labi, bībele ir patiesa, rīkosimies pēc bībeles!“ „Baznīcā,“ teica Luters, „baznīcā un valstī,“ teica Kromvels, „rīkosimies pēc tā, kas patiesi ir Dieva patiesība.“ Cilvēkiem vajag atgriezties pie īstenības, viņi nevar dzīvot no šķietamības. Franču revolūciju vai trešo cēlienu mēs varam izdevīgi saukt par pēdējo, jo zemāk par šo mežonīgo sankilotismu cilvēki nevar iet. Šeit viņi stāv uz kailākās, pirmatnīgākās īstenības, kas nav noliedzamas nevienā laikmetā, nekādos apstākļos, un no šejienes viņi var un viņiem vajag uzticīgi sākt celšanas darbu. Franču eksplozija tāpat kā angļu dabūja savu ķēniņu, kam nebija neviena dokumenta, ko uzrādīt savā labā. Uz brīdi mums jāpamet acis vēl uz Napoleonu, mūsu otro moderno ķēniņu.

Nekādā ziņā man Napoleons neliekas tik liels vīrs kā Kromvels. Viņa ārkārtīgās uzvaras, kas sniedzās pāri visai Eiropai, kamēr Kromvels palika galvenā kārtā mūsu mazajā Anglijā, ir tikai kā koka kājas, uz kuŗām mēs redzam vīru stāvam. Bet viņa augums ar to nemainās. Es neatrodu viņā tādu patiesīgumu kā Kromvelā, bet daudz mazvēr-

tīgāku. Šeit nav tā klusā gājiena cauri garajiem gadiem kopā ar ūniversa cildeno, vārdā neminamo būti, „gājiens ar Dievu“, kā viņš to sauca. Un ticība un spēks ir vienīgi šeit: latentā domā un drosmē, kas ir ar mieru palikt latentā, un kas tad izlaužas it kā zibens no debesīm! Napoleons dzīvoja laikmetā, kad vairs neticēja Dievam, kad domāja, ka klusumam un iekšķīgumam nav nekādas jēgas. Viņam vajadzēja iesākt nevis no puritāņu bībeles, bet no nožēlojamām skeptiskajām enciklopēdijām. Tik tālu nonāca vīrs. Tas ir nopelns tik tālu aiziet. Viņa stingrais, straujais, visādi izveidotais raksturs ir par sevi, varbūt, mazs, salīdzinot ar mūsu lielā, chaotiskā, neizveidotā Kromvela raksturu. Tā „mēmā pravieša“ vietā, kas „cīnījās pēc vārdiem“, mums nu ir diezgan klūmīgs maisījums, kuŗā bez tam kaut kas no pūšlotāja! Hjūma doma par fanatiķi un liekuli, cik daudz viņā vispār patiesības, būs labāk attiecināma uz Napoleonu nekā uz Kromvelu, Muhamedu vai tam līdzīgiem. — Lai gan, stingri ņemot, viņā vispār nav patiesības. Jau no paša sākuma šai vīrā parādās peļamas godkāres elements, kas beidzot uzvar viņu un sapin viņu un viņa darbu postā.

„Nepatiess kā biļetens“ — kļuva par sakāmo vārdu Napoleona laikā. Viņš atvainojas par to kā varēdams: ka esot bijis nepieciešami maldināt ienaidnieku, uzturēt viņa paša vīru drosmi u. t. t. Visumā šeit nav nekādu atvainojumu. Vīram nekādā gadījumā nav brīv melot. Arī Napoleonam uz ilgāku laiku būtu bijis labāk, ja viņš to nebūtu darijis. Patiesībā, ja kādam vīram ir mērķis, kas nav sasniedzams vienā stundā vai dienā, un kam jāpastāv arī nākošajā dienā, ko tad līdz izplatīt melus? Meli atklājas, un par tiem pieprasa postīgus sodus. Neviens cilvēks neticēs nākošu reizi melim, ja viņš pat runās patiesību, ja tas būs ārkārtīgi svarīgi, lai viņam ticētu. Vecais sauciens: „Vilks aitās!“ — Meli

ir nelieta; no nekā tu nevari kaut ko radīt. Beidzot tu neesi radījis neko un pie tam esi izšķiedis savu darbu.

Un tomēr Napoleons bija patiesīgs! Mums vajag izšķirt, kas patiesīgumā ir virspusīgs, un kas — fundamentāls. Cauri šiem ārējiem manevriem un pūšļošanai, kas atkārtojās bieži un bija ļoti peļama, konstatēsim, ka šim vīram bija zināma instinktīva, neizdzēšama īstenības sajūta, un ka viņš balstījās uz faktiem tik ilgi, kamēr viņam vispār bija kāds balsts zem kājām. Viņam bija kāds dabīgs instinkts, kas bija labāks par viņa kultūru. Burjens mums stāsta, ka ceļojumā uz Ēģipti viņa „sāvans“ kādu vakaru esot dedzīgi iztirzājuši domu, ka Dievs nevarot būt. Sev par apmierinājumu viņi to bija pierādījuši ar visādiem loģikas paņēmieniem. Napoleons, skatīdamies zvaigznēs, atbild: „Ļoti asprātīgi, mani kungi, bet kas radīja visu to?“ Ateistu loģika aizplūst no viņa kā ūdens. Lielā īstenība lūkojas viņam sejā: „Kas radīja visu to?“ Tāpat arī praktiskās lietās. Viņš, tāpat kā katrs vīrs, kas spēj būt liels vai uzvarošs šai pasaulē, redz cauri visam juceklim lietas praktisko būtību un tiecas taisni uz to. Kad viņa Tileriju pils pārvaldnieks reiz rādīja jauno iekārtu, slavēdams un demonstrēdams, cik tā grezna un cik tai pašā laikā — lēta, Napoleons, maz atbildēdams, paprasīja šķēres, nogrieza kādam loga aizkaram vienu no zelta pušķiem, ielika to savā kabatā un gāja tālāk. Pēc kādām dienām piemērotā acumirkli viņš to izvilka par izbailēm savam mēbeļu pārzinim: tas nebija zelts, bet atdarinājums! Svētās Helenas salā ir zīmīgi, kā viņš vēl līdz savām pēdējām dienām palika pie praktiskā, reālā. „Kāpēc runāt un gausties; par visām lietām, kāpēc ķildoties savā starpā? Tam nav nekāda rezultāta, tur nerodas nekas, ko varētu izdarīt. Nerunājiet nekā, ja nevar izdarīt nekā!“ Tā viņš bieži saka saviem nabaga neapmierinātajiem sekotājiem. Viņš ir šeit

it kā klusējoša spēka vienība viņu slimīgā neapmierinātības vidū.

Un vai sakarā ar to viņā nebija tas, ko mēs saucam par ticību, īsti tik daudz, cik tas bija iespējams? Ka šī jaunā, milzīgā demokrātijā, kas parādījās šeit franču revolūcijā, ir nenomācams fakts, ko nevar nospiegt visa pasaule ar saviem vecajiem spēkiem un iestādījumiem, — tas bija viņa patiesais ieskaits, kas aizrāva viņa sirdsapziņu un entūziasmu līdzī. Tā bija ticība! Un vai viņš nav labi iztulkojis tās tumšo jēgu? „La carrière ouverte aux talents, — darba rīkus tam, kas prot ar tiem rīkoties.“ — Tā ir faktiskā patiesība un pat visa patiesība. Tā ietver franču revolūcijas un katras citas revolūcijas jēgu. Pirmajā periodā Napoleons bija īsts demokrāts. Un tomēr jau pēc savas dabas, ko vēl pastiprināja viņa militārā nodarbošanās, viņš zināja, ka demokrātijā, ja tā vispār ir īsta, nedrīkst būt anarchija. — Vīram bija dziļš naidis pret anarchiju. Divdesmitajā jūnijā (1792.) viņš un Burjens sēdēja kādā kafejnīcā, kad vēlās gažām pūlis. Napoleons izteica dziļāko necienību pret valdības personām, ka tās nesavalda šo pūli. Desmitajā augustā viņš brīnās, ka nav neviena vīra, kas komandētu šos nabaga šveiciešus. — Tie uzvarētu, ja kāds rastos. Tāda ticība demokrātijai un tomēr naidis pret anarchiju ir tas, kas vada Napoleonu cauri visam viņa lielajam darbam. Var teikt, ka viņa spožajos Itālijas kara gājienos līdz Leobenas mieram viņa iedvesmes mērķis ir: „Franču revolūcijas triumfs, viņas aizstāvēšana pret austriešu māņiem, kas vēlas šo revolūciju nosaukt par māņiem!“ Un tai pašā laikā viņš jūt, un viņam ir tiesības to just, ka nepieciešama ir stipra autoritāte, ka revolūcija bez tādas nevar izdoties un pastāvēt. Iegrožot šo lielo, rijīgo franču revolūciju, kas aprija sevi pašu; savaldīt to tā, lai viņas iekšējais mērķis varētu piepildīties, lai viņa varētu kļūt organiska un spējīga dzīvot citu organismu un

izveidotu lietu starpā ne tikai kā postīga iznīcinātāja, — vai visu to viņš, pa daļai necentās piepildīt ar savu dzīves mērķi, jā, vai viņš to īstenībā arī nepiepildīja? Cauri Vagramai, Austerlicai, triumfs pēc triumfa, — līdz šim viņš triumfēja. Šai vīrā bija acs, kas redzēja, un dvēsele, kas iedrošinājās un darīja. Viņš dabīgi pacēlās līdz ķēniņam. Visi cilvēki redzēja, ka viņš tāds bija. Mazie kareivji maršēdami mēdza teikt: „Šie plāpīgie advokāti tur augšā, Parīzē, tikai runās un neviena darba! Kas par brīnumu, ka viss iet ačgārnī? Mums vajadzēs iet un ielikt tur mūsu „Petit Caporal“!“ Viņi gāja un ielika viņu tur, viņi un visa Francija. Pirmais konsuls, imperatora cieņa, uzvara par Eiropu — līdz nabaga leitnantam no La Tère gluži dabīgi šķita, ka viņš ir lielākais no visiem cilvēkiem, kas bija dzīvojuši pasaulē kopš dažiem gadu simtiem.

Bet šeit kļūmīgais šarlatānelements ieguva virsroku. Viņš novērsās no savas agrākās uzticības īstenībai un sāka ticēt māņiem: centās saistīties ar austriešu dinastijām, pāvestiem, ar veco, aplamo feodālību, ko viņš reiz skaidri bija atzinis par aplamu, pārdomāja, kā viņš dibināšot „savu dinastiju“ u. t. t. It kā tikai tas būtu bijis milzīgās franču revolūcijas mērķis! Vīrs „nonāca grūtā maldā, jo viņš ticēja meliem“, — tas ir briesmīgs, bet ļoti skaidrs fakts. Viņš vairs neizšķīra īsto no neīstā, kad viņš abus uzlūkoja — un tas ir briesmīgākais sods, ko vīrs saņem tad, kad viņš atdodas dvēseles nepatiesīgumam. Patība un neīsta godkāre bija tagad kļuvusi par viņa Dievu. Ja reiz bija uzveikusi pašmānīšanās, tad dabīgi sekoja visi citi apmānīšanās veidi viens pēc otra. Kādā nožēlojamā teātrālā papīra mēteļu, vizuļu un lupatu savārstījumā šis vīrs ietīstījis savu dižo īstenību, cerēdams ar to padarīt viņu vēl īstēnāku! Viņa tukšais konkordāts ar pāvestu, kas bija domāts it kā katolisma atjaunošanai, un ko viņš pats atzina par tā izskaušanas metodi, „la vaccine de la

religion", viņa ceremoniālās kronēšanas un svaidīšanas akti, ko izpildīja vecā italiešu chimēra Notr-Damas Katedrālē, — „netrūka nekā, lai piepildītu spožumu," teica Ogero, „nekā, — izņemot to pusmiljona vīru, kas bija miruši par to, lai darītu visam tam galu!" Kromvela svaidīšana notika ar zobenu un bībeli, un tā mums jāuzskata par tiešām īstu svaidīšanu. Zobenu un bībeli viņam atnesa bez kādām ceremonijām, un vai šie abi nebija īstās puritānisma emblēmas, viņa īstais izgreznojums un zīme? Šīs divi lietas viņš bija izmantojis ļoti patiesā veidā un solījes pie tām turēties arī tagad! Bet šis nabaga Napoleons maldījās: viņš pārāk ticēja cilvēku maldināšanas iespējai, viņš neredzēja nekā dziļāka cilvēkā kā izsalkumu un tamlīdzīgi. Viņš kļūdījās. — Līdzīgi vīram, kas savu māju bija cēlis uz mākoņiem! Viņš un viņa māja sakrita par juceklīgu drupu kaudzi un pazuda no pasaules.

Ak, mūsos visos ir tāds šarlatānelements, kas varētu attīstīties, ja tikai kārdinājums būtu pietiekoši liels. „Neieved mūs kārdināšanā!" Bet ir slikti, ja viņš attīstās. Tā lieta, kurā viņš ir iegājis, kā redzama sastāvdaļa, ir notiesāta pazudināšanai, un lai cik liela tā izskatītos, pati par sevi viņa ir maza. Kas bija Napoleona darbs, salīdzinot ar to troksni, ko tas sacēla? It kā plaši izbārstīta pulvera uzliesmojums, it kā izkaltušas plāvas nosvilšana. Uz vienu stundu viss ūniverss liekas ietīts dūmos un liesmās, bet tikai uz vienu stundu. Uguns izdziest, un ūniverss ar saviem veciem kalniem un upēm, ar savām zvaigznēm tur augšā un laipno zemi apakšā — ir vēl turpat.

Veimaras hercogs vienmēr teica saviem draugiem, lai nezaudējot dūšu, jo šis napoleonisms esot nepatiess, neīsts un nevarot ilgi pastāvēt. Tā ir patiesa mācība. Jo smagāk Napoleons mīdīja pasauli, varmācīgi to nospiezdams, jo ugunīgākai reiz vajadzēja būt pasaules pretestības izpaušmei pret

viņu. Netaisnība vienmēr tiek atmaksāta ar briesmīgiem augļu augļiem. Es nezinu, vai viņam nebūtu bijis labāk, ja viņš būtu pazaudējis savas labākās baterijas, vai savu labāko pulku noslicinājis jūrā, nekā nošāvis šo nabaga vācu grāmatirgotāju Palmu! Tā bija acīmredzama, varmācīga, slepkavīga netaisnība, ko neviens vīrs nevarētu izdzēst, ja arī viņš pārklātu collu biezu krāsas kārtu. Tā dega dziļi cilvēku sirdīs, tā un citas, tai līdzīgas. Apspiesta uguns liesmoja cilvēku acīs, kad viņi par to domāja, gaidīdami savu dienu! Šī diena nāca. Vācija sacēlās ap viņu. — No tā, ko Napoleons darīja, pastāvēs tikai tas, ko viņš darīja taisnīgi, ko daba ar saviem likumiem apstiprinās, tikai tik daudz, cik viņā bija īstenības, tikai tik daudz un nekas vairāk. Viss pārējais bija tikai dūmi un tvaiki. La carrière ouverte aux talens, šo lielo vēsti, kam tagad visur jāizveidojas un jāpiepildās, viņš pameta ļoti primitīvā stāvoklī. Viņš bija liels „ébauche“, rupjš, nekad nepiepildīts uzmetums, — un, patiesībā, kurš liels vīrs ir citāds? Bet viņš palika p ā r ā k neizveidotā stāvoklī!

Viņa pasaules uztvere, kā tas izteicās sv. Helēnas salā, ir uzskatāma par ļoti traģisku. Liekas, ka viņš ir sajutis pilnīgi neliekuļotu pārsteigumu, ka viss tā ir norisinājies, ka viņš ir izmests šeit uz klints, un pasaule vēl griežas ap savu asi. Francija ir liela, visvarena, un pašos pamatos viņš ir visa Francija. Pati Anglija, viņš saka, ir pēc dabas tikai Francijas pielikums, „otra Oleronas sala Francijai“. Tā tas bija pēc dabas, pēc Napoleona dabas, bet, lūk, īstenība saka: „Šeit esmu es!“ Viņš to nevar saprast: nesaprotami, ka īstenība nesaskan ar to programmu, ko viņš tai bija sastādījis, ka Francija nav visvarena, ka viņš nav Francija! Tā bija „smaga maldīšanās“, ka viņam vajadzēja ticēt, ka ir tādas lietas, kuru patiesībā nebija! Viņa stingrā, skaidri redzošā, noteiktā daba, kāda viņam reiz bija Itālijā, bija ievīsti-

jusies, pa pusei izgaisusi dulķainajā franču fanfaronādes atmosfērā. Pasaule netiecās pēc tā, lai viņu mīdītu kājām, lai saistītu masās un saliedētu kopā par pjeDESTĀLU Francijai un viņam, kā viņš to gribēja. Pasaulei bija padomā pavisam citi mērķi! Napoleona izbrīns ir ārkārtīgs! Bet — ko tas tagad palīdz? Viņš bija gājis savu ceļu, un daba arī bija gājusi savu ceļu. Reiz no īstenības atšķīries, viņš nu streipuļo bez palīdzības tumšumā, viņam nav nekāda glābiņa. Viņam vajadzēja tur nogrimt tik bēdīgi, kā reti kādam vīram, un viņa dižajai sirdij vajadzēja lūzt un mirt. — Šis nabaga Napoleons — dižens darba rīks, kas pārāk ātri tika nolietots, kamēr kļuva pavisam nelietojams, — mūsu pēdējais lielais vīrs!

Mūsu pēdējais — divejādā nozīmē. Jo šeit beidzot jānoslēdzas mūsu tālajiem ceļojumiem cauri tik daudziem laikmetiem un zemēm, meklējot un studējot varoņus. Man ļoti žēl; es atradu daudz prieka šai darbā, kaut arī dažu labu bēdu. Tas ir dižens priekšmets un ļoti nopietns un plašs, tas, ko es esmu nosaucis par „varoņu godināšanu“, lai viņš nekļūtu pārāk nopietns. Tas ļauj dziļi iespieties, es domāju, cilvēces gaitu noslēpumos un būtiskajās sintezēs šai pasaulē, un ir tiešām vērts, ka viņu mūsu dienās noskaidro. Es apsoliļos tam sagatavot zemi, un es pat nezīnu, vai man ir izdevies to panākt. Man vajadzēja zemi visrupākajā kārtā uzplēst, lai vispār viņā iekļūtu. Pietiekoši bieži ir pārbaudīta jūsu pacietība ar šiem aprautajiem izteikumiem, kas šeit atsevišķi, nenoskaidroti, tika uzņemti. — Iecietība, pacietīga vaļsirdība, labvēlība un draudzība, kas cer uz visu — par to es šodien negribu runāt. Izglītotie un izcilie, skaistie, gudrie, daudzi no lielākajiem Anglijā ir pacietīgi klausījušies manos vienkāršajos vārdos. Ar dziļām jūtām es sirsnīgi pateicos jums visiem un vēlu jums visiem Dieva palīgu!

Satura rādītājs:

Pirmais priekšlasījums: Varonis kā dievība. Odins. Pagāniskums: Skandināvu mi- toloģija	5
Otrais priekšlasījums: Varonis kā pravietis. Muhameds, Islāms	27
Trešais priekšlasījums: Varonis kā dzejnieks. Dante, Šekspīrs	52
Ceturtais priekšlasījums: Varonis kā priesteris. Luters. Reformācija. Nokss. Puritā- nisms	79
Piektais priekšlasījums: Varonis kā rakstnieks. Džonsons, Rusō, Börnss	105
Sestais priekšlasījums: Varonis kā ķēniņš. Kromvels. Napoleons. Modernā re- volūcija	130